

MICHAEL HAAG

ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑ

Η πόλη της μνήμης

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ
ΑΝΤΩΝΗΣ ΚΑΛΟΚΥΡΗΣ

ΥΨΗΛΗ ΚΟΙΝΩΝΙΑ: ΙΣΤΟΡΙΑ ΚΑΙ ΟΔΗΓΟΣ

«Ήταν μια καθ' όλα ευρωπαϊκή πόλη, ιδιαίτερα καλλιεργημένη, καλλιτεχνική και φιλόμουση. Δε θέλω να έρθω σε αντιπαράθεση με εκείνο τον κύριο [τον Λόρενς Ντάρρελ], θεωρώ, όμως, πως έκανε μεγάλο λάθος περιγράφοντάς την ως παρηκμασμένη πόλη. Οι άνθρωποι ήταν αριστοκράτες, ήξεραν πώς να φερθούν· ήταν εξίσου ευγενικοί με τα μέλη της καλαίσθητης κοινωνίας της Φιλαδέλφειας».

Τζάσπερ Γέιτς Μπρίντον, από συνέντευξη στη *Philadelphia Bulletin*, 1972¹

Η ψευδο-δραματική εξιστόρηση του Φόρστερ στον Λέοναρντ Γουλφ σχετικά με την «έντονη διαμάχη» και τη «σύγκρουση» ανάμεσα σε Αγγλοσάξονες και Ιταλούς για την επανέκδοση της Αλεξάνδρειας αποτελούσε μια συνειδητή εκ μέρους του διαστρέβλωση των γεγονότων. Πρόεδρος της Βασιλικής Αρχαιολογικής Εταιρείας της Αλεξάνδρειας ήταν ο Αμερικανός Τζάσπερ Μπρίντον και ο προκάτοχός του ήταν Βρετανός· ουδέποτε υπήρξε πρόεδρος ιταλικής καταγωγής. Εάν ακούστηκε κάποια ιταλική φωνή διαμαρτυρίας, ενδεχομένως να ανήκε στον Ακίλλε Αντριάνι, που το 1932 διαδέχτηκε τον Εβαρίστο Μπρέτσα ως διευθυντής του Ελληνορωμαϊκού Μουσείου. Καθότι επίσης μέλος της Εταιρείας, ίσως είχε υπερασπιστεί το *Alexandrea ad Aegyptum* του Μπρέτσα, σε κάθε περίπτωση όμως, ο Μπρίντον είχε διευθετήσει το ζήτημα πριν γράψει στον Φόρστερ. Οι πραγματικές δυσκολίες αφορούσαν την Whitehead Morris.

Το 1935, όταν ο δικαστής Τζάσπερ Μπρίντον «αναρριχήθηκε ομαλά» στο αξίωμα του προέδρου, η Αρχαιολογική Εταιρεία είχε καταλήξει «ένας αξιοπρεπής αν και μάλλον νωθρός οργανισμός, βασική δραστηριότητα του οποίου ήταν η έκδοση ενός ετήσιου δελτίου. Οι δυνατότητες για εκτεταμένες δραστηριότητες ήταν μεγάλες και αποφάσισα να εμφυσήσω νέα πνοή στο γέρικο σώμα».² Μια από τις πρώτες ενέργειες ήταν να γράψει στον Φόρστερ

στις 27 Δεκεμβρίου εκείνου του έτους προτείνοντας την επανέκδοση του βιβλίου του για την Αλεξάνδρεια, όμως η απάντηση άργησε να έρθει. Ο Φόρστερ ήταν σε κλινική, αναρρώνοντας από μια εγχείριση προστάτη που είχε πιστέψει πως ίσως του κόστιζε τη ζωή· καθώς ετοιμαζόταν να υποβληθεί σε δεύτερη εγχείριση, απάντησε στις 5 Φεβρουαρίου 1936, ζητώντας συγγνώμη για την καθυστέρηση και εκφράζοντας τον ενθουσιασμό του.

Ο Μπρίντον έσπευσε να ενημερώσει για το ζήτημα τους υπεύθυνους της Whitehead Morris, λέγοντας πως, αν ανατύπωναν τον ταξιδιωτικό οδηγό, η Αρχαιολογική Εταιρεία θα αγόραζε πεντακόσια αντίτυπα, όμως εκείνοι απάντησαν, «η έως τώρα εμπειρία μας από την πώληση των αντιτύπων ήταν τέτοια, που δε δικαιολογεί τη δέσμευση οποιουδήποτε κεφαλαίου επί του παρόντος».³ Απτόητος, ο Μπρίντον αναζήτησε τρόπους χρηματοδότησης της έκδοσης και ως τις αρχές Μαΐου είχε πείσει το Γραφείο Τουρισμού να καταβάλει 100 αιγυπτιακές λίρες για πεντακόσια αντίτυπα, ανεβάζοντας την έκδοση στα χίλια αντίτυπα συνολικά. Στο μεταξύ, ο Μπρίντον άρχισε να στρατολογεί φίλους για να ενημερώσουν την ύλη του βιβλίου, ενώ ζήτησε και τη συγκατάθεση του συγγραφέα, για να λάβει ένα ευχαριστήριο σημείωμα από τον Μπομπ Μπάκιγχαμ, που τον ενημέρωνε πως ο Φόρστερ «αναρρώνει από μια βαριά επέμβαση», αλλά θα απαντούσε σύντομα.⁴ Τελικά, στις 24 Μαρτίου ο Φόρστερ ένωθε αρκετά καλά –«προκειμένου να απαντήσω στις δύο ευγενικές επιστολές σας με ένα “Ναι”»⁵–, ευτυχής που ο Μπρίντον αναλάμβανε τις, υπερβολικά γνώριμες και στον ίδιο, κοπιώδεις αλεξανδρινές συνεννοήσεις.

Άλλα ήταν τα ζητήματα που απασχολούσαν τον Φόρστερ. Λίγους μήνες μετά την άνοδο του Χίτλερ στην εξουσία το 1933, η Γερμανία είχε αποσυρθεί από την Κοινωνία των Εθνών και είχε ξεκινήσει ένα πρόγραμμα μαζικού επανεξοπλισμού. Τον Οκτώβριο του 1935 ο Μουσσολίνι εισέβαλε στην Αιθιοπία και τώρα, στις αρχές Μαρτίου του 1936, ο Χίτλερ οδήγησε τα στρατεύματά του στην αποστρατιωτικοποιημένη ζώνη της Ρηνανίας. Τρεις μέρες μετά τη θετική του απάντηση στον Μπρίντον, ο Φόρστερ έγραφε στον Λέοναρντ Γουλφ, από τον οποίο είχε ακούσει πως υπήρχαν κάποιοι στον κύκλο τους που σκέφτονταν να φύγουν από την Αγγλία υπό τον φόβο ενός νέου πολέμου. «Διάφορα πράγματα που δεν μπορώ να τα πάρω μαζί μου με κρατούν καθηλωμένο στην Αγγλία» έλεγε ο Φόρστερ στον Γουλφ «εξού και

δε θα μπορούσα προσωπικά να μεταναστεύσω, όμως, αν ήμουν παντρεμένος και είχα παιδιά να σώσω, θα το σκεφτόμουν οπωσδήποτε».⁶

Μεταξύ εκείνων που τον κρατούσαν ήταν η μητέρα του και ο Μπομπ Μπάκιγχαμ, αναζητώντας, μέσω της αφοσίωσής του σε εκείνον, μια λύση στην ευρύτερη κρίση. Τον Νοέμβριο του 1935 έγραφε στο *Spectator*: «Η επιθυμία να αφοσιωθεί κάποιος σε ένα ή περισσότερα πρόσωπα μοιάζει εξίσου έμφυτη με την επιθυμία για προσωπική ελευθερία. Αν οι δύο επιθυμίες μπορούσαν να συνδυαστούν, η εκ των ένδον απειλή για την ελευθερία, η θεμελιώδης απειλή, θα μπορούσε να εξαφανιστεί, και οι πολιτικές ανησυχίες που τώρα καλύπτουν το προσκήνιο της ζωής μας θα στερούνταν το δηλητήριο που τις θρέφει... Υπάρχει η Πολυαγαπημένη Δημοκρατία μας, για να την ονειρευόμαστε και να εργαζόμαστε γι' αυτήν μέσω των ονείρων μας· το καλύτερο πολίτευμα, που κάποτε έμοιαζε να προσεγγίζει με μεγάλη ευκολία την Πόλη του Θεού».⁷

Η αναθεώρηση του ταξιδιωτικού οδηγού του Φόρστερ άρχισε την άνοιξη του 1936, όταν δύο φίλοι του Μπρίντον, ο Άντονι Ντε Κοσσόν και ο Τζ. Μ. (Τζον) Μάρσαλ, μέλη και οι δύο της Αρχαιολογικής Εταιρείας, παρουσίασαν τριάντα εννέα δακτυλογραφημένες σελίδες με σχόλια για την πρώτη έκδοση. Οι σημειώσεις για τη Δυτική Έρημο και ενδεχομένως για τη Μοντάζα και τα ανατολικά τμήματα έως την οδό Ροζέττης ήταν του Ντε Κοσσόν, διευθυντή των Σιδηροδρόμων της Ερήμου. Όμως οι σημειώσεις για την ίδια την Αλεξάνδρεια φαίνεται πως ήταν αποκλειστικά έργο του Μάρσαλ, τον οποίο ο Μπρίντον περιέγραψε στον Φόρστερ ως έναν «αποτραβηγμένο τραπεζίτη που σχεδόν έχει αποσυρθεί από τα καθήκοντά του – μια αυθεντία στην αλεξανδρινή ιστορία και τοπογραφία».⁸

«Ο Φόρστερ εικάζω πως έγραψε την περίοδο 1919-20» ήταν το πρώτο σχόλιο του Μάρσαλ.⁹ «Εκτοτε ο πληθυσμός της Αλεξάνδρειας έχει αυξηθεί κατά πολύ και, όπως είναι φυσικό, χρειάστηκε μεγάλος αριθμός κτιρίων για τη στέγαση των νεοφερμένων». Όχι μόνο οικοδομήθηκαν πολλοί ακάλυπτοι χώροι, αλλά «πολλές μεγάλες πολυκατοικίες πήραν τη θέση των μονοκατοικιών, τόσο στην πόλη όσο και στο Ράμλι, με φυσικό επακόλουθο τη μείωση του αριθμού των κήπων στο Ράμλι». Ο λόφος του Αμπού ελ Ναουάτιρ είχε πλέον οικοδομηθεί σε μεγάλο βαθμό και η λίμνη Χάντρα είχε αποξηρανθεί, ενώ κατά

31. Ο όρμος Στάνλεϊ, δεκαετία του 1930. Στις αρχές της δεκαετίας του 1930 οι εποχικές καμπίνες στην παραλία του όρμου αντικαταστάθηκαν με σειρές από τσιμεντένιες καμπίνες, αλλαγή που συνέπεσε με την επέκταση της Κορνίς από το Ανατολικό Λιμάνι μέχρι το Ράμλι.

μήκος του καναλιού Μαχμουντία, «όπου τον καιρό του Φόρστερ υπήρχαν παλιά, μισογκρεμισμένα ή, τουλάχιστον, εγκαταλελειμμένα σπίτια και μεγάλοι απεριποίητοι κήποι, σήμερα υπάρχουν εργοστάσια ή αποθήκες, καθώς ο δρόμος αυτός αποτελεί την κύρια βιομηχανική γειτονιά της Αλεξάνδρειας».

Αν η Αλεξάνδρεια είχε αλλάξει πολύ τα τελευταία σχεδόν δεκαπέντε χρόνια, «η αλλαγή αυτή είναι ένα τίποτα σε σύγκριση με τη μεταμόρφωση του Ράμλι και σίγουρα είναι δύσκολο για κάποιον που δεν έχει παρακολουθήσει την εξέλιξη αυτή να σχηματίσει μια εικόνα για τη σημερινή του μορφή». Τα αυτοκίνητα και τα λεωφορεία και «η διεύρυνση της συνήθειας με τα θαλάσσια μπάνια» είχαν συμβάλει στις αλλαγές και, με τη σειρά τους,

32. Η άποψη της Αλεξάνδρειας από τον αέρα, τη δεκαετία του 1930, εμφανίζει νέα κτίρια, μεταξύ αυτών και το ξενοδοχείο «Σέσιλ», κατά μήκος της Κορνίς στο Ανατολικό Λιμάνι. Στο Δυτικό Λιμάνι διακρίνονται μεγάλα θωρηκτά του βρετανικού στόλου της Μεσογείου.

προωθούνταν από την κατασκευή της νέας Κορνίς, που εκτεινόταν για περίπου είκοσι χιλιόμετρα κατά μήκος της μεσογειακής ακτής, από το Ανατολικό Λιμάνι έως τη Μοντάζα. Ενώ ο Φόρστερ έγραφε πως, εκτός από το μεγαλοπρεπές Ιταλικό Προξενείο, «οι θαυμάσιες Νέες Αποβάθρες δεν προσελκύουν το ενδιαφέρον οικοδόμησης στο πέταλό τους», τώρα πια υπήρχαν μερικά κτίρια βενετσιάνικης αρχιτεκτονικής στη μια πλευρά, το ξενοδοχείο «Σέσιλ» στην άλλη, ενώ ολόκληρη η έκταση του Ανατολικού Λιμανιού ήταν καλαίσθητα οικοδομημένη. «Από το ακρωτήριο Σιλσίλα και πέρα, ανάμεσα στον δρόμο και στη θάλασσα, με εξαίρεση κάποια λιγοστά σημεία όπου τα βράχια καθιστούν αδύνατο το μπάνιο στη θάλασσα, υπάρχουν σειρές από καμπίνες

λουομένων. Ο Δήμος έχει αναμορφώσει ριζικά τον όρμο Στάνλεϋ. Σήμερα είναι ένα αμφιθέατρο με προεξοχές από τσιμέντο, στις οποίες έχουν τοποθετηθεί σειρές από τυποποιημένες καμπίνες, βαμμένες σε ταιριαστές αποχρώσεις του πράσινου και του λευκού. Δεν ξέρω πόσες εκατοντάδες (ή χιλιάδες) καμπίνες υπάρχουν μόνο στον όρμο Στάνλεϋ», ενώ σε διάφορα σημεία κατά μήκος της Κορνίς υπήρχαν «εστιατόρια, καφέ, νυχτερινά κέντρα διασκέδασης».

Σχεδόν σε όλες τις επικαιροποιήσεις των δεδομένων στις τοπογραφικές διορθώσεις του Μάρσαλ, ο Φόρστερ απάντησε θετικά στις αλλαγές, σημειώνοντας συχνά ένα απλό «ναι» στο περιθώριο. Όμως, για όποιο ζήτημα αφορούσε την Ιστορία, ο Φόρστερ είχε σχεδόν πάντοτε αντιρρήσεις. «Ο Καλλίμαχος ήταν βιβλιοθηκάριος;» ρωτούσε ο Μάρσαλ, μνημονεύοντας έναν πάπυρο από τον οποίο «φαίνεται πως επιβεβαιώνεται απόλυτα ότι ο Καλλίμαχος δεν υπήρξε ποτέ βιβλιοθηκάριος», με τον Φόρστερ να γράφει δίπλα στη σημείωση ένα «όχι», εννοώντας πως δε θα επέτρεπε την αλλαγή, αν και, ως προς το ζήτημα αυτό, ήταν σχεδόν βέβαιο πως έκανε λάθος. Το ίδιο κάποτε ήταν και για το Τέμενος του Νέμπι Ντανιέλ, όπου είχε γράψει πως βρισκόταν «στο σημείο του τάφου του Αλεξάνδρου», παρόλο που «οι κρύπτες δεν έχουν εξερευνηθεί και σύμφωνα με τις φήμες ο Αλέξανδρος κείται ακόμη άθικτος σε μια από αυτές».¹⁰ Αφού ο Μάρσαλ τον ενημέρωσε ότι στο μεταξύ ο Μπρέτσα είχε εξερευνήσει τις κρύπτες, αλλά «δυστυχώς χωρίς αποτέλεσμα», ο Φόρστερ ανέφερε το αποτέλεσμα της έρευνας του Μπρέτσα, επαναλαμβάνοντας, ωστόσο, την ανεπίσημη ιστορία και τον αστήριχτο ισχυρισμό ότι το τέμενος σηματοδοτούσε το σημείο ταφής του Αλεξάνδρου. Σε μια σπάνια εξαίρεση, ο Φόρστερ δέχτηκε να αλλάξει η χρονολογία κατασκευής των αραβικών τειχών από 811 σε 881 μ.Χ., όταν ο Μάρσαλ του υπέδειξε ότι είχε αντλήσει τη χρονολογία από τον οδηγό «Μπέντεκερ», που με τη σειρά του, όπως ανακάλυψε ο Μάρσαλ, είχε χρησιμοποιήσει έναν γερμανικό χάρτη της αρχαίας πόλης, αντίγραφο του οποίου υπήρχε στο Ελληνορωμαϊκό Μουσείο, όπου η ημερομηνία ήταν λάθος. «Αλλάξτε το 811 σε 881» έγραφε ο Φόρστερ στο περιθώριο «νομίζω πως ξεγελάστηκα από τον “Μπέντεκερ”!».

Ο Φόρστερ εξήγησε τη στάση του σε μια επιστολή προς τον Μπρίντον. Ως προς τις τοπογραφικές διορθώσεις, «τις δέχομαι όλες – διευκρινίζοντας απλώς πως δεν πρέπει να εισαχθούν υποκειμενικές απόψεις». Όσο για τις

διορθώσεις στα ιστορικά σημεία, «έπειτα από αρκετή σκέψη, τις απορρίπτω σχεδόν στο σύνολό τους και οφείλω να αιτιολογήσω τη στάση μου. Ο κύριος Μάρσαλ και όσοι τον βοηθούν δεν πρέπει να θεωρήσουν πως είναι ζήτημα αγένειας ή έπαρσης! Δεν παριστάνω τον ειδήμονα και γνωρίζω πόσο περιορισμένη ήταν η έρευνά μου για το βιβλίο. Είμαι βέβαιος πως βρίθει λαθών. Ταυτόχρονα, πρόκειται να επανατυπωθεί φέροντας το όνομά μου και δε βλέπω τον λόγο να αποδεχθώ υλικό που δεν έχω προσωπικώς επαληθεύσει. Θα χρειαζόταν να εξετάσω τις πηγές στις οποίες βασίζονται αυτές οι ιστορικές διορθώσεις – πηγές αντιφατικές σε πολλές περιπτώσεις – και δεν έχω ούτε την απαιτούμενη υγεία ούτε τον χρόνο για να το πράξω».¹¹

Ωστόσο, φαίνεται πως δεν ήταν μόνο αυτός ο λόγος. «Την επόμενη χρονιά ο Αμρ εισήλθε θριαμβευτικά στην πόλη... Ελάχιστα πράγματα είχαν καταστραφεί έως τότε»¹² έγραφε ο Μάρσαλ, παραθέτοντας στον Φόρστερ την καταγραφή που είχε στον οδηγό του σχετικά με την κατάκτηση της πόλης από τους Άραβες, για να σχολιάσει επί του θέματος, «μοιάζει αδύνατον να το πιστέψει κανείς. Από τη ρωμαϊκή κατοχή και μετά, η Αίγυπτος είχε υποστεί κάθε είδους αφαίμαξη: όλα τα χρήματα που αποσπάστηκαν από τη χώρα και τα σιτηρά με προορισμό τη Ρώμη και την Κωνσταντινούπολη αποτελούσαν ξεκάθαρη απώλεια, καθώς δεν υπήρξε η παραμικρή ανταπόδοση: ως αποτέλεσμα, οι φελάχοι της εποχής ήταν σε αξιοθρήνητη κατάσταση. Πέραν αυτού, η Αλεξάνδρεια υπήρξε θέατρο αδιάκοπων εξεγέρσεων και ταραχών: το Βρούχιον [η βασιλική συνοικία] είχε καταστραφεί από τον Αυρηλιανό, στην προσπάθειά του να καταστείλει μια εξέγερση, και, σε ανάλογη περίπτωση, ολόκληρη η πόλη από τον Διοκλητιανό. Επιπλέον, υπήρχε διαρκής διαμάχη μεταξύ χριστιανών και Εβραίων ή χριστιανών και ειδωλολατρών ή και χριστιανών μεταξύ τους. Γνωρίζουμε ότι χτίστηκαν εκκλησίες στα ερείπια του Σεραπείου και του Καισαρείου: και είναι πολύ πιθανό εκείνα να είχαν καταστραφεί από τους Πέρσες. Η περιγραφή στο κείμενο βασίζεται, φαντάζομαι, κυρίως στον Μπάτλερ, όμως ο Μπάτλερ... αφέθηκε και ο ίδιος να παρασυρθεί από τις ιστορίες των Αράβων ιστορικών και αντιφάσκει με όσα έχει γράψει σε άλλα σημεία του βιβλίου του. Το γεγονός ότι η Αλεξάνδρεια, καίτοι ερειπωμένη, θα πρέπει να μάγεψε ως θέαμα τους Άραβες της ερήμου δεν αποτελεί έκπληξη, όμως είναι μάλλον πιο πιθανό να έχει δίκιο ο Μπρέτσα, όταν λέει πως “παρά την αδιάλειπτη αλληλουχία

καταστροφών, η πόλη διατηρούσε ακόμη ίχνη του πρότερου μεγαλείου της. Σε κάθε περίπτωση, οι Άραβες ιστορικοί μιλούν γι' αυτή με ενθουσιασμό". Από την άποψη αυτή, οι Άραβες δεν μπορούν να κατηγορηθούν ότι κατέστρεψαν την Αλεξάνδρεια "όπως ένα παιδί χαλάει ένα ρολόι". Η καταστροφή είχε ήδη σε μεγάλο βαθμό συντελεστεί». ¹³ Για το συγκεκριμένο θέμα, ο Φόρστερ σημείωσε ένα «όχι» στο περιθώριο.

«Όχι», γιατί ο Φόρστερ ενδιαφερόταν λιγότερο να ακολουθήσει την πορεία των γεγονότων και περισσότερο να περιγράψει το εσωτερικό δράμα ενός πολιτισμού. Η γραμματεία που είχε ακμάσει στο Μουσείον, όπως έγραφε στο βιβλίο του, «αναπτύχθηκε όταν οι ηρωικοί χρόνοι της Ελλάδος είχαν παρέλθει, όταν η ελευθερία, ενδεχομένως και η τιμή, είχαν χαθεί», όμως «διέθετε μια κάποια δυναμική, καθώς διείδε πως από το ναυάγιο των παραδοσιακών προσδοκιών απέμεναν τρία καλά στοιχεία – ήτοι, η διακοσμητική επιφάνεια του σύμπαντος, οι τέρψεις της μελέτης και οι απολαύσεις του έρωτα, και από αυτά τα τρία, το καλύτερο ήταν ο έρωτας». ¹⁴ Στον οδηγό του ο Φόρστερ επιστρατεύει για το ζήτημα του έρωτα τον Πλωτίνο, τους Γνωστικούς και τους Πρωτοχριστιανούς – με άλλα λόγια, τη χρονική περίοδο που διασωζόταν κάτι από τον ελληνιστικό κόσμο –, αλλά, όπως θα επαναλάμβανε και στη δεύτερη έκδοση, «το Ισλάμ, όσο σθεναρά και αν αποκήρυξε τον Έρωτα, ήταν το σύστημα εκείνο που η πόλη δεν μπορούσε να διαχειριστεί... Η φυσική παρακμή που παρεισέφρησε σε αυτήν τον 7ο αιώνα συνοδεύτηκε και από πνευματική παρακμή» ¹⁵ – με την τελευταία πρόταση να αποτελεί την κεντρική ιδέα του Φόρστερ: στον δικό μας πολιτισμό, λέει, όπως και σε αυτόν της αρχαίας Αλεξάνδρειας, ο ύστατος αγώνας έχει ως αντικείμενο τον έρωτα. «Ο Αμρ και οι Άραβες του δεν ήταν φανατικοί ούτε βάρβαροι, και ετοιμάζονταν να εγκαινιάσουν κοντά στο Κάιρο μια δική τους νέα Αίγυπτο. Όμως απέφυγαν ενστικτωδώς να το κάνουν στην Αλεξάνδρεια: τη θεωρούσαν ειδωλολατρική και ανόητη: και τους διαδέχθηκαν χίλια χρόνια σιωπής». ¹⁶ Ωστόσο, ο Φόρστερ αναφέρεται και στη δική του αναλλοίωτη εμπειρία από την Αλεξάνδρεια, και στη λέξη «ανόητη» σχεδόν ακούς τον Μοχάμεντ ελ Αντλ να τον μαλώνει για την προσοχή που του έδειχνε, παρ' όλ' αυτά η εκδοχή του Φόρστερ για την πόλη αποδείκνυε κάτι διαφορετικό: «Ο έρωτας σαν άσπλαχνο και ιδιότροπο αγόρι διατρέχει βιαστικά τη γραμματεία της Αλεξάνδρειας». ¹⁷

Και όταν ο Μάρσαλ παρέθεσε στον Φόρστερ την κατακλείδα της ιστορικής ενότητας του βιβλίου του – «στην παλαιότερη από αυτές τις κοινότητες, τους Έλληνες, οφείλει τον σύγχρονο πολιτιστικό της χαρακτήρα» ¹⁸ – και σχολίασε χωρίς περιστροφές «δε συμφωνώ καθόλου», ο Φόρστερ δε σημείωσε το παραμικρό στο περιθώριο.

Ο Μπρίντον και οι φίλοι του ενημέρωσαν το βιβλίο ως προς τις τοπογραφικές αλλαγές στην πόλη, ωστόσο πολύ περισσότερα πράγματα είχαν αλλάξει έπειτα από το πέρασμα του Φόρστερ από την Αίγυπτο μετά την Ινδία, τον Ιανουάριο του 1922, όταν συνάντησε για τελευταία φορά τον Μοχάμεντ.

Τις πρώτες πρωινές ώρες μιας χειμωνιάτικης μέρας λίγο πριν από τα Χριστούγεννα του 1922, ο Τζάσπερ Μπρίντον αντίκρισε για πρώτη φορά τη λευκή γραμμή των αιγυπτιακών ακτών να προβάλλει χαμηλά στον ορίζοντα. Τα επόμενα χρόνια θα έβλεπε αυτό το θέαμα πολλές φορές, πάντοτε με ένα διαρκώς αυξανόμενο ευχάριστο αίσθημα παλιννόστησης. Εκείνη τη φορά όμως, καθώς το καράβι του γλιστρούσε μπροστά από τον φάρο και τον κυματοθραύστη για να μπει στο Δυτικό Λιμάνι, και μπροστά από τη μεγάλη πρόσοψη των Βασιλικών Ανακτόρων του Ρας ελ Τιν, έβλεπε στο σαγηνευτικό πανόραμα της Αλεξάνδρειας το μυστήριο ενός άγνωστου μέλλοντος.

Λίγες στιγμές αφότου το καράβι πλεύρισε στη θορυβώδη αποβάθρα με τους αχθοφόρους και τους τρακαδόρους, δύο μελαψοί γαλλόφωνοι απεσταλμένοι με μπλε στολές και κόκκινα φέσια παρουσιάστηκαν στην καμπίνα του, με μια επιστολή από τον γραμματέα των Μεικτών Δικαστηρίων, που τον πληροφορούσε ότι οι δύο άνδρες τίθενται στην υπηρεσία του, ενώ ένας εύσωμος άνδρας με κίτρινη στολή ανέλαβε τη μεταφορά των αποσκευών του. Με τον αέρα της εξουσίας, τον βοήθησαν να περάσει γρήγορα από τον τελωνειακό έλεγχο και άρχισαν να διασχίζουν με μεγαλοπρέπεια την πόλη, σταματώντας έξω από το ξενοδοχείο που επέλεξε τελικά ο Μπρίντον στην παραλία, όπου ο νεαρός γιος του μπορούσε να περνάει ευχάριστα την ώρα του, φαρεύοντας παρέα με «αρκετούς ντόπιους Άιζαακ Γουόλτον*». ¹⁹ Κατόπιν οδήγησαν τον Μπρίντον σε ένα επιβλητικό κτίριο στην πλατεία Μεχμέτ

* Άγγλος βιογράφος και συγγραφέας του *Ο τέλειος ψαράς* (1653), κλασικού έργου για την τέχνη και το πνεύμα του ψαρέματος, σε πεζό και ποιητικό λόγο. (Σ.τ.Μ.)

33. Δικαστές εφέτες των Μεικτών Δικαστηρίων. Ο δικαστής Τζάσπερ Μπρίντον διακρίνεται, σε στάση προφίλ, ακριβώς πίσω και αριστερά από τον δικαστή που φορά φέσι. Ο Μπρίντον ήταν επίσης πρόεδρος της Βασιλικής Αρχαιολογικής Εταιρείας της Αλεξάνδρειας, και ο ενθουσιασμός του για το βιβλίο του Φόρστερ Αλεξάνδρεια: Ιστορία και Οδηγός οδήγησε στην επανέκδοσή του και κατέληξε να γίνει η βίβλος του Λόρενς Ντάρρελ στη διάρκεια του Β' Παγκόσμιου πολέμου.

Αλί. Πάνω από τους γρανιτένιους κίονες που περιστοίχιζαν την είσοδο είδε την επιγραφή «Δικαστικό Μέγαρο» γραμμένη σε ιταλικά, γαλλικά και αραβικά, και πάνω από αυτή, χαραγμένη στα αραβικά, τη φράση «Η δικαιοσύνη αποτελεί το θεμέλιο του κράτους».²⁰

Ο Μπρίντον οδηγήθηκε στο Εφετείο των Μεικτών Δικαστηρίων, όπου του παρέδωσαν τα διακριτικά του αξιώματός του, μια πράσινη μεταξωτή κορδέλα με χρυσοκέντητο κρόσσι όπου ήταν καρφιστωμένο ένα χρυσό μετάλλιο, και τον εφοδίασαν με την επίσημη στολή του, μια ρεντιγκότα με ψηλό γιακά

ονόματι σταμπουλίν και ένα πορφυρό φέσι. Σκεφτόταν πως εδώ θα υπηρετούσε για τα επόμενα δυο τρία χρόνια: η υπηρεσία του λαού και η ηθική ακεραιότητα αποτελούσαν οικογενειακές αρχές, ωστόσο η αντίληψη που επικρατούσε στη Φιλαδέλφεια για τη δεύτερη ήταν εκείνη που τον οδήγησε να ξεφύγει απο εκεί και να έρθει για ένα διάστημα στην Αλεξάνδρεια.

Ο Τζάσπερ Γέιτς Μπρίντον είχε γεννηθεί σαράντα τρία χρόνια νωρίτερα στη Φιλαδέλφεια, με τις οικογενειακές ρίζες του να φτάνουν βαθιά στο αποικιακό παρελθόν της Αμερικής. Ένας από τους προγόνους του είχε ιδρύσει το Πανεπιστήμιο της Πεννσυλβάνια κατόπιν προτροπής του Βενιαμίν Φραγκλίνου, και έγινε ο πρώτος του κοσμήτορας: άλλοι είχαν ασχοληθεί με το δίκαιο, την ιατρική και την ιεροσύνη. Από γενιά σε γενιά, οι γιοι σημείωναν τις πατρογονικές αρετές στην οικογενειακή βίβλο, με τον πατέρα του Μπρίντον να γράφει για τον δικό του πατέρα, «έζησε όπως το επιθυμούσε, μια ζωή αγνότητας, και, πεθαίνοντας, άφησε πίσω του φήμη ανεπίληπτη και άμεμπτη... Είθε να πράξω το ίδιο».²¹

Στα τέλη του αιώνα ο Τζάσπερ Μπρίντον ολοκλήρωσε τις κλασικές και νομικές σπουδές του και εισήλθε στην καλή κοινωνία της Φιλαδέλφειας, που εκείνη την εποχή παρέμενε συμπαγής και ομοιογενής: «Όσο για το ποιος ανήκε σε αυτήν και ποιος όχι» θυμόταν αργότερα «η απάντηση ήταν προφανής».²² Οι χοροί των ντεμπιτάντ, οι δεξιώσεις και οι επισκέψεις στην Όπερα δύο φορές την εβδομάδα αποτελούσαν το πρόγραμμα της σεζόν: ωστόσο η κοινωνία, καίτοι πληθωρική και πρόσχαρη, τηρούσε αυστηρά τις κοινωνικές συμβάσεις: «Διακινδύνευες τη φήμη σου εάν, ύστερα από κάποιο δείπνο, ξεχνούσες να στείλεις πρόσκληση στην οικοδέσποινα, σε διάστημα δυο τριών ημερών».²³

Μετά την είσοδο της Αμερικής στον Α' Παγκόσμιο πόλεμο, ο Μπρίντον ορίστηκε στρατοδίκης στο λιμάνι του Μπορντό. Η παρουσία δύο εκατομμυρίων Αμερικανών στρατιωτών στη Γαλλία είχε και τη νομική της παράμετρο, και ο Μπρίντον προέδρευε σε υποθέσεις μέθης, κλοπών και χρηματισμού, αλλά και λιποταξίας, στάσης και ανθρωποκτονίας, όπως και σε περιπτώσεις φθοράς ξένης περιουσίας στην πόλη και στις γύρω περιοχές, που αφορούσαν σημαντικά ποσά σε αποζημιώσεις. Οι υπηρεσίες και η διακριτικότητά του εκτιμήθηκαν δεόντως από τη γαλλική κυβέρνηση, η οποία, μετά το τέλος του πολέμου, του απένειμε τον τίτλο του Ιππότη της Λεγεώνας της Τιμής.

Ύστερα από δύο χρόνια στο εξωτερικό, ο Μπρίντον επέστρεψε σε έναν κλονισμένο γάμο και η προοπτική του διαζυγίου σήμαινε πως η επάνοδός του στην κοινωνία της Φιλαδέλφειας δε θα ήταν εύκολη. Όταν οι συνάδελφοι πρότειναν να δεχθεί τη θέση του Εφέτη στα Μεικτά Δικαστήρια της Αιγύπτου, η λύση φάνηκε χρήσιμη. Η τρίχρονη κόρη του παρέμεινε με τη μητέρα της, που τρία χρόνια αργότερα τον χώρισε διακριτικά στο Παρίσι, κι εκείνος πήγε στην Αίγυπτο με τον Τζον, τον επτάχρονο γιο του.

Τελικά, ο Μπρίντον θεώρησε «πολύ ευχάριστη»²⁴ την Αλεξάνδρεια και αποφάσισε να μείνει. Τα πρώτα χρόνια περνούσε τον ελεύθερο χρόνο του τα βράδια γράφοντας το βιβλίο του *The Mixed Courts of Egypt* [Τα Μεικτά Δικαστήρια της Αιγύπτου], που εκδόθηκε το 1930 και παραμένει έργο αναφοράς. Ως εφέτης στα Μεικτά Δικαστήρια και από το 1943 πρόεδρος του Συμβουλίου Εφετών, σε μια από τις ανώτερες θέσεις της χώρας, εμβάθυνε στις αλεξανδρινές υποθέσεις στο διάστημα του Μεσοπολέμου και στην κορύφωση του κοσμοπολιτισμού της πόλης και των δραμάτων του Β' Παγκόσμιου πολέμου, περίοδος που συμπίπτει με εκείνη του Αλεξανδρινού κουαρτέτου του Ντάρρελ.

Λίγο μετά την άφιξή του στην Αλεξάνδρεια, ο Μπρίντον και ο γιος του πήγαν να μείνουν στο Ράμλι, όπου μια μαϊμού που άραζε συνήθως στην πιπεριά του κήπου κατέληξε να γίνει μέλος της οικογένειας. Γειτόνισσα και φίλη τους ήταν η Αϊντα Μπορτσγκρέβινκ, εκείνη η «υπέροχη γυναίκα»,²⁵ όπως τη χαρακτήριζε ο Μπρίντον, με την οποία πήγαιναν για ιππασία στην παραλία ή κατέβαιναν στη θάλασσα στον όρμο Στάνλεϋ, που βρισκόταν σχεδόν στην άκρη του κήπου της. Ένα μισοφέγγαρο από βράχους αγκάλιαζε τον όρμο όπου είχε μάθει να κολυμπάει ο Φόρστερ, αν και μετά τον πόλεμο το μέρος είχε περισσότερο κόσμο. Οι ρηχές λιμνούλες του αποτελούσαν χώρο παιχνιδιού για τα παιδάκια, που αναζητούσαν καβούρια, αχιμούς και φαράκια με έντονα χρώματα, μπορούσες να αλλάξεις σε φανταχτερά βαμμένες ξύλινες καμπίνες, που τον χειμώνα αποθηκεύονταν στα σπίτια προτού τοποθετηθούν ξανά στην αρχή της θερινής σεζόν, ενώ ένας στρατηγός του Λευκού Στρατού και η σύζυγός του πουλούσαν παγωτά δίπλα σε μια κινέζικη παγόδα, ένα παράταιρο θέαμα στην αιγυπτιακή ακτή. Έτσι θυμόταν το μέρος ο Τζον προτού τα βράχια και οι λιμνούλες εξαφανιστούν, οι βαμμένες καμπίνες

αντικατασταθούν από τσιμεντένιες αναβαθμίδες γεμάτες με μόνιμες καμπίνες και πριν αλλάξει ακόμη και το σχήμα της παραλίας όταν δημιουργήθηκε η Κορνίς τη δεκαετία του 1930, με τη «θάλασσα γαλάζια και αστραφτερή, με τα λευκά κυματάκια να καλπάζουν αργά μέχρι που έσκαγαν στην αμμουδιά, σε μια μάζα από ασημόχρωμες φυσαλίδες».²⁶

Ο χειμώνας ήταν η εποχή που η λίμνη Μαριούτ, η αρχαία Μαρεώτις, γέμιζε με αγριοπούλια, και ο Μπρίντον, ταλαιπωρώντας το αυτοκίνητό του, οδηγούσε γύρω από την υγρή όχθη της λίμνης ή περνούσε ξυστά πάνω από την επιφάνειά της με κάποιο υδροπλάνο, και μερικές φορές έμενε στο εξοχικό του κόπτη φίλου και συναδέλφου του Σομπχί Γκάλι Μπέη. Όπως συνηθίζοταν σε αυτά τα αγροτικά εξοχικά κτήματα, «υπήρχε ένα μάλλον πρωτόγονο σπίτι, ένα ισόγειο κτίσμα, με λιτή επίπλωση αλλά άνετο, όπου ζούσαμε πλουσιοπάροχα με τα προϊόντα του αγροκτήματος», ενώ από τα χωράφια ακουγόταν «ο περίεργος παραπονιάρικος ήχος του υδροτροχού – του *sakiya* – που περιστρεφόταν καθώς τον τράβαγε ένα βουβάλι με παρωπίδες, και η μουσική του αιωρούνταν στην ατμόσφαιρα».²⁷ Για να κυνηγήσεις μπεκατοίνια, έπρεπε να ξυπνήσεις νωρίς και να τσαλαβουτήσεις στα νερά και στις λάσπες· για πάπιες «παραμένναμε όλο το βράδυ σε μια μικρή ξύλινη καλύβα ανάμεσα στις καλαμιές και δύο ώρες πριν από το ξημέρωμα ανεβαίναμε στα παμπάλαια κανό με τον ντόπιο βοηθό μας, έναν ρακένδυτο κάτοικο του βάλτου, και προσεγγίζαμε τις καθορισμένες θέσεις μας. Με τα ομοιώματα σκόρπια γύρω μας, αναμένναμε το σύνθημα του οικοδεσπότη μας, καθώς αφουγκραζόμασταν το φτεροκόπημα των αόρατων φτερών πάνω από τα κεφάλια μας· ακολουθούσε το σύνθημα του οικοδεσπότη, ο πρώτος πυροβολισμός, και στη συνέχεια, επί δύο ώρες, το τουφεκίδι δεν έλεγε να σταματήσει. Είτε πετύχαινες είτε αστοχούσες, ήταν συναρπαστικό σπορ, και κανένας δεν έμενε ασυγκίνητος μπροστά στη μαγευτική θέα του φυσικού σκηνικού την ώρα του δειλινού ή της αυγής, στον αιγυπτιακό βαλτότοπο».²⁸

Κάθε πρωί τις καθημερινές ο Τζον έπαιρνε το τραμ και πήγαινε ανατολικά, στο Κολέγιο Βικτώρια, ένα ιδιωτικό σχολείο αρρένων κατά τα αγγλικά πρότυπα, ενώ ο πατέρας του έπαιρνε το τραμ προς την αντίθετη κατεύθυνση, για το ημίωρο ταξίδι μέχρι το κέντρο: «Καθόμουν στο επάνω διάζωμα, για να παρατηρώ τη θέα στο βάθος και τους ανθρώπους αποκάτω μας, μια που υπάρχει πάντοτε κάτι ενδιαφέρον να δεις καθώς το τραμ διασχίζει κροτα-

λίζοντας τα προάστια». ²⁹ Πέρα από τη γραφική επιφάνεια υπήρχαν «οι εκσκαφές, με σκοπό τη δημιουργία οικοπέδων μέχρι την πόλη. Έχει ενδιαφέρον πόσες ρωμαϊκές κιστέρνες ανακάλυψαν ενώ έσκαβαν για τα θεμέλια οικοδομών στην Αλεξάνδρεια». ³⁰

Μια από τις πρώτες υποθέσεις που κλήθηκε να αντιμετωπίσει ο Μπρίντον αφορούσε τον τάφο του Τουταγχαμών, τον οποίο είχε επισκεφθεί αμέσως μετά την ανακάλυψή του τον Νοέμβριο του 1922. Μέχρι τότε, η Αιγυπτιολογία ήταν μια αρχαιολογική πηγή πλούτου με ελάχιστους κανόνες, όπου οι ξένοι ανασκαφείς λάμβαναν άδειες που τους παρείχαν δικαιώματα πρόσβασης και ένα μερίδιο από ό,τι ανακάλυπταν – πρακτική εν μέρει δίκαιη, καθώς εκείνοι διέθεταν την τεχνογνωσία και τα κεφάλαια, όπως και το ιστορικό ενδιαφέρον. Οι Αιγύπτιοι δεν ενδιαφέρονταν σχεδόν καθόλου για το παρελθόν τους, όμως, μετά την κατάργηση του Προτεκτοράτου από τους Βρετανούς το 1922 και την παραχώρηση μερικής ανεξαρτησίας, η ευαισθησία της Αιγύπτου για ζητήματα που άπτονταν της κυριαρχίας της εντάθηκε και η ανακάλυψη του μοναδικά ασύλητου και γεμάτου θησαυρούς τάφου του Τουταγχαμών κατέληξε πολύ γρήγορα να αναμοχλεύει τα εθνικιστικά πάθη. Στη διαμάχη για τα δικαιώματα ανασκαφών και αιγυπτιακού κράτους, ο Χάουαρντ Κάρτερ βρέθηκε να παίζει τον ρόλο του κακού ιμπεριαλιστή που ήταν αποφασισμένος να στερήσει την Αίγυπτο από την πολιτιστική της κληρονομιά. Ο δικηγόρος του τον προειδοποίησε πως από τους δικαστές των Μεικτών Δικαστηρίων του Καΐρου όπου θα εκδικαζόταν η υπόθεση, έναν Άγγλο, έναν Γάλλο, έναν Ιταλό και δύο Αιγυπτίους, «οι Αιγύπτιοι θα κατέληγαν στην ετυμηγορία τους κατόπιν υπόδειξης και, προκειμένου να διασφαλίσουν το αποτέλεσμα, θα προχωρούσαν στην εξαγορά του Ιταλού». ³¹

Στην πραγματικότητα το δικαστήριο δικαίωσε τον Κάρτερ, όμως το 1924 η κυβέρνηση έφερε την υπόθεση στο Εφετείο της Αλεξάνδρειας, όπου ένας από τους πέντε δικαστές της έδρας ήταν ο Μπρίντον. «Κρίναμε ότι η εντολή της κυβέρνησης συνιστούσε διοικητική πράξη, για την εκτέλεση της οποίας τα Μεικτά Δικαστήρια δεν είχαν αρμοδιότητα να παρέμβουν. Η απόφαση αυτή έθεσε τέλος στον δικαστικό αγώνα και το επίμαχο ζήτημα επιλύθηκε πάραυτα». Από τη στιγμή που η κυβέρνηση διασφάλισε πως είχε το πάνω χέρι, και οι δύο πλευρές προχώρησαν σε υποχωρήσεις, «επιτρέποντας ευ-

χώς στον κύριο Κάρτερ να συνεχίσει το έργο που τόσο λαμπρά είχε ξεκινήσει». ³²

Η υπόθεση έλαβε μεγάλη έκταση και ο Μπρίντον, που σε όλη την καριέρα του μεροληπτούσε υπέρ της διασφάλισης των αιγυπτιακών δικαιωμάτων, ικανοποιήθηκε από την έκβαση, που φάνηκε να δημιουργεί δεδικασμένο για τις μελλοντικές σχέσεις ανάμεσα στην Αίγυπτο και τους ξένους. Ό,τι αρνητικό είχε να προσάψει στους Αιγυπτίους αφορούσε τη διαχείριση από πλευράς τους των υδάτινων πόρων – του Νείλου, των διωρύγων, του δικτύου άρδευσης, της αχανούς και περίπλοκης υδρολογίας της χώρας: «Ενδέχεται να είναι το πιο αδύνατο σημείο της αιγυπτιακής διοίκησης. Και ως προς αυτό –πιθανόν να είναι και το μοναδικό ζήτημα– οι υπηρεσίες των Άγγλων είναι ευπρόσδεκτες από τον γενικότερο πληθυσμό». ³³

Η θέση του Μπρίντον στο Δικαστικό Σώμα περιλάμβανε κατά καιρούς και τελετουργικά καθήκοντα, όπως όταν κάθε καλοκαίρι, στη διάρκεια των ατέλειωτων θερινών μηνών, ο βασιλιάς μετέφερε την Αυλή του από την αφορητή ζέστη του Καΐρου στην Αλεξάνδρεια και στη θαλάσσια αύρα της Μεσογείου. Η αιγυπτιακή κυβέρνηση ακολουθούσε τον μονάρχη, όπως και όλο το Διπλωματικό Σώμα, συμπεριλαμβανομένων των Βρετανών, με την προξενική κατοικία τους στην κορυφή του λόφου Αμπού ελ Ναουάτιρ να φιλοξενεί τον ύπατο αρμοστή για όλο το καλοκαίρι. Οι δικαστές των Μεικτών Δικαστηρίων ήταν μεταξύ όσων υποδέχονταν τον βασιλιά κατά την άφιξή του στον σταθμό του Σίντι Γκάμπερ και όσων, κάθε φθινόπωρο, τον αποχαιρετούσαν, όπως περιγράφει στο ημερολόγιό του ο Μπρίντον: «Κατέβηκα στο Σίντι Γκάμπερ για την αναχώρηση του Βασιλιά [Φουάντ] για το Κάιρο. Το γνωστό τελετουργικό, όμως, όπως πάντα, όλο κομψότητα και ζωντάνια, με πολλές στρατιωτικές επιδείξεις. Το υπουργικό συμβούλιο ήταν εκεί, όπως και η συνήθης διπλή σειρά με λίγο πολύ τους πάντες. Η αμαξοστοιχία του Βασιλιά καταφθάνει με την όπισθεν από το παλάτι κι εκείνος κατεβαίνει στο ένα άκρο της αποβάθρας και διασχίζει το κόκκινο χαλί μοιράζοντας χειραψίες. Στεκόμουν στην πίσω σειρά, όμως με πρόσεξε και είπαμε “πώς είσθε;” ως συνήθως. Αισθάνθηκα λιγάκι άσχημα, καθώς δεν τον επισκέφθηκα ούτε στην αρχή ούτε στο τέλος των διακοπών. Ωστόσο, εάν το είχα σκεφτεί, θα πήγαινα μόνο και μόνο για να δω τα νέα του δωμάτια στο Ανάκτορο Ρας ελ Τιν. Είναι καλοντυμένος και κομψός, με ευχάριστους τρόπους, και αρκετά επιτυχημέ-

νος στις απαιτήσεις του ρόλου του, τουλάχιστον ως βασιλέας. Είναι σε θέση να κάνει πράγματα με σтил, κάτι που φαίνεται πως αρέσει στον λαό, παρότι δεν υπάρχει βασιλιάς πιο απομακρυσμένος από την οποιαδήποτε επαφή με τον λαό του. Παρουσιάστηκε η ευκαιρία να πουλήσω το πιάνο μου στον πρόξενο για τριάντα πέντε αιγυπτιακές λίρες. Χάρηκα που το έκανα, καθότι χρειάζομαι τις λίρες αλλά δε χρειάζομαι το πιάνο».³⁴

Όταν, μερικές μέρες αργότερα, ο Μπρίντον δείπνησε με έναν Αιγύπτιο συνάδελφο στα δικαστήρια, κουβέντιασαν για τις υπερβολές του βασιλιά. «Οι Άγγλοι φαίνεται πως είναι ικανοποιημένοι, συνεπώς έχουμε μια περίπτωση όπου “το ένα χέρι νίβει τ’ άλλο”. Δεν εναντιώνονται στον βασιλιά κι εκείνος δεν εναντιώνεται σε πολλές από τις απαιτήσεις τους, που είναι εξίσου αδικαιολόγητες».³⁵ Το βασικό σφάλμα των Βρετανών στην Αίγυπτο, κατά τη γνώμη του Μπρίντον, ήταν «η φυσική ψυχρότητά τους».³⁶ Η άποψη του Αμερικανού υπουργού στην Αίγυπτο ήταν πιο απόλυτη, όταν, κατά τη διάρκεια μιας επίσκεψης από το Κάιρο, προσκάλεσε τον Μπρίντον να δειπνήσει μαζί του στην κατοικία του Αμερικανού πρόξενου, στη συνοικία Μωχαρέμπεη, ο οποίος είχε νοικιάσει το στούντιο «στον κήπο του κυρίου Αμπρόν, ενός εύπορου και καλλιεργημένου Ιταλού, με καλλιτεχνικές τάσεις».³⁷ «Ο υπουργός επέμεινε ότι η Αγγλία δεν επιθυμεί να διευθετήσει το παραμικρό για την ώρα, αλλά αναζητά διαρκώς αφορμές για να δημιουργεί προβλήματα και σκοπεύει να παραμείνει», και συνέχισε περιγράφοντας τους Άγγλους «ως τους πλέον διαβολικούς προπαγανδιστές στον κόσμο, ενώ ήταν ιδιαιτέρως οξύς στην καταγγελία του».³⁸

Οι παρατηρήσεις προκλήθηκαν από μια σειρά πρόσφατων γεγονότων στα οποία πρωταγωνίστησαν οι Ρόμπιν Φέρνες και Τζορτζ Αντόνιους, οι φίλοι του Φόρστερ από την περίοδο του πολέμου.

Επιστρέφοντας από μια θερινή επίσκεψη στην Αμερική το 1926, ο Μπρίντον παρατήρησε πως «το λιμάνι είναι ίδιο όπως πάντα, δραστήριο, ενδιαφέρον και κοσμοπολίτικο. Υπάρχουν δύο βρετανικά πολεμικά πλοία, για να θυμίζουν σε όλους σε ποιον ανήκει η Αίγυπτος. Στην αποβάθρα το ίδιο θορυβώδες ανθρώπινο κοπάδι, θυμίζοντας και πάλι ότι οι φωνασκίες αποτελούν μια από τις αγαπημένες ασχολίες των Αιγυπτίων».³⁹ Λίγο αργότερα η Αϊντα Μπορτογκρέβινκ τον επισκέφθηκε για τσάι, «γεμάτη εμπειρίες και ενθου-

σιώδης όπως πάντα».⁴⁰ μόλις είχε επιστρέψει από τις θερινές της διακοπές στην Αγγλία, όπου είχε φιλοξενήσει τον Φόρστερ στην αγροικία που νοίκιαζε στο Λέικ Ντίστρικτ. Όμως ο Μπρίντον ενδιαφερόταν περισσότερο για τα νέα που του έφερνε από τον φίλο του σερ Μόρις Έιμος, που με την ιδιότητα του δικαστικού συμβούλου του λόρδου Άλλενμπυ είχε επικυρώσει τον διορισμό του Μπρίντον στα Μεικτά Δικαστήρια και ο οποίος, μαζί με τον Φέρνες, τον υπουργό για ζητήματα Ανατολής στην Ύπατη Αρμοστεία, ήταν σε μεγάλο βαθμό υπεύθυνος για τη Διακήρυξη του 1922, που παραχωρούσε στην Αίγυπτο σημαντικό βαθμό αυτονομίας. Έκτοτε μια νέα έκρηξη εθνικιστικής βίας είχε κοστίσει και στους δύο τη θέση τους και είχε φέρει στην Αίγυπτο τα πολεμικά πλοία που είχε δει ο Μπρίντον επιστρέφοντας στην Αλεξάνδρεια.

Το φθινόπωρο του 1924 ο Σαάντ Ζαγλούλ, ο νεοεκλεγείς πρωθυπουργός και μέλος της Ουάφντ, προσκλήθηκε στο Λονδίνο για συνομιλίες με τον Ράμσεϋ Μακντόναλντ, επικεφαλής της πρώτης βρετανικής κυβέρνησης των Εργατικών, που εξέφραζε συχνά τη συμπάθειά του για τα εθνικά δίκαια της Αιγύπτου. Η πρόσκληση έγινε αφότου ο Ζαγλούλ είχε δηλώσει πως ήταν έτοιμος να διαπραγματευτεί με τη Βρετανία, «στοχεύοντας να καταλήξουμε σε μια συμφωνία που θα εγγυάται την ανεξαρτησία που απαιτούμε, σεβόμενοι παράλληλα όσα βρετανικά συμφέροντα είναι λογικά και αποδεκτά».⁴¹ Εκείνο που ενδιέφερε περισσότερο απ’ όλα τους Βρετανούς ήταν η διασφάλιση της διώρυγας του Σουέζ, όμως κατά την άφιξή του στο Λονδίνο ο Ζαγλούλ ανακοίνωσε πως δε θα δεχόταν τίποτα λιγότερο από την πλήρη απόσυρση των βρετανικών στρατευμάτων ως προϋπόθεση για την έναρξη των διαπραγματεύσεων, χωρίς να αφήνει, ουσιαστικά, περιθώριο για συζητήσεις. Το πρόβλημα ήταν πως ο Ζαγλούλ, παρά τα ανοίγματά του προς τους Βρετανούς, είχε καταστεί όμηρος των υποσχέσεων που είχε δώσει στον αιγυπτιακό λαό και συνοψίζονταν στο σύνθημά του «απόλυτη ανεξαρτησία ή θάνατος». Η ρητορική του, όπως του υπενθύμισε ο Μακντόναλντ, έθετε επίσης σε κίνδυνο όσους Βρετανούς αξιωματούχους υπηρετούσαν στην Αίγυπτο βάσει τον όρων της Διακήρυξης του 1922, ειδικά τον σερ Λι Στακ, τη θέση του οποίου ως σερδάρη –δηλαδή κυβερνήτη του Σουδάν και αρχηγό του γενικού επιτελείου του αιγυπτιακού στρατού– ο Ζαγλούλ είχε επικρίνει σφοδρά, υποστηρίζοντας πως προσβάλλει την εθνική αξιοπρέπεια. Επιστρέφοντας από το Λονδίνο με άδεια χέρια και φοβούμενος μήπως απολέσει τη

λαϊκή στήριξη, στα μέσα Νοεμβρίου ο Ζαγλούλ οργάνωσε μια μαζική διαδήλωση κατά του βασιλιά έξω από το Ανάκτορο Αμπντίν στο Κάιρο, απαιτώντας με κραυγές όπως «Σαάντ ή επανάσταση» να υποστηρίξει τη μονομερή απόρριψη των τεσσάρων δεσμευτικών σημείων. Τρεις μέρες αργότερα, ο Στακ δολοφονήθηκε στο Κάιρο από εξτρεμιστές της Ουάφντ.

Ο ύπατος αρμοστής λόρδος Άλλενμπυ, που, σε πείσμα της αντίδρασης των Βρετανών στην Αίγυπτο και άλλων ξένων κοινοτήτων, και παρά τις ανησυχίες της κυβέρνησής του, είχε βοηθήσει να ακολουθήσει η Αίγυπτος πορεία προς την πλήρη ανεξαρτησία και προσμετρούσε τον Στακ στους φίλους του, αισθάνθηκε προδομένος. Εξοργισμένος, ανέθεσε στον Έιμος και τον Φέρνες να συντάξουν ένα τελεσίγραφο, απαιτώντας σκληρά μέτρα και αποζημίωση, που, σε συνδυασμό με την εντολή του Άλλενμπυ προς τους Βρετανούς στρατιώτες να καταλάβουν το τελωνείο στην Αλεξάνδρεια, οι εισπράξεις του οποίου αποτελούσαν μεγάλη πηγή εσόδων για την αιγυπτιακή κυβέρνηση, ανάγκασε τον Ζαγλούλ να εγκαταλείψει κάθε αντίσταση και να παραιτηθεί.

Ο ίδιος ο Άλλενμπυ αποχώρησε την επόμενη χρονιά και αντικαταστάθηκε από τον λόρδο Λούντ, που κατηγόρησε ως πρωταίτιους για τα γεγονότα τους συντάκτες της Διακήρυξης του 1922, την οποία η νέα κυβέρνηση των Συντηρητικών στο Λονδίνο θεωρούσε υπερβολικά φιλελεύθερη. Ο Έιμος αποσύρθηκε από την ενεργό δράση και επέστρεψε στην Αγγλία, ενώ ο Φέρνες παραιτήθηκε και έγινε καθηγητής Φιλολογίας στο Πανεπιστήμιο Φουάντ του Καΐρου, όταν ανακάλυψε πως ο Λούντ προτιμούσε τα «πλάγια μέσα»⁴² που προωθούσε ο ειδικός σύμβουλός του Τζορτζ Αντόνιους. Έτσι, και με τη βοήθεια του μελλοντικού συγγραφέα του *The Arab Awakening*, τα πολεμικά σκάφη κατέπλευσαν στο λιμάνι της Αλεξάνδρειας, με σκοπό να αποθαρρύνουν τον Ζαγλούλ να αναλάβει ξανά την πρωθυπουργία μετά τη νέα νίκη της Ουάφντ με ευρεία πλειοψηφία στις εκλογές του 1926. Αν και ο Ζαγλούλ πέθανε το 1927, για άλλη μία δεκαετία η Ουάφντ θα συνέχιζε να εμποδίζει κάθε προσπάθεια για συμφωνία με τη Βρετανία.

Στο διάστημα του Μεσοπολέμου η βρετανική κοινότητα, λόγω της πολιτικής κυριαρχίας της στην Αίγυπτο αλλά και της σημαντικής εμπορικής επιτυχίας πολλών μελών της, απολάμβανε μια θέση κοινωνικής υπεροχής δυσανάλογα

μεγάλης σε σχέση με τον πληθυσμό της. Οικογένειες όπως οι Μπάρκερ, οι Πιλ και οι Κάρβερ, ενώ συνήθως φρόντιζαν να διασφαλίσουν τη γέννηση και την εκπαίδευση (Ιτον, Γουίντσεστερ, Σάντχερστ) των γιων τους στη Βρετανία, ζούσαν και εργάζονταν στην Αλεξάνδρεια εδώ και δυο τρεις γενιές και τα ονόματά τους αποτελούσαν ισχυρό χαρτί στο Χρηματιστήριο Βάμβακος, όπως σε άλλους τομείς το όνομα των Ουίτταλ στην Κωνσταντινούπολη και των Ζαρντίν και Σουάιρ στη Σαγκάη.

Όμως σε γενικές γραμμές οι Βρετανοί, αν και ανήκαν στην κοσμοπολίτικη κοινωνία της Αλεξάνδρειας, παραήταν στενόμυαλοι για να ενταχθούν σε αυτήν, ειδικά όσοι υπηρετούσαν στη διοίκηση και τον στρατό. Ο Αθλητικός Όμιλος της πόλης, όπου ο Μπρίντον έπαιζε τένις, ήταν «ο ευκολότερος τρόπος για να ξεφύγεις, και όλοι οι αξιόλογοι παίκτες προσπαθούσαν να κλείσουν θέση στα διεθνή τουρνουά μας», ενώ «σε έναν κόσμο γεμάτο με αραβικά πόνι και βρετανικά φυλάκια, το πόλο ήταν κάτι το αυτονόητο», όπως και οι συναντήσεις στις ιπποδρομίες δύο φορές εβδομαδιαίως τα καλοκαίρια, το γκολφ, το μπόουλς, το κροκέ και το κρίκετ, που «παιζόταν με θρησκευτικό ζήλο».⁴³ Οι Βρετανοί είχαν ιδρύσει τον όμιλο το 1890 και οι κοινωνικοί τους ορίζοντες αντανakλώντο στη σύνθεση της δεκαοκταμελούς διοικητικής επιτροπής. Στα χρόνια μετά τον Α΄ Παγκόσμιο πόλεμο υπήρχαν δέκα Βρετανοί, δύο Έλληνες, ένας Αλεξανδρινός Εβραίος με βρετανική υπηκοότητα, ένας Αρμένιος, ένας Συρολιβανέζος χριστιανός, ενώ οι ντόπιοι Αιγύπτιοι εκπροσωπούσαν από έναν μουσουλμάνο και δύο κόπτες. Ο μουσουλμάνος ήταν ο πρίγκιπας Ομάρ Τουσούν, γνωστός και ως «βασιλιάς της Αλεξάνδρειας», που ήταν πρόεδρος του ομίλου και ξάδελφος του βασιλιά Φουάντ. Υπήρχαν επίσης τρία μέλη λόγω αξιώματος, ένα από τα οποία ήταν πάντοτε ο περιφερειακός διοικητής του βρετανικού στρατοπέδου στη Μουσταφά Πασά, το δεύτερο ένας αξιωματικός του Βασιλικού Ναυτικού από τα καταδρομικά που βρίσκονταν στην περιοχή, καθώς και ένας εκπρόσωπος της Ανατολικής Τηλεγραφικής Εταιρείας, σκοπός της οποίας, όπως και της βρετανικής παρουσίας στην Αίγυπτο, ήταν η διασφάλιση των επικοινωνιών μεταξύ Βρετανίας και Ινδίας.

Σε γενικές γραμμές, όπως δείχνουν και οι σημειώσεις που κρατούσε στο ημερολόγιό του μετά τα δείπνα τη δεκαετία του 1920, ο Μπρίντον θεωρούσε τους Βρετανούς μάλλον πληκτικούς και χωρίς ιδιαίτερο στίλ:

34. Ο Αντονι ντε Κοσσόν (με το φτυάρι) μαζί με φίλους, σε μια εξόρμησή του στην έρημο, το 1934. Μόλις είχαν συναντηθεί με τον δικαστή Μπρίντον και τη σύζυγό του Τζενίβα (η υψηλόσωμη γυναίκα, δεύτερη από αριστερά), που τους βοήθησαν να ξεκολήσουν από την άμμο στο Κασρ ελ Κατάγκι, 45 χιλιόμετρα νότια του Μποργκ ελ Αράμπ. Ο Ντε Κοσσόν, που ήταν γαμπρός του Μπράμλυ, έπαιξε σημαντικό ρόλο στην αναθεώρηση του ταξιδιωτικού οδηγού του Φόρστερ, ενώ το δικό του βιβλίο με τίτλο Μαρεώτις, που εκδόθηκε το 1935, αποτέλεσε μία από τις βασικές πηγές του Ντάρρελ όταν έγραφε το Αλεξανδρινό κουαρτέτο. Τα Σαββατοκύριακα η παρέα χρησιμοποιούσε το παλιό ταπητουργείο του Μπράμλυ ως θέρετρο, ενώ το 1937 ξανάδωσε ζωή στο Μποργκ ελ Αράμπ, όταν έλαβε άδεια για την οικοδόμηση κατοικιών εσωτερικά των τειχών του.

«Η γυναίκα του ήταν μάλλον η πιο πρόσχαρη, η πιο απλοϊκή και η πιο ελκυστική από τις Αγγλίδες εδώ. Χωρίς αυτό να σημαίνει κάτι ιδιαίτερο.

Μικρός, στενός κύκλος Άγγλων που, περιττό να ειπωθεί, παίζουν παντομίμα. Θα έλεγε κανείς πως είναι η αγαπημένη βρετανική ασχολία σε κλειστό χώρο. Πάντως δεν είναι και τόσο άσχημη. Είναι εκπληκτικό πώς ορισμένες από αυτές τις μάλλον άκαμπτες μητέρες, που τις βλέπεις να

κυκλοφορούν στο Ράμλι κοιτώντας ευθεία μπροστά, χαλαρώνουν όταν είναι να λάβουν μέρος σε αυτό τον εθνικό θεσμό. Οι κυρίες μπήκαν αμέσως στο παιχνίδι με ιδιαίτερο ενθουσιασμό και το βέβαιο είναι πως όλοι μοιάζουν να ικανοποιούνται από αυτή τη μορφή ψυχαγωγίας.

Αργότερα, στον χορό του Κέννεθ Μπέρλυ στο Σαν Στέφανο. Σπουδαίο γεγονός, πάρτι γενεθλίων για την κόρη του, αν και άφησε την αίσθηση του συνηθισμένου. Δε λυπήθηκε τα έξοδα, όμως χωρίς στιλ ή κομψότητα. Κυρίως επειδή οι Άγγλοι εδώ δε χαρακτηρίζονται από αυτά τα στοιχεία – μια ιδιαίτερα συσπειρωμένη και κοινότοπη φάρα, με μια δυο εξαιρέσεις. Χάρηκα που κατάφερα να ξεφύγω στις δωδεκάμισι. Η εκδήλωση ωχριούσε μπροστά στις διασκεδάσεις των Ελλήνων και των άλλων Λεβαντίνων της πόλης».⁴⁴

Ο Μπρίντον ήταν ανά πάσα στιγμή πρόθυμος να υπερασπιστεί «το στιλ και τους τρόπους της Αλεξανδρείας», εννοώντας την κοινωνία των Λεβαντίνων, έναντι της «ξεπεσμένης» αγγλικής αποικίας.⁴⁵ Ψηλός και λεπτός, με έντονο προφίλ που λες και ήταν λαξεμένο στα βράχια του όρους Ράσμορ, ο Μπρίντον απολάμβανε την κοινωνική συναναστροφή με «καλοντυμένες γυναίκες, Ελληνίδες και Σύριες».⁴⁶ Τον προσκαλούσαν συχνά για τσάι, δείπνο και χαρτιά στο σπίτι του Μιχαήλ Σαλβάγου, κορυφαίου εξαγωγέα βάμβακος και προέδρου της ελληνικής κοινότητας, η νεοκλασική βίλα του οποίου (Πολιτιστικό Κέντρο της Ρωσίας σήμερα) μαζί με τους κήπους, στη συμβολή των οδών Πτολεμαίων και Φαραώ, καταλάμβανε ένα ολόκληρο τετράγωνο στην καρδιά του Καρτιέ Γκρεκ.

Η σύζυγος του Σαλβάγου, η Αργίνη, κατείχε «ηγετική θέση στην καλή κοινωνία» και με τα εκπληκτικά βιολετί μάτια της υπήρξε «μια από τις ομορφότερες γυναίκες της Ευρώπης, περιζήτητη στο Παρίσι, στα νιάτα της».⁴⁷ Ήταν κόρη του Εμμανουήλ Μπενάκη, ο γάμος του οποίου με τη Βιργινία Χωρέμη σφράγισε την εμπορική συμμαχία που κατέστησε την εταιρεία «Χωρέμης-Μπενάκης και Σία» τη μεγαλύτερη εξαγωγική εταιρεία βάμβακος στην Αίγυπτο και μία από τις τρεις τέσσερις μεγαλύτερες στον κόσμο.

Η Αργίνη Σαλβάγου μοιραζόταν την «οικογενειακή γοητεία»⁴⁸ με την αδελφή της, την Πηνελόπη Δέλτα, και με τον αδελφό της, τον Αντώνη Μπε-

νάκη: κομφοντυμένος (είχε το συνήθειο να διπλώνει τις μανσέτες του πάνω από τα μανίκια του σακακιού), με μυτερό μουστάκι και καταδεκτική συμπεριφορά, ο Μπενάκης ήταν «η πιο κομψή φιγούρα στην Αλεξάνδρεια». ⁴⁹ Η μεγάλη οικογένεια Μπενάκη είχε διάφορα σπίτια στο Καρτιέ Γκρεκ, ένα από αυτά στη συμβολή των οδών Αββασιδών και Φατιμιδών, όπου ο Μπρίντον επισκεπτόταν τον Αντώνη Μπενάκη: «Δουλειά έως τις πέντε. Επίσκεψη για τσάι στο σπίτι του Αντώνη Μπενάκη. Πολύ κομψή και όμορφη ατμόσφαιρα – η τελευταία λέξη της μόδας σε τέτοιου είδους συγκεντρώσεις. Το σπίτι μοναδικό, σαν μουσείο – κοσμήματα, όπλα, μετάλλια, πορσελάνες, κεντήματα, υφαντά, τα εκλεκτότερα δείγματα από σχεδόν κάθε είδους τέχνη. Χορός – που, δίχως αμφιβολία, συνεχίζεται έως αργά. Όμως, πρέπει να επιστρέψω γρήγορα στη δουλειά [για το βιβλίο μου]». ⁵⁰

Για ένα διάστημα ο Μπενάκης αποτελούσε την ψυχή του συλλόγου Amis de l'Art, στον οποίο ο Μπρίντον ενεπλάκη εξαιτίας του ενδιαφέροντός του για το θετό του παιδί, το Groupe Littéraire, έναν σύλλογο φιλολογικών διαλέξεων και συζητήσεων: «Κάναμε – ή μάλλον έκανε – δύο αξιολογες εκθέσεις, παρότι δεν υπήρξε πρόταση για τη διοργάνωση» σχολίαζε στο ημερολόγιό του ο Μπρίντον για τον Μπενάκη, προς τα τέλη του 1926. «Εόδευε χρήματα όπως του έκανε κέφι, ασχέτως προϋπολογισμού, και στη συνέχεια κάλυπτε μόνος του το έλλειμμα. Δεν έχω ιδιαίτερη αντίρρηση ως προς αυτό, όμως δεν οδηγεί πουθενά. Αυτό είναι το πρόβλημα εδώ, σχεδόν όλοι έχουν κάποια προσωπική ματαιοδοξία και αναζητούν να την εκμεταλλευτούν. Λατρεύει την τέχνη, όμως η αντίληψή του για τον σύλλογο εξαντλείται στο να επιδεικνύει τη δική του συλλογή και εκείνες των φίλων του». ⁵¹

Κάποια στιγμή μαθεύτηκε πως ο Μπενάκης θα έφευγε από την Αίγυπτο: «Ήταν διασκεδαστική υπόθεση για όσον καιρό κράτησε, και σκέτη απολαυση να καπνίζεις μεγάλα πούρα σε όμορφα σπίτια, ενώ εμείς της επιτροπής παριστάνουμε πως διευθύνουμε τον σύλλογο. Βέβαια, δεν κάναμε τίποτα τέτοιο. Ο Μπενάκης, τι γοητευτική μορφή: υπέροχος, περιποιημένος, με προσωπικό στίλ, που θα τον έκανε να ξεχωρίζει σε οποιαδήποτε κοινωνία. Ετοιμάζεται να αφήσει την Αλεξάνδρεια για το νέο του σπίτι στην Αθήνα. Θα στενοχωρηθώ όταν φύγει». ⁵² Όλοι συμφώνησαν πως το Amis de l'Art δεν μπορούσε παρά να διακόψει τη λειτουργία του, καθώς ο Μπενάκης ήταν «απολύτως υπεύθυνος για το ηγεμονικό εύρος των καθορισμένων εξόδων

μας – εννοώ πως εκείνος τα καθόριζε και εκείνος τα κάλυπτε. Συζητήσαμε τη σκοπιμότητα μιας τελευταίας έκθεσης με έργα τέχνης του 17ου αιώνα και καταλήξαμε να το επιχειρήσουμε. Ο βαρόνος [Αλφρέντ ντε] Μενάς ενδιαφέρεται και σίγουρα θα είναι ένα δραστήριο εγχείρημα. Όπως είναι φυσικό, οι εύποροι Λεβαντίνοι θα δανείσουν τα καλύτερά τους κομμάτια και θα προσκαλέσουν τους φίλους τους να τα θαυμάσουν. Στο μεταξύ, ας ελπίσουμε ότι το Groupe Littéraire μας θα συνεχίσει αυτόνομα». ⁵³

Σήμερα, για να δεις τα εκθέματα της οδού Φατιμιδών 11 πρέπει να επισκεφθείς το διάσημο Μουσείο Μπενάκη στην Αθήνα. Τα ελληνιστικά κοσμήματα, οι ελληνορωμαϊκές και κοπτικές ενδυμασίες και τα κεντήματα, η σκαλιστή ξύλινη πόρτα του 9ου αιώνα από τη Βαγδάτη, τα υαλικά των Αββασιδών και των Φατιμιδών, η ανακατασκευή ενός χώρου υποδοχής από ένα μουσουλμανικό σπίτι του Καΐρου του 17ου αιώνα, σχεδόν οτιδήποτε έως και το περιδέραιο που φόρεσε κάποτε η βασίλισσα Χριστίνα της Σουηδίας, όλα αυτά και πολύ περισσότερα μεταφέρθηκαν με πλοίο από την Αλεξάνδρεια την άνοιξη του 1927 και τέσσερα χρόνια αργότερα δωρήθηκαν από τον Αντώνη Μπενάκη στο ελληνικό κράτος.

Η Σύμωρη αποτέλεσε μια προειδοποίηση για το ελληνικό όνειρο στην Αλεξάνδρεια. Εκείνη η καταστροφή, σε συνδυασμό με την άνοδο του αιγυπτιακού εθνικισμού, καθώς και η προοπτική της διαπραγμάτευσης των Βρετανών για την άρση των Διομολογήσεων ή το παζάρι για τα δεσμευτικά σημεία που προστάτευαν τους ξένους και τις μειονότητες προκαλούσαν ανησυχία στους Έλληνες της Αιγύπτου. Ταυτόχρονα, η οικονομική ανάπτυξη στην Ελλάδα είχε αναθερμανθεί από την άφιξη ενάμισι εκατομμυρίου προσφύγων από τη Μικρά Ασία, που δημιούργησαν μια τεράστια δεξαμενή φτηνού εργατικού δυναμικού και μια νέα αγορά για τα τοπικά προϊόντα. Σταδιακά, η ελληνική Αλεξάνδρεια περιθωριοποιήθηκε οικονομικά, πολιτικά και πολιτιστικά, καθώς η Αθήνα ισχυροποίησε τη θέση της ως το μοναδικό κέντρο του ελληνισμού.

Τη χρονιά που ο Μπενάκης έφυγε από την Αλεξάνδρεια, ένας ιστορικός της ελληνικής κοινότητας έγραφε ότι «μέρα με τη μέρα, ο ελληνισμός της Αιγύπτου χάνει έδαφος στη γη των προγόνων του». ⁵⁴ Ωστόσο, ως άνθρωπος που απολάμβανε την κάθε στιγμή, έχοντας γεμίσει τους δρόμους της πόλης «με μουσική εξάισια, με φωνές» και ευχαριστημένος ίσως που θα αποτε-

λούσε το τελευταίο και σημαντικότερο παράδειγμά της, ο Καβάφης φάνηκε να μη σκοτίζεται όταν ένας φίλος σχολίασε πως δεν υπήρχε πια λογοτεχνικό κίνημα στην Αλεξάνδρεια. «Κι αν δεν υπάρχει λογοτεχνικό κίνημα εδώ, η Αλεξάνδρεια δε χάνει το παραμικρό» είπε. «Ενδεχομένως να είναι για καλό. Όλοι εκείνοι οι νεαροί θα μπορούσαν να αφοσιωθούν στο εμπόριο».⁵⁵

Ο Μπενάκης προσπάθησε να πάρει μαζί του στην Αθήνα και τον φίλο του τον Καβάφη, όμως ο ποιητής αρνιόταν σταθερά να εγκαταλείψει την Αλεξάνδρεια, όπου και πέθανε το 1933. «Η πλατεία Μεχμέτ Αλί είναι θεία μου» του άρεσε να λέει, «η οδός Σερίφ Πασά πρώτη μου εξαδέλφη και η οδός Ράμλι δεύτερη. Πώς μπορώ να τις εγκαταλείψω;»⁵⁶

Εκείνοι που οικοδόμησαν την πόλη που δεν εγκατέλειπε ο Καβάφης ήταν Ιταλοί, οι οποίοι, σε μεγαλύτερο ποσοστό από οποιαδήποτε άλλη κοινότητα, ήταν οι αρχιτέκτονες και οι μηχανικοί της σύγχρονης Αλεξάνδρειας. Όμως, αν και αριθμητικά ήταν περίπου όσοι και οι Έλληνες, οι Ιταλοί δεν ήταν καλά οργανωμένοι, διέθεταν πολύ μικρότερη ελίτ και, σε γενικές γραμμές, ταπεινότερο κοινωνικό επίπεδο. Οι Έλληνες ήταν συχνά ανοιχτόμυαλοι επιχειρηματίες, που τα κατάφεραν σε μικρές και μεγάλες επιχειρήσεις, όπως στο εμπόριο βάμβακος, στις εισαγωγές καπνού και στις εξαγωγές τσιγάρων, ως κατασκευαστές ή οπωροπώλες και ιδιοκτήτες καφέ, ενώ μεγάλος αριθμός κατείχε θέσεις γραφείου. Αντίθετα, ελάχιστοι Ιταλοί είχαν καταφέρει κάτι ανάλογο, καθώς οι περισσότεροι ήταν εργάτες και χαμηλόβαθμοι υπάλληλοι.

Ωστόσο, στο πρώτο μισό του 19ου αιώνα οι Ιταλοί είχαν διαδραματίσει σημαντικό ρόλο στην ανάπτυξη της διοίκησης και των υπηρεσιών της Αιγύπτου, γεγονός που εξηγεί γιατί η ιταλική γλώσσα κυριάρχησε ως η καθομιλουμένη όχι μόνο στην Αλεξάνδρεια, αλλά στη χώρα συνολικά. Οι Ιταλοί διεύθυναν τις ιατρικές και υγειονομικές υπηρεσίες και μεγάλο μέρος των ταχυδρομικών, στη συνέχεια, όμως, υποσκελίστηκαν από τους Βρετανούς και τους Αιγύπτιους διοικητικούς. Σταδιακά, πολλοί Ιταλοί άρχισαν να ζουν μεροδουλι-μεροφάι ως τροχιστές μαχαιριών, σερβιτόροι ή λιθοδόμοι, δεχόμενοι μεροκάματα χαμηλότερα από εκείνα των άλλων αλλοδαπών. Ο Μεχμέτ Αλί, όταν κατένειμε τις συνοικίες της Αλεξάνδρειας στις διάφορες ξένες κοινότητες γύρω στο 1830, παραχώρησε εκτάσεις βόρεια της πλατείας που αργότερα πήρε το όνομά του στους Βρετανούς, οι οποίοι έχτισαν εκεί την

εκκλησία του Αγίου Μάρκου, εκτάσεις στα νότια της πλατείας στους Γάλλους και τους Έλληνες, και τις εκτάσεις στα ανατολικά, που γειτνιάζαν με την παλιά τουρκική πόλη στο ακρωτήριο Ανφούσι και το Καρμούς, στην τοποθεσία της αρχαίας Ρακώτιδος, τις παραχώρησε στους Ιταλούς. Η περιοχή στα τέλη του 19ου αιώνα είχε καταντήσει να αποτελεί μια φτωχογειτονιά με παράγκες σχεδόν απaráλλαχτες από εκείνες στη συνοικία των ντόπιων, ενώ πολλοί από τους κατοίκους της περιοχής κόντευαν να ξεχάσουν την ιταλική καταγωγή τους.

Ούτε και οι υπερπόντιες φιλοδοξίες της Ιταλίας έλυσαν το πρόβλημα. Η ρόδος και τα υπόλοιπα Δωδεκάνησα χάρηκαν με την απελευθέρωσή τους από τους Τούρκους το 1912, αλλά δυσανεστήθηκαν επειδή οι Ιταλοί απελευθερωτές τους δε σκόπευαν να φύγουν, γεγονός που εξασφάλισε στους Ιταλούς της Αλεξάνδρειας τον ανταγωνισμό των Δωδεκανήσιων και των υπόλοιπων Ελλήνων της πόλης. Η κατάκτηση της Λιβύης από τους Ιταλούς το 1912-1913 δεν τους χάρισε καινούριους φίλους στη μουσουλμανική Αίγυπτο, ενώ η φήμη τους δέχτηκε άλλο ένα πλήγμα όταν οι Σενουσίτες Βεδουίνοι, εξοπλισμένοι από τους Τούρκους και τους Γερμανούς, τους εκδίωξαν από τη Λιβύη στη διάρκεια του Α΄ Παγκόσμιου πολέμου.

Σε αυτή την κατάσταση βρίσκονταν οι Ιταλοί της Αλεξάνδρειας όταν το 1922 ανήλθε στην εξουσία ο Μουσσολίνι, που στην Ιταλία διατήρησε τη μοναρχία, εγκαθιδρύοντας παράλληλα τη φασιστική δικτατορία του, ενώ στη Λιβύη ξεκίνησε ένα δεκαετή πόλεμο για την ανακατάληψη της Λιβύης. Για πολλούς ο φασισμός δε σήμαινε τότε εκείνο που θα κατέληγε ξεκάθαρα να σημαίνει αργότερα, και η ιταλική κοινότητα της Αλεξάνδρειας, υπερβολικά φτωχή για να ζει αξιοπρεπώς, αισθάνθηκε ευγνωμοσύνη όταν άρχισαν να συρρέουν κεφάλαια από την Ιταλία του Μουσσολίνι, προκειμένου να χτιστούν καλύτερα νοσοκομεία και μεγαλύτερα σχολεία και να στελεχωθούν με καλά αμειβόμενο προσωπικό, να δημιουργηθούν λέσχες, να οργανώνονται εκδρομές και να στέλνονται δωρεάν οι φοιτητές στην Ιταλία για θερινές διακοπές.

Επιπλέον, μέρος της γοητείας του Μουσσολίνι αποτελούσε η ιδέα πως η Μεσόγειος αποτελούσε κάποτε σκηνικό του ρωμαϊκού μεγαλείου, με τα μνημεία της αδιάφυστους μάρτυρες σε ολόκληρη τη Mare Nostrum. Αν ακόμη και το όνομα της Αλεξάνδρειας έδινε στους Έλληνες το δικαίωμα να

κατοικούν εκεί, η επαναφορά στη μνήμη της κατάκτησης της πόλης από τον Αντώνιο που επιχείρησε ο Μουσσολίνι υπενθύμιζε στους Ιταλούς της πόλης ότι η Αλεξάνδρεια ήταν κάποτε δική τους.

Μαζί με τη συλλογική αναγέννηση και τη θέση της χώρας στον κόσμο, υπήρξε η αφύπνιση της εθνικής υπερηφάνειας, που δεν τη βίωσαν μόνο οι χαμηλότερες κοινωνικές τάξεις της πόλης. Οι Ιταλοί της Αλεξάνδρειας έμαθαν να υψώνουν τη σημαία τους· φωτογραφίες του βασιλιά αναρτήθηκαν στα σχολεία τους· και στους μαυροπίνακές τους έγραφαν «O sole tu non possa veder mai nulla più grande e più bello d'Italia e di Roma» – «Ήλιε μου, είθε να μη δεις ποτέ κάτι πιο σπουδαίο και πιο όμορφο από την Ιταλία και τη Ρώμη». ⁵⁷ Σύντομα, δίπλα τους τοποθετήθηκαν οι φωτογραφίες του Ντούτσε και τα παιδιά της κοινότητας φόρεσαν μαύρα πουκάμισα και γαλάζια μαντίλια και στρατολογήθηκαν στη φασιστική νεολαία.

Επιστρέφοντας στο σπίτι του στο Ράμλι ένα απόγευμα στα τέλη του 1926, ο Μπρίντον ήπια το τσάι του με τον Ντέλλα Ρόбере, ένας Αλεξανδρινό Ιταλό, δικαστικό υπάλληλο. «Είχαμε μια ενδιαφέρουσα συζήτηση για τη νέα Ιταλία. Συμμετέχει ενεργά στο φασιστικό κίνημα εδώ, που διοικείται από μια τριανδρία και αριθμεί 500 μέλη. Όταν συζητάς με έναν τέτοιο άνθρωπο, εντυπωσιάζεσαι από τη θεμελιώδη δύναμη του κινήματος, που έχει την ικανότητα να εξασφαλίζει την ενθουσιώδη υποστήριξη μεσοαστών σκεπτόμενων ανθρώπων όπως αυτός. Υποσχέθηκε να μου στείλει έντυπο υλικό». ⁵⁸

Πέμπτη 20 Ιανουαρίου 1927: Ήπια τσάι στις κυρίας Χ, μιας ασπρομάλλας γυναίκας βουτηγμένης στη Θεοσοφία, που μιλούσε επί μία ώρα για τον Κρισναμούρτι, θεωρώντας με προφανώς υποψήφιο προσήλυτο. Εντυπωσιάστηκα από τον γοητευτικό χαρακτήρα της, όμως όλα όσα είπε έμοιαζαν ολοφάνερα ανούσια. Όμως, αν χρησιμεύουν στην ίδια –και σε άλλους– με γεια τους, με χαρά τους». ⁵⁹

Ως διάδοχος του Φέρνερς τοποθετήθηκε από το Φόρεϊν Όφισ ο Γουόλτερ Σμαρτ, πρώην υπουργός για θέματα Ανατολής στην Τεχεράνη, ο οποίος, μόλις πάτησε το πόδι του στην Αλεξάνδρεια εκείνο το καλοκαίρι του 1926 με τα πολεμικά πλοία και προτού πάρει το τρένο για το Κάιρο, φρόντισε πρώτα απ' όλα να περάσει από την οδό Λέψιους. Παρακάμπτοντας το πορ-

νείο στο ισόγειο, ανέβηκε τα σκαλιά ως το διαμέρισμα του Καβάφη, όπου η συζήτηση με τον ηλικιωμένο ποιητή αποδείχτηκε τόσο μαγευτική, ώστε σχεδόν ξέχασε τον σκοπό της παρουσίας του στην Αίγυπτο και δε στενοχωρέθηκε καθόλου για την επίπληξη που δέχτηκε όταν έφτασε, με καθυστέρηση μερικών ημερών, επιτέλους στο πόστο του. Αν και ο Γκράφφου-Σμιθ, που υπηρέτησε υπό τον Σμαρτ στο Κάιρο, τον περιέγραψε ως έναν από τους «γίγαντες» του Υπουργείου Εξωτερικών, άνθρωπο «εξαιρετικής πρεσβευτικής ποιότητας», ⁶⁰ τελικά θα γινόταν πρεσβευτής μόνο στη μυθοπλασία του Ντάρρελ, που αργότερα παραδέχτηκε πως ήταν «το πρότυπό μου για τον Μασουντόλιβ», ⁶¹ τον Βρετανό πρεσβευτή στην Αίγυπτο, που έδωσε το όνομά του στο τρίτο βιβλίο του Αλεξανδρινού κουαρτέτου.

Ο Σμαρτ αποκλείστηκε ουσιαστικά από την ανέλιξη του σε θέση πρεσβευτή όταν δέχτηκε να δώσει συναινετικό διαζύγιο στη σύζυγό του, κάποια στιγμή μετά την άφιξή του στο Κάιρο. Τελικά, το 1932 παντρεύτηκε την Έιμου Νιμρ, που είχε επιστρέψει στην πατρίδα της την Αίγυπτο ύστερα από μια μποέμικη περίοδο στο Μπλούμσμπερυ, μια μοντέρνα γυναίκα με τον αέρα του Ίτον, που της άρεσε ο Οδυσσέας του Τζόυς και η γαλλική αβανγκάρντ, και ήταν εξαιρετικό ταλέντο στη ζωγραφική, που το είχε καλλιεργήσει στη Σχολή Καλών Τεχνών Σλέιντ.

Η Έιμου καταγόταν από προοδευτική οικογένεια Σύρων. Η Ευρύτερη Συρία (που περιλάμβανε τη σημερινή Συρία, τον Λίβανο, την Ιορδανία και το Ισραήλ) είχε κατακτηθεί από τους Τούρκους το 1516, όπως και η Αίγυπτος το επόμενο έτος, και ήταν μέρος της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Η πρώτη αφύπνιση της αραβικής αντίστασης κατά της τουρκικής κυριαρχίας συνέβη στη δεκαετία του 1880, κυρίως υπό την καθοδήγηση χριστιανών Αράβων στη Βηρυτό, που είχαν επηρεαστεί από τη δυτική κουλτούρα και πολιτική. Όμως το κίνημά τους δεν κατάφερε να εξασφαλίσει ιδιαίτερη υποστήριξη από τους πιο παραδοσιακά σκεπτόμενους μουσουλμάνους Άραβες, που επιπλέον έδειχναν απρόθυμοι να αντιταχθούν στους Τούρκους, με τους οποίους ένιωθαν να έχουν θρησκευτική, αν όχι και εθνοτική, συγγένεια. Υπό το καθεστώς των χεδιβών και, από το 1882, των Βρετανών, η Αίγυπτος έγινε η μόνη χώρα της Μέσης Ανατολής που κατάφερε να φτάσει σε κάποια μορφή ευρωπαϊκό επίπεδο, υλικά ή πολιτικά, και μεταξύ άλλων προσέλυσε πολλούς χριστιανούς Συρολιβανέζους. Ένας από αυτούς ήταν ο Φάρες Νιμρ,

που είχε σπουδάσει στο Συριακό Προτεσταντικό Κολέγιο (το σημερινό Αμερικανικό Πανεπιστήμιο στη Βηρυτό) και, παρότι αρχικά Ελληνορθόδοξος, είχε ασπαστεί το αγγλικανικό δόγμα. Όταν ο Οθωμανός σουλτάνος διέταξε τη σύλληψη και την εκτέλεση των Αράβων εθνικιστών, ο Νιμρ κολύμπησε μέχρι να φτάσει σε ένα πλοίο αγκυροβολημένο στο λιμάνι της Βηρυτού και σάλπαρε για την Αλεξάνδρεια, για να καταλήξει στο Κάιρο, όπου εξέδωσε την επιδραστική εφημερίδα *Al Moqattam*, που εξέφραζε έναν θερμό θαυμασμό για τους Βρετανούς, χωρίς να λείπουν κατά καιρούς οι επικρίσεις. Η γυναίκα του του χάρισε τρεις αξιοθαύμαστες κόρες, μία εκ των οποίων ήταν η Έιμυ· μία άλλη ήταν η Κέιτι, παθιασμένη εθνικίστρια, που παντρεύτηκε τον Τζορτζ Αντόνιους.

Μέχρι τον Α΄ Παγκόσμιο πόλεμο η δυσαρέσκεια των Αράβων κατά των Τούρκων είχε διευρυνθεί και περιλάμβανε μεγάλους αριθμούς μουσουλμάνων όσο και χριστιανών, που αφέθηκαν να πιστέψουν, τόσο στην Αραβία όσο και στην Ευρύτερη Συρία, πως, αν συντάσσονταν με τους Βρετανούς ενάντια στους Τούρκους, θα αποκτούσαν την ανεξαρτησία τους. Το ίδιο ίσχυε και για την Παλαιστίνη, ο αραβικός πληθυσμός της οποίας (μουσουλμανικός και χριστιανικός) εκείνη την περίοδο ήταν γύρω στις εξακόσιες χιλιάδες. Επιπλέον υπήρχαν περίπου ογδόντα χιλιάδες Εβραίοι, κυρίως από την Πολωνία και τη Ρωσία, που εξαιτίας των πογκρόμ και των διώξεων είχαν εγκατασταθεί στην Παλαιστίνη κατά τη διάρκεια του 19ου αιώνα. Από αυτούς, περίπου δώδεκα χιλιάδες ήταν οπαδοί του σιωνιστικού κινήματος που είχε ξεκινήσει τη δεκαετία του 1880, την ίδια περίοδο που ο Φάρες Νιμρ και οι σύντροφοί του ίδρυσαν το δικό τους κίνημα για την αραβική ανεξαρτησία. Η εμφανής εξασθένηση της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας και η ευκαιρία να χαράξουν έναν νέο κόσμο αποτελούσε κοινό παρονομαστή, καθώς τόσο οι Εβραίοι όσο και οι Άραβες προσέβλεπαν στους Βρετανούς για την ικανοποίηση των αντικρουόμενων στόχων τους.

Όταν ο δικαστής Μπρίντον περιέγραφε την Αλεξάνδρεια ως «λαμπρή και εκλεπτυσμένη, πολύ περισσότερο από οποιαδήποτε άλλη πόλη της Μεσογείου»,⁶² δεν είχε μόνο κατά νου το Νουέβο Τεάτρο Αλάμπρα στην οδό Μισάλα ή το Θέατρο Μεχμέτ Αλί στην οδό Φουάντ, όπου χόρευε η Πάβλοβα και διεύθυνε ο Τοσκανίνι, ή τη σεζόν της Όπερας που λάμπρυναν οι αστέρες

από τη Σκάλα του Μιλάνου και όπου δίνονταν παραστάσεις από παρισινούς και λονδρέζικους θεατρικούς θιάσους. Παρά τις επιφυλάξεις του για το *Amis de l'Art*, εντόπιζε τη λαμπρότητα της πόλης στα μεγάλα σπίτια της, όπου οργανώνονταν εκθέσεις, διαλέξεις, κονσέρτα και θεατρικά δρώμενα από όσους «εκπροσωπούν τις παλιές επιχειρηματικές εταιρείες που είχαν οικοδομήσει την ευημερία της πόλης, οι οικογένειες των οποίων έφερναν στην πόλη τον πολιτισμό και τις παραδόσεις ξένων χωρών. Μεταξύ αυτών, οι Εβραίοι είχαν έντονη παρουσία και απολάμβαναν υψηλή θέση στον κόσμο της καλής κοινωνίας. Επιπλέον κατείχαν ευδιάκριτη θέση και στην πνευματική ζωή της πόλης. Ουσιαστικά, στα εβραϊκά σπίτια πρωτίστως συναντούσε κανείς τις εξέχουσες μορφές του ευρωπαϊκού λογοτεχνικού κόσμου».⁶³

Ειδικότερα, ο Μπρίντον σκεφτόταν την αχανή κατοικία του βαρόνου Φελίξ ντε Μενάς στη συμβολή των οδών Μενάς και Ρασάφα, στη συνοικία Μωχαρέμπεη. Ο βαρόνος Ζορζ ντε Μενάς, γιος του Φελίξ από την πρώτη του σύζυγο, έμενε επίσης εκεί και ήταν κάτι παραπάνω από ικανός πιανίστας, με αποτέλεσμα τα κονσέρτα του τα απογεύματα της Τρίτης, όπου συχνά τον συνόδευαν φίλοι του με παρόμοιες προτιμήσεις, να έχουν γίνει θεσμός στην Αλεξάνδρεια. Ο ετεροθαλής αδελφός του, ο Ζαν, γιος του Φελίξ από τη δεύτερη σύζυγό του, τη Ροζέτ, ήταν φίλος του Καβάφη και υποστηρικτής της ποίησής του, τον οποίο ο Φόρστερ είχε γνωρίσει στο σπίτι της λαίδης Όττολιν Μορρέλ. Όποτε επέστρεφε από την Ευρώπη και έμενε με την οικογένειά του στην Αλεξάνδρεια, ο Ζαν μιλούσε για τις φιλίες του με μια πλειάδα λογοτεχνικών μορφών, μεταξύ αυτών και ο Τ. Σ. Έλιοτ, που τον αποκαλούσε «ο καλύτερος μεταφραστής μου»:⁶⁴ ο Ζαν είχε μεταφράσει στα γαλλικά την Έρημη χώρα και αργότερα την Τετάρτη των Τεφρών, το «East Coker» και άλλα έργα του Έλιοτ. Στο σπίτι έμεναν και οι δύο κόρες του Φελίξ και της Ροζέτ, η Ντενίς, μέχρις ότου παντρεύτηκε τον Αλφρέντ Μαουάς που δικηγούρουσε στα Μεικτά Δικαστήρια, και η Κλαιρ, για αρκετά χρόνια αφότου παντρεύτηκε τον Ζακ Βενσαντόν, γενικό γραμματέα της Τράπεζας Λαντ της Αιγύπτου, στην οποία ήταν διευθυντής ο πατέρας της. Το πάθος της Κλαιρ Βενσαντόν ήταν το θέατρο και έτσι τη γνώριζε ο Μπρίντον, όπως και άλλοι· έπαιζε και σχεδίαζε τα κουστούμια για τις παραστάσεις που διοργάνωνε για τους καλεσμένους της στην έπαυλη της οδού Ρασάφα, όπου το 1925 γεννήθηκε και η κόρη της, η Κλοντ.

Όποτε ο Χαΐμ Βάιτμαν, ηγέτης της Παγκόσμιας Σιωνιστικής Οργάνωσης και μετέπειτα πρώτος πρόεδρος του Ισραήλ, επισκεπτόταν την Αλεξάνδρεια, έμενε «πάντοτε»⁶⁵ στο σπίτι του βαρόνου Φελίξ ντε Μενάς και της συζύγου του Ροζέτ, στον παππού και τη γιαγιά της Κλοντ Βενσαντόν, που έγινε η τρίτη σύζυγος του Ντάρρελ. Όμως ο Ντάρρελ και η Κλοντ δε γνωρίστηκαν στην Αλεξάνδρεια· εκείνη μπήκε στη ζωή του στην Κύπρο μία δεκαετία αργότερα, το 1955, όταν ο Ντάρρελ εξακολουθούσε να γράφει το *Τζαστίν* και τον είχε μόλις εγκαταλείψει η δεύτερη σύζυγός του, η Εύα Κοέν. Εκεί, η γνωριμία του με την Κλοντ τον ενέπνευσε όχι μόνο να τελειώσει το βιβλίο, αλλά να επεκτείνει σε τετραλογία εκείνο που μέχρι τότε προόριζε ως ένα και μόνο μυθιστόρημα, καλύπτοντας χρονικά την περίοδο του Μεσοπολέμου και τον Β' Παγκόσμιο πόλεμο, προσθέτοντας μέρος των δικών της αναμνήσεων από την πόλη καθώς και χαρακτήρες και ιστορίες από την οικογενειακή της ιστορία.

Οι Μενάς, όπως και η συντριπτική πλειοψηφία των Εβραίων της Αιγύπτου, ήταν Σεφαραδίτες, οι οποίοι, όταν διαιρέθηκε ο μεσαιωνικός κόσμος μεταξύ Ισλάμ και Χριστιανοσύνης, βρέθηκαν να κατοικούν σε μουσουλμανικές χώρες. Ακολουθούσαν πιστά την ίδια θεολογία και τις βασικές εβραϊκές πρακτικές των Ασκενάζι Εβραίων της χριστιανικής Ευρώπης, όμως διέφεραν ως προς την πολιτιστική και ιστορική εμπειρία τους. Σε αντίθεση με τους Ασκενάζι, οι Σεφαραδίτες απολάμβαναν την περισσότερο ανεκτική κοινωνία της μουσουλμανικής Ιβηρικής, όπου οι Άραβες πρίγκιπες τους αντιμετώπιζαν ουσιαστικά ως ίσους, και όπου οι Εβραίοι ανέρχονταν σε υψηλές κυβερνητικές θέσεις, ευημερούσαν στο εμπόριο και διέπρεπαν στα ελεύθερα επαγγέλματα, μέχρις ότου εκδιώχθηκαν από την Ισπανία το 1492 και από την Πορτογαλία το 1497, μετά την ανακατάληψη της Ιβηρικής από τους χριστιανούς. Πολλοί Σεφαραδίτες εξόριστοι πήγαν στην Ιταλία, ενώ στην πλειοψηφία τους βρήκαν καταφύγιο στις μεσογειακές επαρχίες της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. (Η εβραϊκή κουλτούρα της Ιβηρικής ήταν εξαιρετικά ανεπτυγμένη και οι Σεφαραδίτες πρόσφυγες συνήθως κυριαρχούσαν στις εβραϊκές κοινότητες της Ανατολής στις περιοχές όπου εγκαταστάθηκαν, γεγονός που εξηγεί γιατί οι γηγενείς Εβραίοι των ισλαμικών χωρών κατέληξαν να γίνονται γνωστοί ως Σεφαραδίτες, παρότι δεν είχαν ισπανικές ή πορτογαλικές ρίζες.) Στην Αίγυπτο, πριν από τον 19ο αιώνα, παρ' όλη την ως έναν

35. Ο βαρόνος Φελίξ ντε Μενάς, με (από αριστερά προς τα δεξιά) τις κόρες του Κλαιρ και Ντενίζ και τον γιο του Ζαν. Οι Μενάς ήταν από τις πιο διακεκριμένες οικογένειες της αλεξανδρινής κοινωνίας και συνέβαλαν σημαντικά στη λάμψη και στην εκλέπτυνση της πολιτιστικής ζωής της πόλης.

βαθμό λαϊκή προκατάληψη και κακομεταχείριση όλων των μη μουσουλμανικών μειονοτήτων της εποχής, απολάμβαναν θρησκευτική ελευθερία και μια λιγότερο καταπιεστική διακυβέρνηση από οπουδήποτε αλλού στην Οθωμανική Αυτοκρατορία, όπου και πάλι οι συνθήκες ήταν προτιμότερες από εκείνες που βίωναν οι Ασκενάζι στην Ανατολική Ευρώπη. Σε αυτές τις σχετικά χαλαρές συνθήκες διέπρεψαν ως έμποροι, τοκιστές, φοροεισπράκτορες και τελωνειακοί.

Ο Μεχμέτ Αλί, όταν ανέλαβε την εξουσία, ενθάρρυνε ενεργά τη μετανάστευση των Εβραίων, ειδικά από την Ιταλία και την Ελλάδα στις δεκαετίες 1820 έως 1840, ως μέρος του προγράμματός του για την ανάπτυξη και τον

εκσυγχρονισμό της Αιγύπτου με τη βοήθεια των επενδύσεων και της τεχνολογίας των ξένων, και πράγματι οι Εβραίοι αντιμετώπιζονταν όλο και περισσότερο ως άλλη μια παράμετρος στο σύνολο των ξένων μειονοτήτων. Ένα νέο κύμα Σεφαραδιτών κατέφθασε στην Αίγυπτο στα τέλη του 19ου και στις αρχές του 20ού αιώνα από τη Βόρεια Αφρική, την Ιταλία, την Ελλάδα, την Τουρκία, τη Συρία και το Ιράκ, προκειμένου να απολαύσει τη σταθερότητα και τον φιλελευθερισμό της βρετανικής κυριαρχίας. Οι Σεφαραδίτες απογοήτευαν όσους σιωνιστές επισκέπτονταν τη χώρα, μεταξύ αυτών και έναν Βιεννέζο δημοσιογράφο, που ανέφερε το 1904 ότι «η Αίγυπτος σήμερα παραμένει η πιο ελεύθερη χώρα στον κόσμο», γεγονός που έχει ως συνέπεια, όπως παραπονιόταν, οι Εβραίοι της να «μην αντιλαμβάνονται το παραμικρό» σε σχέση «με τα ζητήματα του εβραϊκού πολιτισμού και έθνους».⁶⁶

Αυτός ήταν ο κόσμος όπου ανήκαν οι Μενάς. Σύμφωνα με τον Φελίξ, η οικογένεια ήρθε στην Αίγυπτο από το Χαλέπι, τον μεγάλο εμπορικό κόμβο στη βόρεια Συρία, όπου τα μπαχαρικά, τα υφάσματα, τα πολύτιμα μέταλλα και οι πολύτιμοι λίθοι μεταφέρονταν με καμήλες από την Ανατολή και πωλούνταν στους Ευρωπαίους επιχειρηματίες. Τόσο εκεί όσο και στο Κάιρο, όπου εγκαταστάθηκαν οι Μενάς τον 18ο αιώνα, οι Εβραίοι διαδραμάτιζαν σημαντικό ρόλο ως έμποροι και τοκιστές, ελέγχοντας ουσιαστικά τις αγορές και συγκεντρώνοντας στα χέρια τους το εμπόριο των καραβανιών.⁶⁷

Ο παππούς του Φελίξ ντε Μενάς γεννήθηκε το 1807 στο Χαρέτ ελ Γιαχούντ, την εβραϊκή συνοικία του Καΐρου, δυτικά από το Χαν ελ Χαλίλι, το διάσημο παζάρι στην καρδιά της πόλης, και σταδιακά κατέληξε ο προσωπικός τραπεζίτης του χεδίβη Ισμαήλ. Ήταν ο Γιακούμπ (Τζέικομπ) Λεβί Μενάς (το αρχικό επίθετο ήταν Λεβί, όμως κάποια στιγμή στις αρχές του 19ου αιώνα, αν όχι νωρίτερα, προστέθηκε το προσωνύμιο Μενάς, η γαλλική εκδοχή του εβραϊκού «Μενασέ» ή του αραβικού «Μενασά», που σημαίνει «μυγοδιώχτης»), από τους πρώτους επιχειρηματίες στην Αίγυπτο που αντιλήφθηκε τις δυνατότητες που πρόσφερε το εμπόριο με την Ευρώπη, και ιδρυτής του διεθνούς τραπεζικού οίκου Ζ. Α. Μενάς και Υιοί. Το «ντε» προστέθηκε το 1876, όταν απέκτησε την ουγγρική υπηκοότητα, μαζί με τον τίτλο του βαρόνου της Αυστροουγγρικής Αυτοκρατορίας, επειδή συνέβαλε στην ανάπτυξη του εμπορίου των Αφβούργων μεταξύ Αδριατικής και Ανατολικής Μεσογείου. Η μετακίνησή του από το Κάιρο στην Αλεξάνδρεια το 1871 φαίνεται

πως δίχασε την εβραϊκή κοινότητα της Αλεξάνδρειας, εξαιτίας της υποτιθέμενης αντιπαράθεσης του βαρόνου με τους παραδοσιακούς, αν και οι λεπτομέρειες δεν είναι ξεκάθαρες. Αργότερα το χάσμα γεφυρώθηκε, στο μεταξύ όμως έχτισε το Ecoles Fondation de Ménasce στην οδό Σουλτάνου Χουσεΐν, για την παροχή εκπαίδευσης στα λιγότερο ευκατάστατα μέλη της εβραϊκής κοινότητας, κυρίως από ρωμαιοκαθολικούς δασκάλους. (Εδώ, κατά τις ανακαφές για τα θεμέλια, ανακαλύφθηκε ο μεγάλος πτολεμαϊκός κίονας που αργότερα τοποθετήθηκε στους Δημοτικούς Κήπους προς τιμήν της ανακατάληψης του Χαρτούμ – ο ίδιος κίονας κάτω από τον οποίο έδωσαν το πρώτο τους ραντεβού ο Φόρστερ και ο Μοχάμεντ.) Επίσης έχτισε, ενδεχομένως στο ίδιο πλαίσιο της αντιπαράθεσης με τους ραβίνους, και τη Μεγάλη Συναγωγή στην οδό Νέμπι Ντανιέλ, τη Συναγωγή Μενάς, δίπλα στους Γαλλικούς Κήπους, και εγκατέστησε το Κοιμητήριο Μενάς δίπλα σε εκείνα των προτεσταντών, των κοπτών, των Ελλήνων και των Σύρων ορθοδόξων, των Αρμενίων και των καθολικών στο Σάτμπι, όπου ετάφη και ο ίδιος το 1882 και κείται ακόμα ανάμεσα σε πληθώρα από βαρόνους και βαρόνες ντε Μενάς (ο τίτλος μπορούσε να περνάει σε όλους τους απογόνους, άντρες και γυναίκες) και άλλα μέλη της αλεξανδρινής *haute juiverie**.

Ο τραπεζικός οίκος του Γιακούμπ πέρασε στους εγγονούς του Ζακ, Ελί, Φελίξ και Αλφρέντ ντε Μενάς, που στάλθηκαν στην Ευρώπη για να σπουδάσουν και να διαχειριστούν τα διάφορα υποκαταστήματα της τράπεζας εκεί, προτού επιστρέφουν στην Αλεξάνδρεια. Ο Φελίξ, που γεννήθηκε το 1865, σπούδασε στο Πανεπιστήμιο της Βιέννης και σε ηλικία είκοσι ετών πήγε στην Αγγλία, όπου έγινε διευθυντής στο τραπεζικό υποκατάστημα του Λονδίνου. Στο μεταξύ ο Ζακ, ως κεφαλή της οικογένειας και της εταιρείας, επέκτεινε το φάσμα των επιχειρήσεων στην Αίγυπτο, συμμετέχοντας σε κατασκευές σιδηροδρομικών γραμμών και συστημάτων άρδευσης και αγοράζοντας μεγάλες εκτάσεις γης σε Άνω και Κάτω Αίγυπτο, κυρίως για την καλλιέργεια ζαχαρότευτλων και βάμβακος.⁶⁸ Το 1890, σε συνεργασία με τους αδελφούς του, ο Ζακ έχτισε το Νοσοκομείο Μενάς, ονομαστό για τις υπηρεσίες που πρόσφερε τόσο σε Εβραίους όσο και σε μη Εβραίους ασθενείς, και το ίδιο έτος έγινε πρόεδρος της αλεξανδρινής εβραϊκής κοινότητας,

* Εβραϊκή ελίτ. (Σ.τ.Μ.)

θέση στην οποία παρέμεινε επί είκοσι τέσσερα χρόνια, μέχρι το ξέσπασμα του Α' Παγκόσμιου πολέμου, μεταμορφώνοντας την κοινότητα σε «πρότυπο τάξης και οργάνωσης», ενώ ακόμη και οι σιωνιστές, που συνήθιζαν να χλευάζουν την προοπτική της αρμονικής συνύπαρξης των διαφόρων κοινοτήτων, σχολίαζαν θετικά τον ελάχιστο αριθμό κοινωνικών και θρησκευτικών εντάσεων στην Αλεξάνδρεια.⁶⁹

Σε σύγκριση με τον Ζακ, τον μεγάλο του αδελφό, ο Φελίξ ντε Μενάς ήταν ένας μπον βιβέρ, που το 1914, μολοντί δεν είχε κλείσει ακόμη τα πενήντα, αποσύρθηκε από τις επιχειρήσεις για περίπου είκοσι χρόνια, και παρότι συνέχιζε να διατηρεί διευθυντικές θέσεις σε διάφορες εταιρείες και σε οικονομικούς οργανισμούς και συμμετείχε σε φιλανθρωπικές δραστηριότητες, όλα αυτά δε συνιστούσαν παρά τις ενδεικτικές ασχολίες ενός άνδρα που, κατά τα άλλα, έδινε την εντύπωση ότι αφοσιωνόταν αποκλειστικά στην απόλαυση του μεγάλου πλούτου του. Όπως θυμάται ο εγγονός του, ο Ζακ Μαουάς, είχε το οικογενειακό χάρισμα «να είναι πάντοτε πρόσχαρος, να ζει το σήμερα, να μη μετανιώνει για το παρελθόν, να μην αναρωτιέται ποτέ τι θα συμβεί αύριο». Σίγουρα δεν ήταν θρήσκος: «Δε θυμάμαι να γίνεται καμία εβραϊκή γιορτή στο σπίτι του, και η μητέρα μου λέει πως, όσο θυμάται κι εκείνη, δεν έγινε ποτέ». Δεν άλλαξε στάση ως το τέλος της ζωής του, ωστόσο το 1918 οι απρόβλεπτες συνέπειες του πολέμου, όπως και ο γάμος του με μια αξιοπρόσεκτη, μυστηριώδη και όμορφη γυναίκα, οδήγησαν τον Φελίξ ντε Μενάς να κυνηγά μια μεγάλη ιδέα, όπως συνέβη και με την οικογένεια Μπενάκη.

Όταν το 1914 ξέσπασε ο πόλεμος, οι Μενάς, ως υπήκοοι της Αυστροουγγαρίας, θεωρήθηκαν εχθροί της Βρετανίας. Ο Ζακ ντε Μενάς υποχρεώθηκε να παραιτηθεί από τη θέση του προέδρου της αλεξανδρινής εβραϊκής κοινότητας, η οποία, ακριβώς όπως και η οικογένειά του, απολάμβανε την προστασία της Αυστροουγγρικής Αυτοκρατορίας. Ο διάδοχός του, ο χρηματιστής Έντγκαρ Σουάρες, ήταν μακρινός του συγγενής εξ αγχιστείας, καθώς, όμως, η οικογένειά του είχε έρθει από την Ισπανία μέσω Λιβόρνο, ήταν Ιταλός πολίτης, και στον Α' Παγκόσμιο πόλεμο η Ιταλία ήταν σύμμαχος της Βρετανίας. Τον Μάρτιο του 1916 ο Σουάρες προσέγγισε τον ύπατο αρμοστή και του είπε ότι υπήρχαν Εβραίοι που προτιμούσαν τη δημιουργία ενός γερμα-

νικού προτεκτοράτου στην Παλαιστίνη, ωστόσο οι Βρετανοί μπορούσαν να πάρουν το παγκόσμιο εβραϊκό στοιχείο με το μέρος τους, αν δημιουργούσαν οι ίδιοι προτεκτοράτο και άνοιγαν τα παλαιστινιακά σύνορα σε Εβραίους εποίκους, που θα διαχειρίζονταν τις εσωτερικές υποθέσεις της Παλαιστίνης.

Μια παρόμοια πρόταση είχε γίνει ήδη στη βρετανική κυβέρνηση το προηγούμενο έτος από τον τραπεζίτη και φιλελεύθερο πολιτικό σερ Χέρμπερτ Σάμουελ, τον πρώτο Εβραίο που κατείχε υπουργικό αξίωμα, μετά τη συνάντησή του με τον Χαΐμ Βάιτμαν. Πολιτογραφημένος Βρετανός υπήκοος και γεννημένος στη Ρωσία, ο Βάιτμαν είχε γνωρίσει τον Σάμουελ μέσω του Τ. Π. Σκοτ, ενός πρώην βουλευτή και ιδιοκτήτη-εκδότη της *Manchester Guardian*, που θεωρούσε ότι ο Βάιτμαν ήταν «εξόχως ενδιαφέρων – ένας σπάνιος συνδυασμός ιδεαλισμού και έντονου ρεαλισμού, που αποτελούν τα δύο απολύτως απαραίτητα στοιχεία της πολιτικής ικανότητας. Εκείνο που με εντυπωσίασε στις απόψεις του ήταν, πρώτον, η απόλυτα διαυγής αντίληψη για τον εβραϊκό εθνικισμό – μια σφοδρή και φλεγόμενη αίσθηση του Εβραίου ως Εβραίου... και, δεύτερον, συνακόλουθα, απαραίτητο για την ικανοποίηση και την ανάπτυξή του, η αξίωσή του για μία χώρα, μία πατρίδα, που για τον ίδιο, όπως και για όποιον συμμερίζεται την άποψή του περί εβραϊκού εθνικισμού, δεν μπορούσε να είναι άλλη από τη γενέθλια γη της φυλής του».⁷⁰ Ήδη στο *Tancred*, το λυρικό ρομάντζο του που εκδόθηκε το 1847, ο Μπέντζαμιν Ντισ-ραέλι,⁷¹ Σεφαραδίτης που ασπάστηκε τον Αγγλικανισμό και μελλοντικός Συντηρητικός ιμπεριαλιστής πρωθυπουργός της Βρετανίας, είχε βάλει έναν Εβραίο να προφητεύει για την Ιερουσαλήμ ότι «οι Άγγλοι θα καταλάβουν την πόλη· θα την κρατήσουν». Όμως, αν ο Βάιτμαν πυροδότησε τον συνδεδεμένο με τη Βίβλο ρομαντισμό του Σκοτ, φρόντισε να μη διαταράξει τη φιλελεύθερη αντίθεση του Σκοτ στη διεύρυνση των ιμπεριαλιστικών δεσμεύσεων της Βρετανίας, καθότι η Παλαιστίνη, όπως του είπε ο Βάιτμαν τον Νοέμβριο του 1914, δε θα ήταν υποτελής, αλλά σύμμαχος, «ένα Ασιατικό Βέλγιο στα χέρια των Εβραίων», που «θα δημιουργούσαν ένα ισχυρό ανάχωμα για την προστασία της διώρυγας του Σουέζ».⁷² Ο Βάιτμαν και ο Σάμουελ συναντήθηκαν για πρώτη φορά εκείνο τον Δεκέμβριο, και στις αρχές Μαρτίου του 1915 ο Σάμουελ πρότεινε στο υπουργικό συμβούλιο τη δημιουργία βρετανικού προτεκτοράτου στην Παλαιστίνη και τον σταδιακό εποίκισμό της με τρία ή τέσσερα εκατομμύρια Εβραίους, που, όταν θα κατέ-

ληγαν να αποτελούν τη συντριπτική πλειοψηφία του πληθυσμού, θα αποκούσαν την αυτονομία τους. Αργότερα εκείνο τον μήνα, συγκρίνοντας τον επιδιωκόμενο ρόλο των Εβραίων στην Παλαιστίνη με εκείνο των Άγγλων στην Αίγυπτο, ο Βάιτμαν είπε στον Σκοτ ότι οι Εβραίοι «θα πάρουν τη χώρα στα χέρια τους· θα αναλάβουν όλο το βάρος της οργάνωσης, ωστόσο για τα επόμενα δέκα με δεκαπέντε χρόνια θα εργαστούν υπό το προσωρινό καθεστώς του Βρετανικού Προτεκτοράτου». ⁷³

Στις 11 Δεκεμβρίου 1917, αφού του υπενθύμισαν πως ολόκληρος Χριστός είχε αρκεστεί σε ένα γαϊδουράκι, ο στρατηγός Άλλενμπυ εισήλθε πεζός στην Ιερουσαλήμ, ο πρώτος χριστιανός κατακτητής της πόλης ύστερα από οχτακόσια χρόνια. Στο μεταξύ όμως, ο Βάιτμαν είχε καταφέρει μια ακόμη μεγαλύτερη νίκη, όταν η βρετανική κυβέρνηση, με τον Φιλελεύθερο Λούντ Τζορτζ ως πρωθυπουργό και τον Άρθουρ Μπάλφουρ ως υπουργό Εξωτερικών, εξέδωσε μια ανακοίνωση για την πολιτική της σε σχέση με τις εβραϊκές βλέψεις στην Παλαιστίνη. Ήταν η περίφημη Διακήρυξη Μπάλφουρ της 2ας Νοεμβρίου: «Η κυβέρνηση της Αυτού Μεγαλειότητος είναι ευνοϊκά διακείμενη στην ίδρυση Εθνικής Εστίας των Εβραίων στην Παλαιστίνη και προτίθεται να καταβάλει κάθε δυνατή προσπάθεια για την πραγμάτωση του σκοπού αυτού, ενώ είναι απολύτως κατανοητό πως, καθ' οιονδήποτε τρόπο, δεν πρόκειται να ζημιωθούν τα πολιτικά και θρησκευτικά δικαιώματα των μη εβραϊκών κοινοτήτων που υφίστανται ήδη στην Παλαιστίνη, ούτε τα δικαιώματα και η πολιτική θέση των Εβραίων σε οποιαδήποτε άλλη χώρα».

Η ανακοίνωση της διακήρυξης αναβλήθηκε για τις 9 Νοεμβρίου, την επομένη της έκδοσης της *Jewish Chronicle* στο Λονδίνο, παρότι ο βρετανικός Τύπος και η κυβέρνηση αντιμετώπισαν το γεγονός ως ήσσονος σημασίας. Ωστόσο στην Αλεξάνδρεια, στις 11 Νοεμβρίου, σε σκηνές που θύμιζαν –καίτοι όχι σε εύρος– την υποδοχή Βενιζέλου από τους Έλληνες δυόμισι χρόνια νωρίτερα, οχτώ χιλιάδες Εβραίοι συγκεντρώθηκαν με την παρότρυνση του Βάιτμαν, για να πανηγυρίσουν την είδηση. Τέσσερις μήνες αργότερα, τον Μάρτιο του 1918, ο Βάιτμαν κατέπλευσε στο λιμάνι της Αλεξάνδρειας και στους δρόμους της πόλης τον επευφάνησε μεγάλο και ενθουσιώδες πλήθος Εβραίων προσφύγων από την Παλαιστίνη, ανεμίζοντας σιωνιστικά λάβαρα (τη σημερινή σημαία του Ισραήλ) και τραγουδώντας τη Χατικβά (τον σιωνιστικό και σημερινό εθνικό ύμνο του Ισραήλ), ενώ τον υποδέχτηκαν πολλές

επιφανείς προσωπικότητες, με επικεφαλής τον Έντγκαρ Σουάρες και τον Φελίξ ντε Μενάς.

«Η Ροζέτ ντε Μενάς ήταν εκπληκτική γυναίκα», σύμφωνα με έναν Αλεξάνδρινό, τον Μπερνάρ ντε Ζογέμπ. «Ήταν Γαλλίδα ως το κόκαλο, μια εντυπωσιακή γυναίκα με κόκκινα μαλλιά, τρομερή προσωπικότητα και σκοτεινό παρελθόν πριν από τον γάμο της με τον βαρόνο». Γεννήθηκε στο Παρίσι – και το πρόβλημα ξεκινά ήδη με τη χρονολογία γέννησής της. Σύμφωνα με κάποια ιστορία, ύστερα από ένα δείπνο στη διάρκεια του Β' Παγκόσμιου πολέμου ρώτησαν έναν νεαρό Άγγλο αξιωματικό «πόσων ετών θεωρείτε ότι είναι εκείνη εκεί η γυναίκα;». Κοιτώντας στην άλλη άκρη του τραπεζιού και αντικρίζοντας το πρόσωπό της στο φως των κεριών, απάντησε «α, γύρω στα είκοσι τρία». Στην πραγματικότητα η γυναίκα πλησίαζε τα εβδομήντα, όμως κανείς δεν ήταν σίγουρος. Ο Φελίξ πέθανε σε ηλικία εβδομήντα οχτώ ετών το 1943, αφού η παράλυση τον είχε καθηλώσει για μία δεκαετία στο μεγάλο σπίτι στο Μωχαρέμπεη, όταν, όμως, πέθανε η Ροζέτ το 1949, ακόμη και η οικογένειά της αδυνατούσε να υπολογίσει την ηλικία της: είχε υποχρεώσει τον Γάλλο πρόξενο να αλλάξει το διαβατήριό της ώστε να κρύψει την πραγματική ημερομηνία γέννησης, ενώ τα λαμπερά γαλάζια μάτια και η υπέροχη επιδερμίδα της την έκαναν να δείχνει πάντοτε πολύ πιο νέα απ' όσο ήταν.

Η Ροζέτ δεν είχε κλείσει τα είκοσι όταν έφτασε στην Αλεξάνδρεια στις αρχές της δεκαετίας του 1890, ως ερωμένη (κάποιοι λένε πως παρίστανε τη σύζυγο) του Ζορζ Φιλιππάρ, γενικού διευθυντή της εταιρείας του εμπορικού ναυτικού Messageries Maritimes. Πώς, όμως, κατέληξε να παντρευτεί τον Φελίξ ντε Μενάς και τι είδους ζωή έκανε παλαιότερα; «Τα μικρά κορίτσια δε ρωτάνε τέτοια πράγματα» έλεγε στις κόρες της, όποτε της ζητούσαν να τους πει. Έλεγε, ωστόσο, πως το οικογενειακό όνομα της μητέρας της ήταν Δαντόν, αφήνοντας να εννοηθεί ότι η ίδια ήταν απόγονος του επαναστάτη. Δεν ανέφερε καθόλου τον πατέρα της, ισχυριζόταν, όμως, πως έφερε το επώνυμο Λαρίμπα ντε Μπούστρος και μιλούσε για κάποια σχέση με τους Καρλιστές, για έναν δεσμό με τον Βουρβόνο διεκδικητή του ισπανικού θρόνου: Δαντόν και Βουρβόνοι, μια μυθική συμμετρία. Κατά τις φήμες, η Ροζέτ ήταν χορεύτρια στο Παρίσι, όπου, σύμφωνα με κάποιον Αλεξάνδρινό φίλο, είχε μια αδελφή, την ηθοποιό Σαρλότ Λυζ, αρχικά ερωμένη του ηθοποιού-μάννα-

τζερ Λουσιέν Γκιτρώ και στη συνέχεια σύζυγος του γιου του, ηθοποιού και δραματουργού Σασά Γκιτρώ. Το βέβαιο είναι πως η Σαρλότ και ο Σασά, όταν έρχονταν στην Αλεξάνδρεια, έμεναν με τον Φελίξ και τη Ροζέτ στο Μωχαρέμπεη.

Η Ροζέτ δε βρισκόταν για καιρό στην Αλεξάνδρεια όταν ο Φιλιππάρ φυλακίστηκε για επιχειρηματικές απάτες και εμφανίστηκε η πραγματική του γυναίκα με τα παιδιά τους. Όπως και να 'χει, η Ροζέτ βρέθηκε παρατημένη και εκείνη την περίοδο πρέπει να γνώρισε τον Φελίξ ντε Μενάς, που την ακολούθησε στο Παρίσι. Άσχετα αν ο δεσμός ήταν ξαφνικός και παθιασμένος, σίγουρα δεν ήταν εύκολος: ο Φελίξ ήταν παντρεμένος με την εξαδέλφη του, τη Σελίν, που πρόσφατα είχε γεννήσει τον γιο τους Ζορζ· η Ροζέτ είχε επίσης έναν γιο, ένα εξώγαμο παιδί που το είχε αφήσει στη Γαλλία και πρέπει να επικοινωνούσε κρυφά μαζί του, καθώς, όταν εκείνη πέθανε, ο γιος της ήρθε στην Αλεξάνδρεια —«τον θυμάμαι πολύ καλά» λέει ο εγγονός της, Ζακ Μαουάς, «και της έμοιαζε πολύ»— προκειμένου να διεκδικήσει μερίδιο από την κληρονομιά της.

Στα τέλη του 19ου αιώνα ο Φελίξ και η Ροζέτ ζούσαν στο Παρίσι, όπου η Σελίν, που στο μεταξύ είχε κλεφτεί με τον δάσκαλό της στο βιολί, πέθανε το 1900 και κηδεύτηκε στο Περ-Λασαίζ. Η Κλαιρ (η μητέρα της Κλοντ) γεννήθηκε στο Παρίσι το 1901 και την επόμενη χρονιά γεννήθηκε στην Αλεξάνδρεια ο Ζαν, όμως μόνο η Ντενίζ, που γεννήθηκε το 1909, ήταν νόμιμο τέκνο, αφού ο Φελίξ και η Ροζέτ παντρεύτηκαν μόλις το 1903. Κάποια στιγμή ο Ζαν έμαθε την αλήθεια, είτε μετά τον θάνατο της μητέρας του είτε επειδή του την εμπιστεύτηκε ενόσω ζούσε, καθώς τα πιστοποιητικά της γέννησης και του γάμου της βρέθηκαν ανάμεσα στα πράγματά του. Σύμφωνα με αυτά, η Ροζέτ γεννήθηκε το 1875 εκτός γάμου, παρότι οι γονείς της, που της έδωσαν το όνομα Ρόουζ Κλόντια, παντρεύτηκαν αμέσως μετά. Πατέρας της Ροζέτ ήταν ο Σουπριάν Λααρίμπα (και όχι Λαρίμπα), ένας σοφέρ γεννημένος στην Ισπανία· μητέρα της Ροζέτ ήταν η Κλοντίν ντε Μπούστος (και όχι ντε Μπούστρος), που έφτιαχνε γυναικείες μπότες, ενώ ο δικός της πατέρας ήταν υποδηματοποιός, παντρεμένος όντως με μια Κλοντίν Δαντόν, αν και έμεναν στην νότια Γαλλία, μακριά από τη γενέτειρα του σπουδαίου Δαντόν, ανατολικά του Παρισιού. Ο Φελίξ και η Ροζέτ παντρεύτηκαν στη Γενεύη, αρχικά με πολιτικό γάμο ενώπιον του Αυστριακού προξένου και την επόμενη μέρα

36. Η βαρόνη Ροζέτ ντε Μενάς έξω από το Δημοτικό Στάδιο. «Η Ροζέτ ντε Μενάς ήταν εκπληκτική γυναίκα» θυμόταν ένας Αλεξανδρινός: «Ήταν Γαλλίδα ως το κόκαλο, μια εντυπωσιακή γυναίκα με κόκκινα μαλλιά, τρομερή προσωπικότητα και σκοτεινό παρελθόν πριν από τον γάμο της με τον βαρόνο».

στη Μεγάλη Ραβινεία, γεγονός που εξηγεί γιατί ο Φελίξ καθυστέρησε τόσο να παντρευτεί, με τίμημα δύο νόθα παιδιά: παρότι δεν ήταν θρησκευόμενος Εβραίος, δε θα παντρευόταν τη Ροζέτ, μια ρωμαιοκαθολική, αν εκείνη δεν περνούσε πρώτα τη μακρά διαδικασία του προσηλυτισμού στον Ιουδαϊσμό, καθώς μόνο έτσι τα παιδιά του μπορούσαν να θεωρηθούν κανονικά Εβραίοι.

Ως βαρόνη Ντε Μενάς πια, η Ροζέτ επιβλήθηκε με την προσωπικότητά της στην αλεξανδρινή κοινωνία. Ήταν μια κοινωνία όπου στις συζητήσεις μεταπηδούσαν από τη μια γλώσσα στην άλλη στη διάρκεια της ίδιας πρότασης, όμως, ενώ ο Φελίξ μιλούσε άπταιστα γαλλικά, ιταλικά, αγγλικά, γερμανικά και αραβικά, οι προσπάθειες της Ροζέτ πέραν των γαλλικών οδηγούσαν

συχνά σε ανησυχητικές ακυρολογίες, όπως όταν σε ένα δείπνο στη διάρκεια του Α' Παγκόσμιου πολέμου είπε σε έναν υψηλόβαθμο Βρετανό αξιωματικό «κρυολόγησα στο κρεβάτι σας», με αποτέλεσμα το μονόκλ του Φελίξ να καταλήξει στο πιάτο με τη σούπα του. Η Ροζέτ ήθελε να πει πως είχε κρυολογήσει στο σπίτι του αξιωματικού, αλλά πρόφερε λανθασμένα τη λέξη «beit», που στα αραβικά σημαίνει σπίτι, ως «bed» (κρεβάτι). «Se non è vero, è ben trovato» έλεγε αναστενάζοντας ο Φελίξ —«και αλήθεια να μην είναι, είναι μια ωραία ιστορία»—, φράση που κατέληξε εμβληματική για την οικογένεια.

Μετά τον θάνατο του Ζακ το 1916, ο Φελίξ, ως πρεσβύτερος αδελφός, υποχρεώθηκε να αναλάβει τις ευθύνες για την οικογενειακή επιχείρηση και τον ρόλο της οικογένειας στις υποθέσεις της κοινότητας, και τότε ήταν που η βαρόνη Ροζέτ ντε Μενάς, με τον μελοδραματισμό και τον τυχοδιωκτισμό που τη διέκρινε, ανταποκρίθηκε πλήρως στην καινούρια ταυτότητα της Εβραίας αριστοκράτισσας και ενθάρρυνε τον Φελίξ να στρατευτεί στον σιωνιστικό αγώνα.

Η άφιξη του Βάιτμαν στην Αλεξάνδρεια στις 20 Μαρτίου 1918 αποτέλεσε την απαρχή της στενής φιλίας του με τον Φελίξ και τη Ροζέτ ντε Μενάς. Υπερβαίνοντας τον ρόλο της ευγενικής οικοδέσποινας, η Ροζέτ κατέληξε να αλληλογραφεί διά βίου με τον Βάιτμαν και να τον ενημερώνει για τα γεγονότα και το κλίμα στην πόλη, παραπονούμενη, παραδείγματος χάριν, για τους Σύρους χριστιανούς που, σύμφωνα με τα λεγόμενά της, καλλιεργούσαν έναν «συγκεκαλυμμένο αλλά σαφή αντισημιτισμό». ⁷⁴ Ο Βάιτμαν είχε πάει στην Αίγυπτο ως επικεφαλής της Σιωνιστικής Επιτροπής, με σκοπό να διασφαλίσει τα εβραϊκά συμφέροντα στην Παλαιστίνη, καθησυχάζοντας μεταξύ άλλων τους φόβους των Αράβων για τις απώτερες προθέσεις του σιωνισμού. Για τον λόγο αυτό η επιτροπή πήγε στο Κάιρο, όπου ο Βάιτμαν συναντήθηκε με τον Φέρες Νιμρ καθώς και με μέλη της Παλαιστινιακής Επιτροπής Μουσουλμάνων και Χριστιανών και τους έδωσε τις απαραίτητες διαβεβαιώσεις σχετικά με τις περιορισμένες φιλοδοξίες των Εβραίων στην Παλαιστίνη.

Παίρνοντας το νυχτερινό τρένο από το Κάιρο, ο Βάιτμαν έφτασε στην Παλαιστίνη στις 3 Απριλίου, με τα υπόλοιπα μέλη της επιτροπής να φτάνουν

την επομένη, ενώ ένα από αυτά δεν έχασε χρόνο και στο ημερολόγιό του στις 7 Απριλίου εκμυστηρεύτηκε ότι «οι Άραβες στην Παλαιστίνη αποτελούν έναν λεκέ στο τοπίο», προσθέτοντας πως οι ηγέτες τους ενδεχομένως να «μπορούν να εξαγοραστούν». ⁷⁵ Για τον Βάιτμαν, η αντίθεση μεταξύ θεωρίας και πραγματικότητας αποτέλεσε ένα πνευματικό και συναισθηματικό σοκ. Στο Λονδίνο, τόσο ο ίδιος όσο και η κυβέρνηση είχαν καταλήξει ομαλά στις προϋποθέσεις για την εφαρμογή των σιωνιστικών σχεδίων, όμως στην Παλαιστίνη οι βρετανικές στρατιωτικές αρχές αντιμετώπιζαν το πρακτικό πρόβλημα της διαχείρισης των ευαισθησιών των Παλαιστινίων, που δεν τους είχαν συμβουλευτεί για τη Διακήρυξη Μπάλφουρ και οι οποίοι, ενώ ανταποκρίνονταν ευγενικά στις διαβεβαιώσεις του Βάιτμαν, παρέμεναν ανησυχητικά καχύποπτοι. Μέσα σε δύο μήνες από την άφιξή του, ο Βάιτμαν είχε καταλήξει πως οι Παλαιστίνιοι Άραβες ήταν «δόλιοι εκ φύσεως» ⁷⁶, καθώς και «μια εξαχρειωμένη ράτσα με την οποία ήταν αδύνατον να συνεννοηθείς». ⁷⁷ Ο Ρόναλντ Στορς, κυβερνήτης της Ιερουσαλήμ από το 1917 έως το 1926, αντιμετώπιζε με συμπάθεια τον σιωνισμό, αλλά εξέφραζε τη λύπη του για την αλαζονεία ορισμένων Ρωσοεβραίων της επιτροπής και, κατά τη γνώμη του, ήταν κρίμα που οι σιωνιστές δε χρησιμοποιούσαν περισσότερο τους Σεφαραδίτες, οι οποίοι, έχοντας την ίδια ανατολίτικη καταγωγή με τους Άραβες, θα ήταν ιδανικοί εκπρόσωποι για τις διαπραγματεύσεις. «Οι σιωνιστές» έγραφε ο Στορς «γνωρίζουν πλήρως κάθε πτυχή του προβλήματος, εκτός από την Παλαιστίνη και τους Παλαιστίνιους. Δε γνωρίζουν τις γλώσσες, ούτε χρησιμοποιούν τους Εβραίους της Αιγύπτου που τις γνωρίζουν: ως αποτέλεσμα, οι ειλικρινείς προθέσεις τους ανησυχούν τους αυτόχθονες κατάτι λιγότερο από τις διαβεβαιώσεις τους». ⁷⁸

Όμως στην Αίγυπτο ο Φελίξ ντε Μενάς είχε πολλά πράγματα να κάνει. Το καλοκαίρι του 1918, αφού επέστρεψε από την Ιερουσαλήμ, όπου ήταν παρών όταν ο Βάιτμαν έθεσε τον θεμέλιο λίθο για το Εβραϊκό Πανεπιστήμιο, βοήθησε στην ίδρυση της Αλεξανδρινής Επιτροπής Υπέρ της Παλαιστίνης και έγινε ο πρώτος της πρόεδρος. Σκοπός της επιτροπής ήταν να ενθαρρύνει και να χρηματοδοτήσει την εγκατάσταση στην Παλαιστίνη, αν και, όπως δείχνουν τα ισραηλινά και αιγυπτιακά στατιστικά στοιχεία που υπογραμμίζουν την ευημερία και την ασφάλεια που απολάμβαναν οι Εβραίοι στην Αίγυπτο, λιγότεροι από τέσσερις χιλιάδες Εβραίοι μετανάστευσαν από την

Αίγυπτο στην Παλαιστίνη τις τρεις δεκαετίες μετά το 1918 (πολλοί από αυτούς όχι Εβραίοι της Αιγύπτου, αλλά από άλλα μέρη της Μέσης Ανατολής ή Ασκενάζι από την Ανατολική Ευρώπη, που είχαν σταματήσει προσωρινά στην Αίγυπτο καθ' οδόν προς την Παλαιστίνη), την ώρα που ο αριθμός των Εβραίων στην Αίγυπτο αυξανόταν σταθερά μέχρι και τη δημιουργία του Κράτους του Ισραήλ το 1948, με τη μαζική έξοδο να πραγματοποιείται μόλις μετά τον πόλεμο στο Σουέζ το 1956. Το επίτευγμα της επιτροπής, και μάλιστα ζωτικής σημασίας, ήταν ότι χρηματοδότησε τη μετανάστευση δώδεκα χιλιάδων Ευρωπαίων Εβραίων στην Παλαιστίνη μεταξύ 1920 και 1927, το ένα έβδομο των Εβραίων που μετανάστευσαν εκεί από όλο τον κόσμο, σε μια περίοδο συν τοις άλλοις όπου κινδύνευε συνολικά το σιωνιστικό εγχείρημα, επειδή πολλοί από τους Εβραίους, παρότι πήγαιναν στην Παλαιστίνη, έφευγαν, με τα στοιχεία του 1927 να δείχνουν ότι οι αποχωρούντες από την Παλαιστίνη μετανάστες ήταν περισσότεροι από όσους κατέφθιναν. Ο Φελίξ έγινε επίσης πρόεδρος του Ταμείου Αποκατάστασης για την Παλαιστίνη και εκπροσώπησε την Αίγυπτο στη Σιωνιστική Διάσκεψη του Λονδίνου το 1920 και στο 12ο Σιωνιστικό Συνέδριο στο Κάρλσμπαντ το 1921.

Στο μεταξύ, ο Φελίξ ντε Μενάς διαδραμάτισε σημαντικό ρόλο σε συζητήσεις που θα μπορούσαν κάλλιστα να αλλάξουν τον ρου της ιστορίας. Από τη σκοπιά των Εβραίων, ο σιωνισμός, που προϋπέθετε πολλές θυσίες, ήταν ένα ιδεαλιστικό κίνημα· όμως για τους Παλαιστίνιους ήταν ο εξαναγκαστικός αποικισμός της πατρίδας τους από έναν ξένο λαό, και το 1920, όπως και το 1921, οι χριστιανοί και οι μουσουλμάνοι Παλαιστίνιοι συμμετείχαν σε αιματηρές διαδηλώσεις κατά των Βρετανών και των σιωνιστών. Η απάντηση του Βάιτμαν ήταν διττή. Στο Κάρλσμπαντ ενέκρινε μυστικά την αγορά όπλων που θα εισάγονταν λαθραία στην Παλαιστίνη για να χρησιμοποιηθούν από τη Χαγκανά, τη σιωνιστική μυστική πολιτοφυλακή, ενώ τον Μάρτιο του 1922, με την ενθάρρυνση του Βάιτμαν, ο Φελίξ ντε Μενάς, μαζί με τον Βρετανό Ντέιβιντ Έντερ, μέλος της Σιωνιστικής Επιτροπής, και τον Ασέρ Σαφίρ, έναν Παλαιστίνιο Εβραίο δημοσιογράφο με εξαιρετικές διασυνδέσεις με τους Άραβες, ξεκίνησε μυστικές διαπραγματεύσεις με μέλη του Παναραβικού Κογκρέσου στο Κάιρο. Τα δύο μέρη κατέληξαν στο συμπέρασμα πως τα προβλήματα μεταξύ Αράβων και Εβραίων στην Παλαιστίνη οφείλονταν σε μεγάλο βαθμό στις αντικρουόμενες βρετανικές υποσχέσεις και πως και

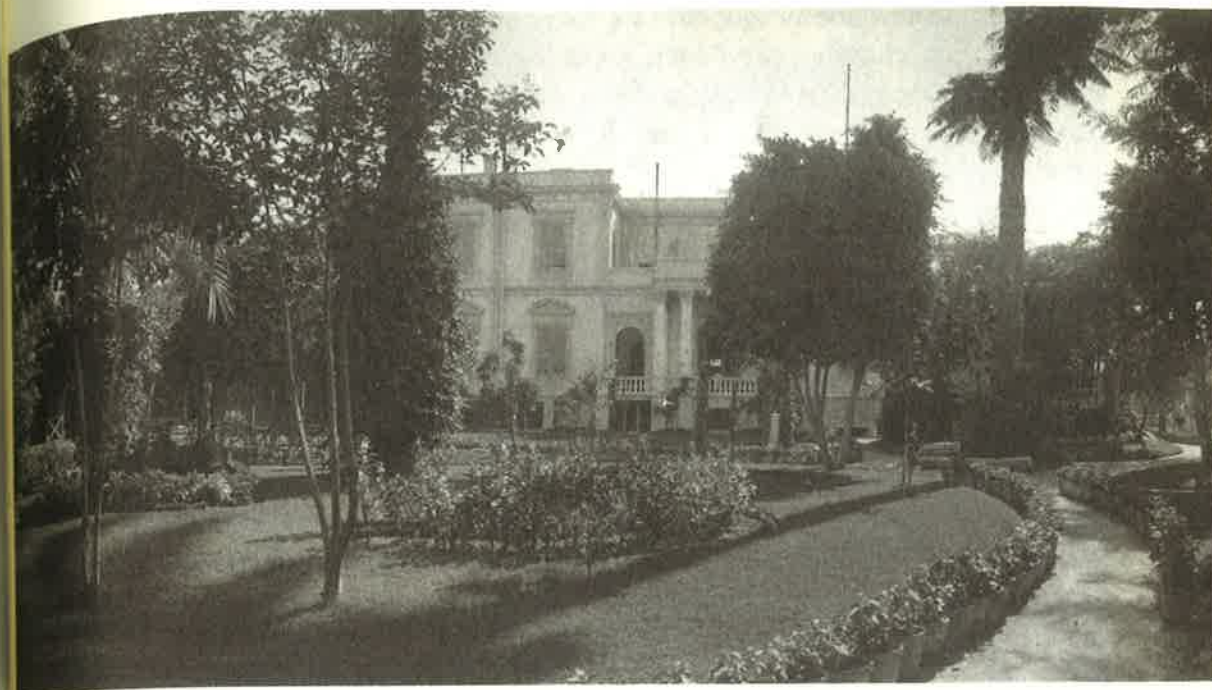
οι δύο πλευρές όφειλαν να αφήσουν κατά μέρος τη Διακήρυξη Μπάλφουρ και να καταλήξουν σε μια γενική συμφωνία, που θα την επισφράγιζε μια επίσημη συνθήκη. Περαιτέρω συναντήσεις στις αρχές Απριλίου οδήγησαν τις δύο πλευρές σε ένα σημείο όπου ήταν έτοιμες να εφαρμόσουν αυτές τις ιδέες. Όμως οι συνομιλίες, που ακολούθησαν αμέσως μετά την παραχώρηση περιορισμένης αυτονομίας στην Αίγυπτο, υπερέβαιναν τα όρια, σύμφωνα με το Υπουργείο Αποικιών, πολιτική του οποίου ήταν η διατήρηση του βρετανικού ελέγχου στην Παλαιστίνη. Από τη στιγμή που η Κοινωνία των Εθνών επικύρωσε την Εντολή για την Παλαιστίνη εκείνο το καλοκαίρι, οι σιωνιστές δεν είχαν πια κίνητρα για τη συνέχιση των συνομιλιών με τους Άραβες, με αρνητικές συνέπειες τόσο για τη σταθερότητα και την ειρήνη στη Μέση Ανατολή όσο και για τον κοσμοπολιτισμό στην Αλεξάνδρεια.

Όποιο ενδιαφέρον υπήρχε για τον σιωνισμό μεταξύ των Εβραίων της Αιγύπτου μετά τον Α' Παγκόσμιο πόλεμο έφθινε σταθερά καθ' όλη τη δεκαετία του 1920, και το 1929, όταν δεκάδες Εβραίοι σκοτώθηκαν ή τραυματίστηκαν στη διάρκεια ταραχών που κράτησαν μία εβδομάδα στην Ιερουσαλήμ, εξαιτίας μιας διαμάχης για τις θρησκευτικές πρακτικές στο Τείχος των Δακρύων και αναφορών για την υποτιθέμενη πρόθεση των Εβραίων να βεβηλώσουν τους ιερούς τόπους των μουσουλμάνων, η φανερή σιωνιστική δραστηριότητα στην Αίγυπτο ουσιαστικά τερματίστηκε κατόπιν συστάσεων από τους ηγέτες της εβραϊκής κοινότητας, οι οποίοι δεν ήθελαν να εισαγάγουν στη χώρα τα προβλήματα της Παλαιστίνης. Για παράδειγμα, ο Φελίξ ντε Μενάς, που είχε γίνει πρόεδρος της αλεξανδρινής εβραϊκής κοινότητας το 1927, περιόρισε τις δραστηριότητές του εντός της Παλαιστίνης στην πραγματοποίηση μεγάλων δωρεών στο νοσοκομείο της Ιερουσαλήμ, στην αγορά εκτάσεων (όπως έκανε και ο γιος του, ο Ζορζ) στο όρος Καρμέλ και στη συμμετοχή του ως μέλους στο συμβούλιο της Εβραϊκής Αντιπροσωπείας, που διαδέχτηκε τη Σιωνιστική Επιτροπή και ενεργούσε ως ένα είδος αυτόνομης εβραϊκής κυβέρνησης για την Παλαιστίνη. Όμως ήταν ήδη πολύ αργά. Οι ταραχές του 1929 για το Τείχος των Δακρύων έπληξαν ανεπανόρθωτα το κλίμα κατανόησης μεταξύ των δύο πλευρών και σήμαναν την αρχή μιας σφοδρής και ανεξέλεγκτης διαμάχης που, στη διάρκεια της δεκαετίας του 1930, άρχισε να διαβρώνει και την αιγυπτιακή πολιτική. Ο Φάρες Νιμρ, η εφημερίδα *Al Moqattam* του οποίου επιδοκίμαζε μέχρι πρότινος συγκεκριμέ-

νες σιωνιστικές πολιτικές, αναλογίστηκε τις συναντήσεις του με τον Βάιτσμαν και δήλωσε «μου είπε ψέματα. Δεν ήταν ειλικρινής».⁷⁹

Ένα διαβόητο σκάνδαλο συγκλόνισε την εβραϊκή κοινότητα στη διάρκεια της θητείας του Φελίξ ως προέδρου, ένα σκάνδαλο που ξεπήδησε από την οικογένεια του Μενάς. Αφού έφυγε από την Οξφόρδη, ο Ζαν πήγε στο Σορβόννη για να σπουδάσει ανατολικές γλώσσες και, επηρεασμένος από τον φιλόσοφο Ζακ Μαριταίν, ασπάστηκε τον ρωμαιοκαθολικισμό, έγινε Δομινικανός κληρικός και πήρε το όνομα Πιερ. Πέρα από τη δημοσίευση του έργου του για τις περσικές επιγραφές, το 1931 έγραψε ένα βιβλίο με τίτλο *Quand Israël aime Dieu* και θέμα τον χασιδισμό, οι διδασκαλίες του οποίου ήταν αρχικά μια εκλαϊκευμένη μορφή της εβραϊκής μυστικιστικής παράδοσης γνωστής ως καμπάλα. Όμως το συνεχιζόμενο ενδιαφέρον του για τον ιουδαϊσμό και ο ενεργός σιωνισμός του, τόσο πριν όσο και μετά τον προσηλυτισμό,⁸⁰ δεν κατάφεραν να μεταβάλουν προς το καλύτερο τα αισθήματα του πατέρα του. Οι δυο τους συναντήθηκαν με εξαιρετική δυσκολία και υπήρξαν προσπάθειες συμφιλίωσης όταν ο Ζαν επισκέφθηκε την Αλεξάνδρεια το 1932. Σε αυτό το κλίμα αμηχανίας ξέσπασε το σκάνδαλο, καθώς ο Ζαν, αντί να κρατήσει χαμηλούς τόνους, θέλησε να τελέσει τη λειτουργία στον Καθεδρικό της Αγίας Αικατερίνης. Οι Εβραίοι τραπεζίτες και χρηματιστές στη Λέσχη Μεχμέτ Αλί του γύριζαν την πλάτη καθώς περνούσε από μπροστά τους, ωστόσο τίποτα δεν μπορούσε να πτοήσει την υπερηφάνεια της Ροζέτ για τον γιο της, και τον ακολούθησε στον ναό της Αγίας Αικατερίνης για να ακούσει το κήρυγμά του. Την ίδια χρονιά, ο Φελίξ ντε Μενάς παραιτήθηκε από την προεδρία της εβραϊκής κοινότητας, όμως ένα δυο χρόνια μετά έπαθε εγκεφαλικό, κι αυτό συνέβη όταν ανακάλυψε πως η Ροζέτ διατηρούσε σχέση με τον Έλι Αντ, που ανήκε σε μια από τις πλουσιότερες εβραϊκές οικογένειες της Αιγύπτου και ήθελε να την παντρευτεί, αν και σύμφωνα με όσα είπε η Ροζέτ στην κόρη της, την Κλαιρ, «γιατί να θέλω να ανταλλάξω το όνομα της βαρόνης ντε Μενάς με ένα σκέτο “κυρία Αντ”;».⁸¹ Και η σχέση συνεχίστηκε ενώ η Ροζέτ έμενε με τον Φελίξ, που παρέμεινε παράλυτος για το υπόλοιπο της ζωής του στο σπίτι στο Μωχαρέμπεη.

Περίπου την ίδια περίοδο ο Ζακ και η Κλαιρ Βενσαντόν, μαζί με την Κλοντ και τα μικρότερα αδέρφια της, έφυγαν από την οδό Ρασάφα και εγκα-

37. Ο Φελίξ και η Ροζέτ ντε Μενάς μεγάλωσαν τα παιδιά τους σε αυτή την αχανή κατοικία της οδού Ρασάφα στη συνοικία Μωχαρέμπεη. Εκεί έμενε επίσης και ο Ζορζ ντε Μενάς, τα κονσέρτα πιάνου του οποίου, κάθε Τρίτη απόγευμα, είχαν γίνει θεσμός στην Αλεξάνδρεια. Όποτε ο Χαΐμ Βάιτσμαν, ο ηγέτης της Παγκόσμιας Σιωνιστικής Οργάνωσης, επισκεπτόταν την Αλεξάνδρεια, τον φιλοξενούσαν ο Φελίξ και η Ροζέτ, ο παππούς και η γιαγιά της Κλοντ Βενσαντόν, που γεννήθηκε σε αυτό το σπίτι και έγινε η τρίτη σύζυγος του Λόρενς Ντάρρελ.

ταστάθηκαν σε ένα διαμέρισμα στον αριθμό 63 της οδού Φουάντ, απέναντι από το Δημαρχείο. Ο γάμος τους αποτελούσε άλλη μια πηγή στενοχωρίας για τον Φελίξ ντε Μενάς, καθώς ο Ζακ ήταν χριστιανός και, παρότι ο Χαΐμ Βάιτσμαν τους είδε «πολύ ερωτευμένους» όταν τους γνώρισε στην Αλεξάνδρεια αμέσως μετά τον γάμο τους, κατά πάσα πιθανότητα απηχούσε την άποψη του Φελίξ, όταν απέρριπτε τον Ζακ ως «εντελώς άχρωμο Γάλλο».⁸² Ιδιοκτήτης του κτιρίου ήταν ο ετεροθαλής αδελφός της Κλαιρ, ο βαρόνος Ζορζ ντε Μενάς, που τους επέτρεψε να μείνουν εκεί έναντι συμβολικού ενοικίου. Ο Ζορζ μαζί με τον πατέρα του, τον Φελίξ, ζούσαν από τα κέρδη των

σημαντικών επενδύσεών τους που τις διαχειρίζονταν από τα γραφεία στον ημιώροφο του κτιρίου – επενδύσεις που επεκτείνονταν και εκτός Αιγύπτου. Καθ' οδόν προς την Παλαιστίνη το 1935, ο Βάιτμαν πραγματοποίησε άλλη μια από τις συχνές επισκέψεις του στην Αλεξάνδρεια, όπου συνήθιζε να μένει στην οδό Ρασάφα, όμως αυτή τη φορά δεν κατάφερε να δει τον Ζορζ ντε Μενάς και έτσι του έγραψε αργότερα από το Λονδίνο:

«Προς μεγάλη μου ικανοποίηση, μαθαίνω πως πρόσφατα κερδίσατε πολλά χρήματα στην Παλαιστίνη, και η ικανοποίησή μου είναι ακόμη μεγαλύτερη, καθώς μαθαίνω ότι επενδύσατε τα χρήματα αυτά σε κάποια ιδιοκτησία στην Παλαιστίνη· δε χρειάζεται να πω ότι σας εύχομαι το καλύτερο δυνατό. Αισθάνομαι, όμως, ότι δικαιούμαι μια μικρή προμήθεια για τη συναλλαγή αυτή, καθώς, έστω και σε μικρό βαθμό, βοήθησα αποφασιστικά για την είσοδό σας στην Παλαιστίνη, συμβάλλοντας έτσι στις αγορές εκτάσεων που πραγματοποιήσατε εκεί. Θεωρώ πως κανείς από εμάς δε λυπάται για ό,τι κάναμε προς την κατεύθυνση αυτή! Μίλησα στον πατέρα σας γι' αυτό και θεωρώ πως συμφώνησε ότι έχω δίκιο. Θα ήθελα να λάβω την προμήθειά μου υπό τη μορφή επιδότησης στο Ινστιτούτο του Ρεχοβότ. Σας αφήνω να καθορίσετε εσείς το ποσό –οτιδήποτε μεταξύ 500 και 5.000 λιρών θα ήταν ευπρόσδεκτο– και ελπίζω ειλικρινά να μη μου το αρνηθείτε· είμαι βέβαιος πως αυτή η εμπορική πράξη θα αποφέρει καρπούς ανάλογους με εκείνους της πρώτης συναλλαγής σας σε παλαιστινιακό έδαφος!

Με τους ευγενικούς χαιρετισμούς και την αγάπη μου

Πάντα δικός σας

Χ. Β.»⁸³

Το διαμέρισμα των Βενσαντόν ήταν τεράστιο («κάναμε ποδήλατο στον διάδρομο»),⁸⁴ με επιπλέον δωμάτια για την Κάρμεν, μια Γιουγκοσλάβα που μιλούσε ιταλικά και ήταν καμαριέρα της Κλαιρ, και για την γκουβερνάντα των παιδιών, την Πόλλυ Ο' Μίρα. Η Κλοντ και οι αδελφοί της μάθαιναν γαλ-

38. Το 1931 η Ντενίζ ντε Μενάς (δεύτερη από αριστερά) παντρεύτηκε τον Αλφρέντ Μαουάς, που στέκεται ανάμεσα στη Ροζέτ και στην Κλαιρ. Αριστερά στη φωτογραφία είναι η Πόλλυ Ο' Μίρα, το ζωντανό αρχείο των αναμνήσεων της οικογένειας. Η Πόλλυ ήταν γκουβερνάντα των παιδιών της Ροζέτ, και τώρα γκουβερνάντα των παιδιών της Κλαιρ, ενώ θα αναλάμβανε και τα παιδιά της κόρης της Κλαιρ, της Κλοντ, που μετέφερε τις ιστορίες της Πόλλυ για τους Μενάς στον Λόρενς Ντάρρελ, όταν εκείνος έγραφε το Αλεξανδρινό κουαρτέτο.

λικά στο σχολείο, μιλούσαν ιταλικά με την Κάρμεν, και από τον Γιώργο τον σοφέρ όλο και κάποια ελληνικά άκουγαν. Όμως η πρώτη γλώσσα που άκουσαν ήταν τα αγγλικά και τα έμαθαν, με ελαφρώς ιρλανδική προφορά, από την Πόλλυ, αναγκάζοντας τον γαλλοθρεμμένο πατέρα τους να μάθει κι εκείνος αγγλικά. Η Πόλλυ Ο' Μίρα προσλήφθηκε από τον Φελίξ και τη Ροζέτ μετά τη γέννηση της Κλαιρ το 1901 και συνέχισε να εργάζεται κοντά στην οικογένεια μέχρι και αρκετά χρόνια μετά τον Β' Παγκόσμιο πόλεμο, εφοδιάζοντας την Κλαιρ με αναμνήσεις που έφταναν έως και πενήντα χρόνια πριν.

Στα μέσα της δεκαετίας του 1950, όταν η Κλοντ άρχισε να συζεί με τον Λόρενς Ντάρρελ, κι ενώ εκείνος έγραφε το *Αλεξανδρινό κουαρτέτο*, έγραφε και η ίδια μια σειρά από μυθιστορήματα, ένα με αφιέρωση στην Πόλλυ Ο' Μίρα και ένα άλλο στον θείο της Ζορζ ντε Μενάς, όπου συμπλήρωσε την εμβληματική φράση της οικογένειας «*se non è vero, è ben trovato*», αναφέροντας, «όπως και άλλοι αφηγητές, έχω χρησιμοποιήσει πραγματικά και πλασματικά στοιχεία. Κανένας από τους χαρακτήρες δεν αποτελεί πορτρέτο ενός και μόνο ατόμου... όμως ορισμένοι αντικατοπτρίζουν πτυχές διαφόρων προσωπικοτήτων».⁸⁵

Η τελευταία επισήμανση παρέπεμπε στο *Αλεξανδρινό κουαρτέτο*, όπου ο Ντάρρελ χρησιμοποιούσε τις γνώσεις της Κλοντ για την Αλεξάνδρεια όταν έγραφε για την κοπτική οικογένεια των Χοσνάνι –τον ανάπηρο πατέρα, την όμορφη μητέρα και τους δύο γιους των Χοσνάνι, τον οικονομολόγο και τον θρησκευτικό μυστικιστή– και για τον αγώνα στον οποίο ενεπλάκησαν, για μια εβραϊκή Παλαιστίνη που θα στεκόταν σύμμαχος στο πλευρό των κοπτών ενάντια στην αυξανόμενη μουσουλμανική δύναμη στην Αίγυπτο. Μόνο που στο μυαλό του Ντάρρελ οι Χοσνάνι δεν ήταν κόπτες· ήταν τα λαμπρά άνθη της κοσμοπολίτικης Αλεξάνδρειας· ήταν Εβραίοι και ονομάζονταν Μενάς.

Το κτίριο ήταν μοιρασμένο στα δύο, όπου κάθε μισό είχε δική του είσοδο και ανελκυστήρα, με την ταράτσα να χρησιμεύει ως κοινή παιδική χαρά για την Μάρτα Λόρια, που έμενε στον πρώτο όροφο του αριθμού 65 της οδού Φουάντ, και για την Κλοντ και τους αδελφούς της, που έμεναν στο επάνω πάτωμα, στον αριθμό 63. «Έβλεπα συχνά την Κλοντ εκεί πάνω, και ήταν πολύ χαριτωμένη. Όμως ανήκε σε διαφορετική κατηγορία ανθρώπων· ο πατέρας μου παραήταν Ιταλός, αυτός ενδέχεται να ήταν ένας λόγος, κι εκείνη ήταν μικρότερη από μένα».

Ωστόσο, υπήρχαν δεσμοί ανάμεσα στις δύο οικογένειες. Ο πατέρας της Μάρτα, ο Αλεσσάντρο Λόρια, ήταν αρχιτέκτονας και έβαλε μια διάσημη σφραγίδα στην πόλη με το ξενοδοχείο «Σέσιλ», ένα μαυριτανικό παλάτι με επάλλξεις πάνω από το Ανατολικό Λιμάνι, κοντά στο Ιταλικό Προξενείο. Η ανάθεση για την κατασκευή του ξενοδοχείου είχε γίνει από τον Άλφρεντ Μέτσγκερ, έναν Γερμανό που στον Α' Παγκόσμιο πόλεμο διαπίστωσε πόσο προβληματικό ήταν να θεωρείται εχθρικός αλλοδαπός και αποφάσισε να

πολιτογραφηθεί Βρετανός υπήκοος· όταν άνοιξε το ξενοδοχείο του το 1929, ο Μέτσγκερ το ονόμασε αρχικά «Ρεγκίνα Παλάς», όμως προτού συμπληρωθεί ένας χρόνος το μετονόμασε σε «Σέσιλ», από το μεγαλύτερο ξενοδοχείο του Λονδίνου.⁸⁶ Αναγνωρίστηκε αμέσως ως το καλύτερο ξενοδοχείο της Αλεξάνδρειας και για τον Ντάρρελ «ήταν πάντα προτιμότερο από το “Σέπερντ” του Καΐρου, εξαιτίας της εγγύτητάς του με τη θάλασσα».⁸⁷ Το «Σέσιλ» κατέληξε ένα επαναλαμβανόμενο ορόσημο στο *Αλεξανδρινό κουαρτέτο*, όπου η Τζαστίν «ίσως ήδη περίμενε με τα γαντοφορεμένα χέρια σταυρωμένα πάνω στην τσάντα της, κοιτάζοντας από τα παράθυρα τη θάλασσα που σερνόταν και απλωνόταν, φούσκωνε και υποχωρούσε, πίσω από το παραπέτασμα των φοινικόδεντρων στη μικρή δημοτική πλατεία, που ανέμιζαν και έτριζαν σαν λυμένα πανιά».⁸⁸

Ο Τζουζέππε Αλεσσάντρο Λόρια γεννήθηκε στη Μανσούρα το 1880 και, αφού πέρασε κάποιο διάστημα στην Τοσκάνη και στο Κάιρο, εγκαταστάθηκε τελικά στην Αλεξάνδρεια το 1914. Εκεί παντρεύτηκε ένα μέλος της εύπορης οικογένειας των Κάμπος, δικηγόρων και εμπόρων, και έχτισε το σπίτι τους στον αριθμό 6 της οδού Νερούτσου, συνέχεια της οδού Πτολεμαίων, στη νότια πλευρά της οδού Φουάντ. Ο Λόρια ζούσε και εργαζόταν στον αριθμό 65 της οδού Φουάντ, με το διαμέρισμά του, που έβλεπε στον ακάλυπτο, στον πρώτο όροφο και το γραφείο του στον ημιώροφο. «Η ζωή του πατέρα μου ήταν η δουλειά του» θυμόταν η κόρη του Μάρτα. «Εργαζόταν σκληρά, επτά μέρες την εβδομάδα· δεν είχε άλλα ενδιαφέροντα. Μόλις τα τελευταία δέκα χρόνια της ζωής του» –πέθανε το 1937– «έπαιρνε μια μέρα ρεπό και περιπλανιόταν στη Μαρεώτιδα και τη γύρω έρημο». Εκεί, στη διάρκεια του Α' Παγκόσμιου πολέμου, ο Φελίξ ντε Μενάς είχε αγοράσει από τους Βεδουίνους μια τεράστια έκταση γης με την πρόθεση να την εποίκισι με μετανάστες Εβραίους, αν ο Μπάλφουρ δεν ανακήρυσσε την Παλαιστίνη ως πατρίδα του εβραϊσμού· τελικά, ο Μενάς ανέθεσε στον Λόρια να αξιοποιήσει μέρος της περιοχής δημιουργώντας το χειμερινό θέρετρο Ικίγγκι Μαριούτ – εκεί όπου βρισκόταν το «Ερημικό τοπίο» του Φόρστερ.

Σε μια πόλη όπου η αρχιτεκτονική ήταν παιχνιδιάρικα ετερόκλητη, κανένας δεν κατέφυγε σε τέτοια ποικιλία αρχιτεκτονικών στιλ, όσο ο Αλεσσάντρο Λόρια, που έχτισε επίσης το Ιταλικό Νοσοκομείο στον αριθμό 3 της οδού Ντι Παλαί στα ανατολικά του Ρον Πουέν (η σημερινή οδός Γκαλάλ ελ Ντοσουκί,

στην περιοχή Γουαμπούμ ελ Μάγια)· το νέο Εβραϊκό Νοσοκομείο στον αριθμό 40 της οδού Μωχαρέμπεη· το κτίριο της Εθνικής Τράπεζας της Αιγύπτου, με τα μωσαϊκά διακοσμητικά σχέδια και τα αναρριχώμενα αραβουργήματα στην οδό Ταλάατ Αρμπ στο κέντρο της πόλης· και αρκετά από τα ομορφότερα κτίρια κατά μήκος του Ανατολικού Λιμανιού, μεταξύ αυτών, στα ανατολικά του «Σέσιλ», το βενετσιάνικου στιλ ξενοδοχείο «Λίντο Χάους», που σήμερα πια είναι εξίσου φθαρμένο με το «Ματζέστικ» και στεγάζει εδώ και χρόνια γραφεία και διαμερίσματα, αλλά οι κομψές διακοσμητικές καμάρες και η χρωματιστή πλινθοδομή με τα περίπλοκα σχέδια εξακολουθούν να προσδίδουν στην Κορνίς έναν αέρα εορταστικό.

Κοιτάζοντας τις φωτογραφίες από την παιδική της ηλικία, όπου είναι ντυμένη με το μαύρο πουκάμισο και το γαλάζιο μαντίλι της νέας Ιταλίας, η Μάρτα θυμάται επίσης ότι «ο πατέρας μου ήταν ένας πραγματικός φασίστας». Κι όχι μόνο αυτό, καθώς, εκτός από το «Σέσιλ», τα νοσοκομεία, την τράπεζα και τα υπόλοιπα, υπάρχει κι άλλο ένα μνημείο στην πόλη που συνδέεται με τον Λόρια: στον κήπο της Μεγάλης Συναγωγής στην οδό Νέμπι Ντανιέλ βρίσκεται ένα κτίριο που στεγάζει τη Ραβινεία και ό,τι απέμεινε από τον Σύνδεσμο της εβραϊκής κοινότητας. Στο εσωτερικό, χαραγμένος στους τοίχους, υπάρχει ένας κατάλογος των μεγάλων ευεργετών της κοινότητας, περιλαμβάνοντας μεταξύ άλλων τους Μενάς, τους Σουάρες, τους Καττάουι, τους Ρις, τους Μπανούν – και τον Αλεσσάντρο Λόρια, που εκτός από καλός Ιταλός φασίστας ήταν κι ένας καλός Αλεξανδρινός Εβραίος.

Εκτός από το «Σέσιλ», το Ατελιέ είναι ένα από τα ορόσημα που αναφέρονται πιο συχνά στο Αλεξανδρινό κουαρτέτο. Ο ίδιος ο Ντάρρελ έδωσε εκεί διαλέξεις για τον Τ. Σ. Έλιοτ και τον Καβάφη, εκεί ζωγράφιζε η φίλη του Κλέα Μπαντάρο, ενώ στο Ατελιέ βάζει ο Ντάρρελ το alter ego του, τον Ντάρλυ, να συναντάει για πρώτη φορά την Τζαστίν:

«...Με είχαν πείσει να δώσω μια διάλεξη για τον ποιητή της πόλης στο *Atelier des Beaux Arts** – ένα είδος λέσχης, όπου ταλαντούχοι ερασιτέχνες καλλιτέχνες μπορούσαν να συναντώνται, να νοικιάζουν στούντιο

* Εργαστήριο Καλών Τεχνών. (Σ.τ.Μ.)

39. Ο Ζαν ντε Μενάς, που ασπάστηκε τον καθολικισμό και έγινε Δομινικανός μοναχός στη Γαλλία, σκανδάλισε την εβραϊκή κοινότητα της Αλεξάνδρειας όταν επέστρεψε στην πόλη το 1932 και τέλεσε λειτουργία στον Καθολικό Καθεδρικό της Αγίας Αικατερίνης. Ο Ζαν είχε γνωρίσει τον Καβάφη και προώθησε την ποιησή του στην Οξφόρδη· ο Τ. Σ. Έλιοτ τον χαρακτήρισε «ο καλύτερος μεταφραστής μου», αφότου μετέφρασε στα γαλλικά την Έρημη χώρα.

και άλλα παρόμοια... Τι αναίδεια να δίνω διάλεξη για έναν είρωνα που τόσο φυσικά και με τόσο εκλεκτικό αισθητήριο αντλούσε τα θέματά του από τους δρόμους και τα πορνεία της Αλεξάνδρειας! Και μάλιστα απευθυνόμενος όχι σε ένα ακροατήριο από παραγιούς κουρέων και υπαλληλάκους –τους οποίους απαθανάτιζε–, αλλά από καθωσπρέπει κυρίες της καλής κοινωνίας που κάθονταν σε ημικύκλιο και για τις οποίες η κουλούρα που εκείνος αντιπροσώπευε ήταν ένα είδος τράπεζας αίματος: είχαν έρθει για μια μετάγγιση. Στην πραγματικότητα, πολλές είχαν στερηθεί κάποια συνάντηση για μπριτζ προκειμένου να έρθουν, παρότι γνώριζαν πως αντί της πνευματικής ανάτασης τους περίμενε η αποχαύνωση.

...Παρατήρησα ότι είχαν αφήσει πιο πίσω μια μοναχική σπουδαστριά των παθών και της τέχνης... Μου φάνηκε κάπως ανισόρροπη, καθώς με

παρατηρούσε με μια ευθύτητα που με έφερνε σε δύσκολη θέση – λες και προσπαθούσε να αποφασίσει σε τι θα μπορούσα να της φανώ χρήσιμος. “Μ’ άρεσε” είπε “ο τρόπος που απαγγείλατε τους στίχους του για την πόλη. Τα ελληνικά σας είναι καλά. Αναμφίβολα είστε συγγραφέας”. Κι εγώ είπα: “Αναμφίβολα”. Το να είσαι άσημος πάντοτε σε πληγώνει». ⁸⁹

Το Ατελιέ δημιουργήθηκε από τον ζωγράφο Μοχάμεντ Ναγκί (αδελφό της Εφάτ Ναγκί, τον οποίο ο Ντάρρελ γνώρισε όταν επέστρεψε στη βίλα Αμπρόν το 1977) και από τον φίλο του Καβάφη, τον Γκαστόν Ζανανίρι, παρότι ίσως και να μην είχε δημιουργηθεί, αν ο Μπρίντον δε σύστηνε τον Ζανανίρι στον Τόμας Γουίτμορ, του Βυζαντινού Ινστιτούτου Αμερικής. Το 1932, ο Γουίτμορ είχε μόλις καταφέρει κάτι ιδιαίτερα εντυπωσιακό. Μετά την άλωση της Κωνσταντινούπολης από τους Τούρκους το 1453, ο σπουδαίος ναός της Αγίας Σοφίας του βου αιώνα μετατράπηκε σε τζαμί και τα ανάρμοστα για τους Τούρκους ψηφιδωτά του σοβαντίστηκαν. Δεν υπήρχε περίπτωση ένα τόσο σημαντικό μνημείο να επιστρέψει ποτέ στη χρήση του από τους χριστιανούς, όμως ο Γουίτμορ είχε πείσει τον Κεμάλ Ατατούρκ να του επιτρέψει να αποκαταστήσει τα ψηφιδωτά, ώστε να εκτίθενται στο κοινό, μετατρέποντας σε μουσείο την εκκλησία που είχε γίνει τζαμί.

Ο Γουίτμορ, όποτε επισκεπτόταν την Αλεξάνδρεια, έμενε με τον Μπρίντον στο Μπούλκλι και επισκεπτόταν τον Ζανανίρι στο σπίτι του, κοντά στον Αθλητικό Όμιλο. Εκεί, σύμφωνα με τον Ζανανίρι, «μου μίλησε λεπτομερώς για τα βράδια που πέρασε με τον Κεμάλ Ατατούρκ, προκειμένου να πάρει την άδεια για την αποκάλυψη των ψηφιδωτών». Ακόμη και το πιο ασήμαντο ψηφιδωτό έκανε τον Γουίτμορ να εκστασιάζεται, όπως όταν ανακάλυψε έναν αριθμό από μικρούς μαύρους σταυρούς στα θολωτά φατνώματα του νάρθηκα, λέγοντας πως «δε συνιστούν κοινότοπη επανάληψη ενός και μόνου σχήματος· ο καθένας υποδέχεται το μάτι σαν να ιππεύει ένα φωτεινό κύμα, προκαλώντας μια έλξη τόσο συναρπαστική, και ακαταμάχητη, και προσωπική, όσο είναι δυνατόν να βιώσει κάποιος». Ο Ζανανίρι ένιωσε εξίσου συνεπαρμένος με τον Γουίτμορ. «Μια μέρα οδηγούσα παρέα με τον Γουίτμορ και μου είπε να τον πάω στην έρημο. Βγήκαμε με το αυτοκίνητο από την Αλεξάνδρεια, στην έρημο της Μαριούτ. Ανεβήκαμε σε ένα ύψωμα, όπου επικρατούσε απίστευτη ησυχία, και ο Γουίτμορ μου είπε “άκου τη θορυ-

40. Ο αρχιτέκτονας Αλεσσάντρο Λόρια, που γοητευόταν από το βενετσιάνικο και το μαυριτανικό στιλ, διάσημος κυρίως για το ξενοδοχείο «Σέσιλ» στην Κορνίς του Ανατολικού Λιμανιού.

βώδη σιωπή της ερήμου – Ecoute le silence tumultueux du desert”. Κι έτσι έγραψα ένα ποίημα.

*Η σιωπή είναι βαθιά
Άκου την έλευση της εσπέρας
Είμαστε μόνοι εδώ με την επιθυμία μας,
Τις ελπίδες μας.* ⁹⁰

Σύντομα, ωστόσο, η σχέση τους πυροδότησε μια σκηνή ομοφυλοφιλικής ζήλιας από έναν λυγερόκορμο νεαρό Αμερικανό ονόματι Κερκ Πρινς («από παλιά οικογένεια του Νότου»), τον οποίο ο Ζανανίρι είχε εγκαταστήσει στο

σπίτι του στους αμμόλοφους στην περιοχή Μαντάρα, το απομονωμένο καταφύγιό του ανάμεσα στους φοίνικες, εκεί όπου τότε υπήρχαν ακόμη οι παράκτιοι αμμόλοφοι προς τη Μοντάζα. Όταν ο Ζανανίρι και ο Κερκ Πρινς δεν ήταν μαζί, «ανταλλάσσαμε γράμματα, γράμματα που ήταν απίστευτα!» – και τα οποία εξαφανίστηκαν μια μέρα όταν ο Κερκ έμαθε για τον Τόμας Γουίτμορ. «Τον ρώτησα τι τα έκανε. Τα ερωτικά μας γράμματα; ρώτησε. Τα πέταξα στον υπόνομο! Τα κατέστρεψα όλα!» Και αμέσως μετά, ο Κερκ Πρινς αναχώρησε με πλοίο από την Αλεξάνδρεια.

Ο Ζανανίρι τον ακολούθησε στην Αθήνα, αποδεχόμενος τη βολική γι' αυτόν πρόσκληση της ελληνικής κυβέρνησης, προκειμένου να δώσει μια σειρά διαλέξεων. Ο Καβάφης είχε πεθάνει πρόσφατα και ο Ζανανίρι, που είχε εκφωνήσει τον επικήδειο, πρότεινε μια διάλεξη για τον ποιητή. Όμως η ελληνική κυβέρνηση δεν ήθελε ν' ακούσει λέξη γι' αυτό, «εξαιτίας της φήμης του Καβάφη», οπότε ο Ζανανίρι κατέληξε να μιλάει για την Εκκλησία κατά τη βυζαντινή περίοδο. Στην Αθήνα ο Ζανανίρι ανακάλυψε ότι ο Κερκ Πρινς είχε γίνει *danseur mondain* στο ξενοδοχείο «Μεγάλη Βρετανία»: «Το αλκοόλ είχε αρχίσει να τον επηρεάζει στο μυαλό και ο ακόλουθος της Αμερικανικής Πρεσβείας αναγκάστηκε να βάλει τον Κερκ σε ένα καράβι για τις ΗΠΑ. Αυτό ήταν» – το τέλος μιας σχέσης που εξακολουθούσε να κάνει τη φωνή του να τρέμει από συγκίνηση όταν αναφέρθηκε σε αυτήν, εξήντα χρόνια αργότερα, στη Μονή των Δομινικανών στην οδό Φομπόρ Σαιντ Ονορέ στο Παρίσι.

Οι διαλέξεις του Ζανανίρι για την εκκλησιαστική ιστορία του Βυζαντίου έγιναν στην Αθήνα το 1934, σε ένα μέρος ονόματι Ατελιέ, όπου η ελληνική κυβέρνηση είχε προσκαλέσει επίσης τον Μοχάμεντ Ναγκί για να εκθέσει τα έργα του. Και οι δύο τοποθέτησαν την Αίγυπτο, με το μείγμα των θρησκευτικών και πολιτιστικών παραδόσεών της, στο πλαίσιο της ευρύτερης Μεσογείου, όπως εκφραζόταν στο μείζον έργο του Ναγκί *Η Σχολή της Αλεξάνδρειας*, που παρέπεμπε στη νωπογραφία του Ραφαήλ *Η Σχολή των Αθηνών*.⁹¹ Στον πίνακα του Ναγκί, με φόντο ένα πανόραμα του Ανατολικού Λιμανιού της αρχαίας Αλεξάνδρειας, στο κέντρο δεσπόζει ο Μέγας Αλέξανδρος, με την Αγία Αικατερίνη, τον Αρχιμήδη και τον Άραβα φιλόσοφο Αβερρόη σε πρώτο πλάνο, με διάφορους διακεκριμένους σύγχρονους γηγενείς Αιγυπτίους στη μια πλευρά, μεταξύ αυτών τον συγγραφέα Ταχά Χουσεΐν, και κατοίκους της Αιγύπτου ξένης καταγωγής στην άλλη, μεταξύ αυτών και τον Καβάφη.⁹²

Ο Ναγκί αποτελεί χαρακτηριστικό παράδειγμα των καλλιτεχνών, συγγραφέων και διανοούμενων που διέπρεψαν στην Αίγυπτο μεταξύ του 1919 και του πραξικοπήματος του Νάσερ το 1952. Τουρκοαιγύπτιος, που είχε σπουδάσει νομικά στη Λυόν και καλές τέχνες στη Φλωρεντία, ήταν ένθερμος υποστηρικτής του εθνικιστικού κινήματος του Ζαγλούλ και, ταυτόχρονα, πλήρως ενσωματωμένος στη λεβαντίνικη κοινωνία της Αλεξάνδρειας. Όσο για τον Ζανανίρι, «ανέκαθεν υποστήριζα τον κόσμο, τον οικουμενισμό». Από την πλευρά του πατέρα του, τα μέλη της οικογένειάς του ήταν Ελληνοσύροι καθολικοί που είχαν εγκατασταθεί στην Αλεξάνδρεια το 1610, «ενώ η μητέρα μου ήταν Εβραία, από την Ουγγαρία, μια όμορφη γυναίκα. Είμαι μιγάς, όπως η Αλεξάνδρεια ήταν μια πόλη εβραϊκή, ελληνική και συριακή». Το 1931 είχε πάει στην Παλαιστίνη, όπου στην Ιερουσαλήμ γνώρισε τη Μαντάμ Μπεν Γιεχούντα, χήρα του ανθρώπου που, με τη σύνταξη του σπουδαίου λεξικού του, ανανέωσε σχεδόν μόνος του την εβραϊκή γλώσσα, μεταφέροντας τον λόγο των Προφητών στην καθομιλουμένη. Ο Ζανανίρι εμπνεύστηκε ώστε να γράφει για τη ζωή και το έργο του Γιεχούντα, αν και μάλλον δε θεωρούσε πως με αυτή την κίνηση προωθούσε αποφασιστικά κάποιον σκοπό· αντίθετα, ο Ζανανίρι προτιμούσε να στρέφει το βλέμμα στο παρελθόν, στην αυτοκρατορία των Πτολεμαίων. «Για μένα η Αλεξάνδρεια ήταν ένα σύμπαν. Η Αλεξάνδρεια δεν είχε αλλάξει. Όταν διέσχιζα με το αυτοκίνητο την Κορνίς και έβλεπα τους ανθρώπους να κυκλοφορούν, σκεφτόμουν πως είναι οι ίδιοι άνθρωποι που ζούσαν εδώ πριν από δύο χιλιάδες χρόνια».

Η ιδέα ενός πολιτιστικού κέντρου όπως το Ατελιέ της Αθήνας ήταν ελκυστική τόσο για τον Ζανανίρι όσο και για τον Ναγκί, που αποφάσισαν να μεταφυτεύσουν την ιδέα στην Αλεξάνδρεια, ο πρώτος όντας υπεύθυνος για τις λογοτεχνικές δραστηριότητες, ο δεύτερος για τις καλές τέχνες, ενώ για τη μουσική παράμετρο προσέγγισαν τον παλιό φίλο του Φόρστερ, τον Ενρίκο Τέρνι, έναν αντιφασίστα Ιταλό Εβραίο.⁹³ Όμως η πρόθεσή τους υπερέβαινε τη δημιουργία ενός κέντρου στο οποίο θα έβρισκε στέγη η πολυμορφία των τεχνών· η ελπίδα τους για το μέλλον της Αιγύπτου, η πολιτική όσο και πολιτιστική ελπίδα τους ήταν να ακολουθήσει το ποικίλο και ταυτόχρονα περιεκτικό μεσογειακό πρότυπο της κοσμοπολίτικης Αλεξάνδρειας.

Ο Μπρίντον ακολούθησε ασυναίσθητα τα βήματα του Φόρστερ στις όχθες της Μαρεώτιδος, πριν ακόμα την πρώτη έκδοση της Αλεξάνδρειας, προς τα τέλη του 1922. Εκείνη τη χρονιά, όπως θυμόταν ο γιος του Τζον, γνωρίστηκαν με τον Γουίλφρεντ Τζέννινγκς Μπράμλυ: «Όντας περιπετειώδη πνεύματα, αρχίσαμε να εξερευνούμε τις γύρω περιοχές. Με το αυτοκίνητο φτάσαμε ανατολικά μέχρι τη Ροζέττη και νότια μέχρι το Κάιρο. Κατόπιν στρέψαμε το ολοκαίνουριο Φορντ Τ μας κατά τα δυτικά και μια Κυριακή κατευθυνθήκαμε προς την έρημο της Μαριούτ. Είχαμε ακούσει για τον Μπράμλυ Μπέη, αυτόν τον αξιοσημείωτο άνδρα που ήταν έπαρχος της Περιφέρειας Δυτικής Ερήμου της Αιγύπτου και ζούσε στη δική του πρωτεύουσα στο Μποργκ ελ Αράμπ, και ήμασταν περίεργοι να τον γνωρίσουμε».

Εκείνη την εποχή, τα αυτοκίνητα που τολμούσαν να εισέλθουν στην έρημο περνούσαν από μια πέτρινη πύλη στα περίχωρα της Αλεξάνδρειας, όπου τα ονόματα των ταξιδιωτών και οι λόγοι του ταξιδιού τους «καταγράφονταν σε ένα μεγάλο κόκκινο βιβλίο από έναν κατάμαυρο Σουδανό, μέλος του στρατιωτικού σώματος με τις αραβικές καμήλες της Μεθοριακής Διοίκησης. Αν δεν επιστρέφαμε την καθορισμένη ώρα, θα έστελναν μια ομάδα έρευνας. Θυμάμαι μια μεγάλη επιγραφή πάνω από την πύλη που έγραφε πως μόνο τα Φορντ και οι Ρολς Ρόυς συστήνονταν για χρήση στην έρημο και αισθάνθηκα ανακούφιση».

Σύντομα βρέθηκαν να διασχίζουν αναπηδώντας έναν άθλιο δρόμο, ακολουθώντας τις πέτρινες στήλες που έδειχναν την πορεία τους. «Αφού οδηγήσαμε για μία ώρα πάνω σε χαμηλά υψώματα, διακρίνοντας φευγαλέα τη θάλασσα στα δεξιά μας, είδαμε, από την κορυφή ενός λόφου, πύργους και προμαχώνες να υψώνονται στο βάθος. Φτάσαμε σε έναν ωραίο πέτρινο πύργο, που τον τρυπούσε μια αφιδωτή είσοδος. Εκατέρωθεν υπήρχαν ρωμαϊκές τερατόμορφες φιγούρες με κεφαλές λεόντων. Ένας Βεδουίνος θυροφύλακας πλησίασε και πήρε την επισκεπτήρια κάρτα που του έδωσε ο πατέρας μου. Χαιρέτισε και εξαφανίστηκε στις εσοχές των κήπων και των κτιρίων. Σύντομα ακούσαμε βήματα να πλησιάζουν και έναν χαιρετισμό από μια ελαφρώς ένρινη φωνή. “Περάστε, περάστε. Μα γιατί καθυστερήσατε; Μου είπαν ότι θα ερχόσασταν. Τηλεφώνησε ο άνθρωπός μου. Προσέξτε πού πατάτε. Είμαι ο Μπράμλυ. Χαίρομαι που σας γνωρίζω. Το γεύμα θα είναι έτοιμο σε λίγα λεπτά. Η οικογένειά είναι επάνω. Χαρά μου που ήρθατε,

δικαστά Μπρίντον, και φέρατε το αγόρι σας”». Καθώς προχωρούσαν ανάμεσα από τους ψηλούς τοίχους που τους περιέβαλλαν –«το κάστρο του Ουίνδσορ», όπως το αποκάλεσε ο Μπράμλυ– «μια νέα ζωή άρχισε για μας. Από εκείνη τη μέρα το Μποργκ ελ Αράμπ έγινε το δεύτερο σπίτι μας».⁹⁴

Η αρχική πρόθεση του Μπράμλυ για το Μποργκ ελ Αράμπ ήταν να μετατραπεί η Δυτική Έρημος σε τόπο ασφάλειας και ευημερίας, αντί να προστατεύεται με στρατιωτικά μέσα, φροντίζοντας τα συμφέροντα των Σενουσιτών Βεδουίνων που περιφέρονταν και στις δύο πλευρές των συνόρων Αιγύπτου-Λιβύης. Στη διάρκεια του πολέμου οι Βεδουίνοι είχαν εξεγερθεί, υποκινούμενοι από Γερμανούς και Τούρκους πράκτορες, και χρειάστηκαν τριάντα πέντε χιλιάδες Βρετανοί στρατιώτες για να τους συγκρατήσουν. Όμως εδώ και αιώνες υπήρχε διακίνηση εμπορευμάτων ανάμεσα στην Αίγυπτο και το εσωτερικό της Αφρικής, και η σκέψη του Μπράμλυ ήταν να διευκολύνει αυτή την εμπορική δραστηριότητα, όπως επίσης και να φέρει ως έναν βαθμό τους Σενουσίτες σε κοινωνική και πολιτική επαφή με την Αίγυπτο, δημιουργώντας αυτή την «πόλη» όχι ως τόπο κατοικίας –οι Βεδουίνοι προτιμούσαν να μένουν όπου έστηναν κάθε φορά τις σκηνές τους–, αλλά ως τερματικό σταθμό για τα καραβάνια τους, με μια αποθήκη κι ένα παζάρι, ένα δικαστικό μέγαρο κι ένα τέμενος, και μια βιβλιοθήκη όπου θα διατηρούσαν αρχεία για τη γενεαλογία τους και άλλα φυλετικά δεδομένα. Οι Σενουσίτες ενθουσιάστηκαν και σύντομα κατέληξαν να τον θεωρούν προστάτη και φίλο τους, ενώ τον αποκαλούσαν, παραφράζοντας το «Μπράμλυ», Αμπού Ράμι, δηλαδή Πατέρα της Άμμου.

Όμως οι εργασίες στην πόλη υπερσκελίστηκαν από την άμεση ανάγκη να γίνει κάτι για τις χήρες όσων Σενουσιτών σκοτώθηκαν στον πόλεμο. Στις αρχές του 1919 οι βρετανικές στρατιωτικές αρχές έδωσαν στον Μπράμλυ 200 αιγυπτιακές λίρες προκειμένου να τις διανείμει ως αποζημίωση, ωστόσο, όταν τους επισήμανε πως μετά βίας αντιστοιχούσε μία λίρα σε κάθε γυναίκα, του είπαν να χρησιμοποιήσει τα χρήματα με τον καλύτερο δυνατό τρόπο. Ο Μπράμλυ επένδυσε στην αγορά μαλλιού, που, όταν πωλήθηκε στην αγορά μερικούς μήνες αργότερα, αύξησε το κεφάλαιό του σε 300 λίρες, και με αυτές έχτισε στα ανατολικά της πόλης έναν πύργο με παρακείμενα περιστύλια – το «εργοστάσιο» ταπητουργίας, όπου συνολικά 450 γυναίκες και κορίτσια ύφαιναν μικρά χαλιά από μαλλί καμήλας και κατσίκας, χρησιμο-

41. Το Μποργκ ελ Αράμπ στα τέλη της δεκαετίας του 1930. Ο Μπράμλυ σχεδίασε κάθε ένα από τα σπίτια με τους πύργους για τους καινούριους κατοίκους, που επέλεξαν ως τόπο διαμονής τους τον συννοικισμό στην έρημο. Αργότερα, στο Αλεξανδρινό κουαρτέτο, ο Ντάρρελ θα τοποθετούσε στο Μποργκ ελ Αράμπ το Θερινό Παλάτι που έχτισε ο Νεσίμ για την αινιγματική Τζαστίν.

ποιώντας ένα παραδοσιακό σχέδιο με λουλακί χρώμα σε άσπρο φόντο, και η πώλησή τους στην Αλεξάνδρεια τους απέφερε 12.000 αιγυπτιακές λίρες ετησίως.

Ωστόσο, η αιγυπτιακή ανεξαρτησία το 1922 αποδείχθηκε καταστροφική για το Μποργκ ελ Αράμπ, με τους εθνικιστές να καταδικάζουν την όλη ιδέα ως αντιπατριωτική, μια απαράδεκτη κίνηση καλής θέλησης προς τους Βεδουίνους, που ήταν παραδοσιακά εχθροί της Αιγύπτου. Προέκυψαν γραφειοκρα-

τικά κωλύματα, οι χρηματοδοτήσεις σταμάτησαν και το 1924 ο Μπράμλυ παραιτήθηκε, αφήνοντας «αυτή τη λιτή όμορφη πόλη»,⁹⁵ σύμφωνα με τα λόγια του Φόρστερ, να βυθιστεί στη σιωπή και στην ερημιά.

Ο Μπράμλυ αποσύρθηκε γύρω στο ενάμισι χιλιόμετρο βορειότερα, στην κορυφή ενός υψώματος πάνω από τον βραχίονα της Μαριούτ, με θέα προς την Ταπόσιρι και τη θάλασσα στο βάθος, και στρώθηκε ξανά στη δουλειά, αυτή τη φορά για να φτιάξει το δικό του σπίτι. Ήταν «γεννημένος χτίστης» παρατήρησε ο Μπρίντον «ένας καλλιτέχνης της πέτρας», ενώ από τη μακρά σχέση του με την Ιταλία –η γιαγιά του από την πλευρά της μητέρας του ήταν κόρη ενός μαρκησίου από τη Φερράρα– έδειχνε «να έχει ιταλική παιδεία».⁹⁶ Το σπίτι του, γύρω από το οποίο είχε φυτέψει ελιές και ήταν χτισμένο πάνω από μια αρχαία δεξαμενή που την τροφοδοτούσε βρόχινο νερό φιλτραρισμένο μέσα από τους βράχους, παρέπεμπε σε έναν κόσμο σχεδόν εξίσου αυτάρκη με το μεσαιωνικό μοναστήρι που θύμιζε εμφανισιακά, με παράθυρα με στρογγυλεμένες αψίδες τοποθετημένα ψηλά στους τοίχους και μια μεγάλη τραπεζαρία που οδηγούσε σε έναν λαχανόκηπο, κλεισμένο από τη μια πλευρά με θολωτή στοά. Τα έπιπλα ήταν λιγοστά, αλλά προσεκτικά επιλεγμένα – μερικά υπέροχα ιταλικά και ιακωβίνικα κομμάτια, όμορφα περσικά χαλιά που τα είχε λάβει ως δώρα από προσκυνητές που πήγαιναν στη Μέκκα, όπως και κάποια από τα γαλανόλευκα χαλάκια των Βεδουίνων.

Ωστόσο, το ταπητουργείο των Βεδουίνων στο βάθος στεκόταν εγκαταλελειμμένο στην ανεμοδαρμένη άμμο. Σύμφωνα με την αντίδραση του Φόρστερ, δεν έπρεπε να κατηγορηθούν οι εθνικιστές: «Οι παλιές χώρες δε μαθαίνουν από τα παθήματά τους, γιατί λοιπόν να το κάνουν οι νεοσύστατες; Η Αίγυπτος στους Αιγυπτίους, η Βρετανία στους Βρετανούς, η Γαλλία στους Γάλλους! Καμία χώρα δεν έχει καταλάβει ότι ο εθνικισμός οδηγεί σε αναταραχή στο εσωτερικό και σε καταστροφή στο εξωτερικό». Η όλη υπόθεση ήταν «θλιβερή» όσο και «αναπόφευκτη» και «απολύτως κατανοητή» έγραφε το 1924.⁹⁷ Τριάντα τέσσερα χρόνια αργότερα, και δύο χρόνια μετά την κατάληψη της διώρυγας του Σουέζ από τον Νάσερ και τη συνδυασμένη επίθεση Βρετανών, Γάλλων και Ισραηλινών εναντίον της Αιγύπτου το 1956, ο Μπράμλυ, στα ογδόντα οκτώ του, απελάθηκε από τους νέους κυβερνήτες της Αιγύπτου, με το σπίτι του στον λόφο να περνάει στα χέρια του στρατάρχη Αμπντέλ Χακίμ Άμερ, που οδηγήθηκε στην «αυτοκτονία» μετά την

πανωλεθρία του 1967 στον Πόλεμο των Έξι Ημερών, για την οποία φάνηκε πως ήταν εντελώς απροετοίμαστος. Αργότερα ο Νάσερ ιδιοποιήθηκε την κατοικία του Μπράμλυ, η οποία μετατράπηκε σε προεδρικό θέρετρο (και παραμένει μέχρι σήμερα): εκεί ο Ανουάρ Σαντάτ σχεδίασε μυστικά τον πόλεμο του Οκτωβρίου του 1973.

Πριν από όλ' αυτά όμως, τη δεκαετία του 1930, το Μποργκ ελ Αράμπ έμελλε να έχει άλλους κατοίκους. Στις σελίδες του Αλεξανδρινού κουαρτέτου είναι το «θερινό παλάτι» που έχτισε ο Νεσίμ Χοσνάνι για τη σύζυγό του Τζαστίν· στην πραγματικότητα έγινε ένα θέρετρο στην έρημο για τον δικαστή Μπρίντον, τη δεύτερη σύζυγό του Τζενίβα, που καταγόταν επίσης από τη Φιλαδέλφεια και την παντρεύτηκε το 1927, και αρκετούς άλλους φίλους τους. Αρχικά αρκούσαν να εξορμούν τα Σαββατοκύριακα με το αυτοκίνητο, πηγαίνοντας από την Αλεξάνδρεια στη Δυτική Έρημο, για πικνίκ στις όχθες της Μαριούτ, για μπάνιο στα νερά της θάλασσας που είχαν το χρώμα του αμέθυστου με θέα τον ναό του Όσιρι στο Αμπουσίρ, ενώ κάποιες φορές τολμούσαν να φτάσουν μέχρι τον γκρεμό πίσω από το Ελ Αλαμείν, όπου κατέβαιναν προσεκτικά μερικές εκατοντάδες μέτρα πιο κάτω στο αχανές και εντελώς ερημικό Βαθύπεδο Κατάρρα. Κουβαλώντας σκηνές, ρεζέρβες ελαστικών και προμήθειες σε τρόφιμα και νερό, όπως και φτυάρια για να ξεκολάνε το όχημά τους από την άμμο, συνιστούσαν μια αυτάρκη ομάδα κατασκηνωτών που αντιμετώπιζαν την έρημο ως παιδική χαρά. Με τον καιρό όμως, άρχισαν να αναζητούν κάτι πιο μόνιμο και στράφηκαν στον Μπράμλυ για να τους βρει μια λύση. Με τη βοήθειά του η κυβέρνηση τους επέτρεψε να νοικιάσουν και να ανακαινίσουν τους χώρους διαμονής στο παλιό ταπητουργείο και να το χρησιμοποιούν ως Λέσχη της Ερήμου, ενώ το 1937 έδωσε την άδεια για κατασκευή κατοικιών, σε σχέδια του Μπράμλυ, εσωτερικά των τειχών του Μποργκ ελ Αράμπ.

Η αναγέννηση του Μποργκ ελ Αράμπ συνέπεσε με την επιμέλεια της δεύτερης έκδοσης της Αλεξάνδρειας του Φόρστερ, όπου εμπλέκονταν σε μεγάλο βαθμό τα ίδια άτομα. Ο Φρανκ Κρέιμερ-Ρόμπερτς, πολιτικός μηχανικός και μέλος της Λέσχης της Ερήμου, βοήθησε τον Φόρστερ στη στρατιωτική ιστορία της ναπολεόντειας περιόδου και σε ορισμένους από τους χάρτες. Ο Άντονι ντε Κοσσόν ήταν, αναμενόμενα, το πιο παράτολμο μέλος της Λέσχης της Ερήμου, καθώς, εκτός από διευθυντής των Σιδηροδρόμων της

Ερήμου, γνώριζε πολλά για τις παραδόσεις της ερήμου από τον Μπράμλυ, που ήταν κουνιάδος του. Το 1935 ο Ντε Κοσσόν εξέδωσε το βιβλίο *Μαρεώτις*, κλασικό έργο για την τοπογραφία, την ιστορία και τα αρχαία μνημεία της βορειοδυτικής ερήμου της Αιγύπτου και της λίμνης Μαριούτ, το οποίο ο Ντάρρελ, όταν αποφάσισε να γράψει το *Αλεξανδρινό κουαρτέτο*, θα διάβαζε και θα υπογράμμιζε πολλά σημεία του. Η αυθεντία του Ντε Κοσσόν διαπιστώνεται σε πλείστα σημεία του αναθεωρημένου οδηγού του Φόρστερ, αν και συνήθως μέσω της συνεισφοράς της ανιψιάς του, της πανέξυπνης και δραστήριας κόρης του Μπράμλυ, της Βίβιαν, που τότε ήταν μόλις γύρω στα τριάντα. «Η δεσποινίς Βίβιαν Τζέννινγκς Μπράμλυ» θα έγραφε ο Φόρστερ στην εισαγωγή της νέας έκδοσης «επιμελήθηκε και συνεισέφερε» στην αναθεώρηση του κειμένου και στην αναδιατύπωση ολόκληρων ενοτήτων, «ειδικότερα στις ενότητες για το Ελληνορωμαϊκό Μουσείο και τη Δυτική Έρημο, που τη γνωρίζει πολύ καλά. Χωρίς αυτήν, δε θα είχε επιτευχθεί το παραμικρό».⁹⁸

Σύντομα οι νέοι κάτοικοι του Μποργκ ελ Αράμπ είχαν την ευχαρίστηση να δουν τις καμήλες να καταφθάνουν με φορτία από πέτρα και να παρακολουθούν τα σπίτια τους να υψώνονται μπροστά στα μάτια τους. «Και ήταν όντως όμορφη πέτρα, προερχόμενη στην πλειοψηφία της από τα ερείπια αρχαίων κατασκευών στη γύρω περιοχή» έγραφε ο δικαστής Μπρίντον. «Η παρουσία σε ορισμένα κομμάτια αρχαίων σκαλισμένων λαβών για τη μετακίνησή τους ήταν επαρκής απόδειξη της πρότερης χρήσης τους, ίσως και δύο χιλιάδες χρόνια πριν».⁹⁹ Η Βίβιαν είχε φροντίσει να εξηγήσει τα οφέλη της ιδιοκτησίας στους Μπρίντον: «Θα συνεχίσει να αποτελεί ιδιοκτησία σας έτσι και κάποια από τα “εάν” που κάνουν το μέλλον να δείχνει δυσοίωνο καταστήσουν αδύνατη την παραμονή σας, ή την παραμονή μας, στη χώρα – όμως “μαζέψτε τα ροδολούλουδα (σπίτια στην έρημο –απολαύσεις– και για χάρη μας, καλοί μου γείτονες) όσο είναι νωρίς”».¹⁰⁰

Σύντομα, η δυσοίωνη πορεία των διεθνών εξελίξεων άλλαξε τις σχέσεις ανάμεσα στην Αίγυπτο και στη Βρετανία. Οι Ιταλοί, μέσω της κατάκτησης της Λιβύης τη δεκαετία του 1920 αλλά και μέσω της εισβολής τους στην Αιθιοπία το 1935, έσφιγγαν τον κλοιό γύρω από την Αίγυπτο, πείθοντας τους Αιγύπτιους ηγέτες όλων των παρατάξεων πως έπρεπε τελικά να αποδεχθούν

τις αξιώσεις της Βρετανίας για τα στρατηγικά της συμφέροντα, όπως εκφράζονταν στα σημεία επιφύλαξης της Διακήρυξης του 1922. Στις εκλογές του Μαΐου του 1936 επικράτησε η Ουάφντ, με αρχηγό τον Μουσταφά Ναχάς, που, ως πρωθυπουργός, ηγήθηκε διακομματικής επιτροπής στις διαπραγματεύσεις με τους Βρετανούς, οι οποίες μέσα σε λίγους μήνες κατάφεραν να ξεφύγουν από το αδιέξοδο των τελευταίων δεκαεσσάρων ετών.

Το Αγγλοαιγυπτιακό Σύμφωνο, που υπογράφηκε τον Αύγουστο του 1936, αντικατέστησε τη Διακήρυξη, επιτρέποντας τη βρετανική στρατιωτική παρουσία μιας δύναμης δέκα χιλιάδων στρατιωτών στη διώρυγα του Σουέζ, την απρόσκοπτη εναέρια κυκλοφορία της Βασιλικής Πολεμικής Αεροπορίας (RAF) και τη χρήση του Δυτικού Λιμανιού της Αλεξάνδρειας από το Βασιλικό Ναυτικό. Η Βρετανία πήρε εκείνο που ήθελε στα πρώτα δύο από τα τέσσερα σημεία επιφύλαξης, το δικαίωμα προστασίας των διαύλων επικοινωνίας και την υπεράσπιση της Αιγύπτου έναντι κάθε ξένης εισβολής.

Από την πλευρά τους, οι Αιγύπτιοι πανηγύριζαν για το Σύμφωνο, καθώς ανέφερε ότι μπορούσαν να επαναδιαπραγματευτούν τη συμμαχία ύστερα από είκοσι χρόνια, γεγονός που σήμαινε πως η Αίγυπτος μπορούσε να απαλλαγεί από τους Βρετανούς σε διάστημα μίας γενιάς. Παρότι η Αίγυπτος είχε δεχτεί επίσης τον επ' αόριστον έλεγχο του Σουδάν από τη Βρετανία, το Σύμφωνο δέσμευε τους Βρετανούς να συνδράμουν για την κατάργηση των Διομολογήσεων, και την επόμενη χρονιά επιτεύχθηκε συμφωνία στη Σύνοδο του Μοντρέ, που καταργούσε άμεσα τις Διομολογήσεις, ενώ ταυτόχρονα επέτρεπε τη λειτουργία των Μεικτών Δικαστηρίων για άλλα δώδεκα χρόνια.

Στο Μαουντόλιβ, τον τρίτο τόμο του Αλεξάνδρινου κουαρτέτου, ο Ντάρρελ περιέγραφε τις πιθανές ανησυχίες κάποιων, καθώς έσβηνε αυτή η περίοδος χάριτος: «Οι Ευρωπαίοι είχαν ακόμη το δικαίωμα, χάρις στο Σύμφωνο, να υποβάλλουν τα δικονομικά τους ζητήματα ή να απολογούνται για τις εναντίον τους κατηγορίες στα Μεικτά Δικαστήρια, ευρωπαϊκά δικαστήρια με Ευρωπαίους δικηγόρους κατηγορίας ή υπεράσπισης. Όμως το αιγυπτιακό δικονομικό σύστημα (εάν τολμούσε κανείς να το χαρακτηρίσει ως τέτοιο) ελεγχόταν άμεσα από ανθρώπους της φάρας του Μεμλίκ, αναχρονιστικό απομεινάρι μιας φεουδαρχίας τόσο τρομερής όσο και ανούσιας».¹⁰¹ Όταν έφτανε το 1949, οι Ευρωπαίοι θα υπάγονταν πια στο αιγυπτιακό δικονομικό σύστημα.

Όμως οι περισσότερες μη μουσουλμανικές οικογένειες αλλοδαπών ζούσαν στην Αίγυπτο εδώ και πολλές γενιές και πολύ λίγες από αυτές μπορούσαν να διανοηθούν ότι δεν είχαν μέλλον στη χώρα που αποκαλούσαν πατρίδα τους. Θεωρούσαν πως η ισονομία ισοδυναμούσε με την έλλειψη διακρίσεων στην απασχόληση και στη λειτουργία των επιχειρήσεών τους, ενώ είχαν εναποθέσει τις ελπίδες τους στη δημιουργία μιας μεσαίας τάξης που θα περιλάμβανε τόσο τους Αιγυπτίους όσο και τους αλλοδαπούς, και στην οποία η θέση των αλλοδαπών θα ήταν εξασφαλισμένη χάρις στην τεχνογνωσία τους και στην παροιμιώδη ανεκτικότητα των ντόπιων. Επιπλέον, ήταν βολικό να πιστεύουν πως τίποτα δεν είχε αλλάξει από το 1919, όταν ο Σαάντ Ζαγλούλ διακήρυττε ότι «το παρόν κίνημα στην Αίγυπτο δεν είναι θρησκευτικό, αφού μουσουλμάνοι και κόπτες διαδηλώνουν από κοινού, ούτε είναι ένα ξενοφοβικό κίνημα ή ένα κίνημα που καλεί σε αραβική ενότητα».¹⁰² Η αντίληψη του Ζαγλούλ για το έθνος, που την είχε αντλήσει από την ευρωπαϊκή φιλελεύθερη σκέψη, ήταν εδαφική και περιεκτική, με αποτέλεσμα ειδικά οι κόπτες, αλλά και οι Εβραίοι, να αποτελούν εξέχοντα μέλη της Ουάφντ. Ωστόσο, με την υπογραφή του Συμφώνου και τη μείωση της βρετανικής επιρροής υπήρξε άνοδος του παναραβισμού και του ισλαμισμού, καθώς και σημάδια επιδείνωσης στις σχέσεις ανάμεσα στην τεράστια μουσουλμανική πλειοψηφία και στις μειονοτήτων των κοπτών, των Εβραίων και των αλλοδαπών, προκαλώντας σε ορισμένους μια αίσθηση ανησυχίας, «έναν μικρό φόβο»,¹⁰³ όπως τον χαρακτήρισε κάποιος.

Στο μεταξύ, στις 28 Απριλίου 1936, ενώ οι διαπραγματεύσεις για το Σύμφωνο βρίσκονταν σε εξέλιξη, ο σερ Μάιλς Λάμπσον, ο Βρετανός ύπατος αρμοστής, κλήθηκε από τον Γουόλτερ Σμαρτ να εγκαταλείψει άρον άρον ένα επίσημο γεύμα προκειμένου να τον ενημερώσει ότι ο βασιλιάς Φουάντ είχε πεθάνει εκείνο το πρωί. Μία εβδομάδα αργότερα, ο δεκαεξάχρονος γιος του Φουάντ, που είχε επιστρέψει εσπευσμένα από τις σπουδές του στην Αγγλία μόλις έμαθε την είδηση και είχε καταφθάσει με τρένο από την Αλεξάνδρεια, γινόταν δεκτός από τον Λάμπσον στον σιδηροδρομικό σταθμό του Καΐρου. «Ο Φαρούκ φαινόταν χλωμός και οπωσδήποτε ταραγμένος! Κακόμοιρο παιδί... Συνειδητοποίησα αμέσως ότι στο άμεσο μέλλον τα πράγματα θα δυσκόλευαν εξαιρετικά για τον νεαρό βασιλιά και θα αισθανόταν την ανάγκη να στηριχτεί σε κάποιον».¹⁰⁴ Ο Λάμπσον, που ήταν πραγματικά θηριώδης

και περνούσε κατά πολύ σε ύψος τους Αιγύπτιους ηγέτες με τους οποίους διαπραγματευόταν για λογαριασμό των Βρετανών, θεωρούσε πως η Αίγυπτος έπρεπε να αποτελεί μέρος της Βρετανικής Αυτοκρατορίας και συμφωνούσε με τον Άντονι Ίντεν, τον υπουργό Εξωτερικών, πως, παρά την όποια συμφωνία, η επιλογή αυτή δεν έπρεπε να αποκλειστεί για το μέλλον. Όμως, όπως είχαν τα πράγματα, το Αγγλοαιγυπτιακό Σύμφωνο σήμαινε πως ο Λάμπσον δε θα ήταν πια ύπατος αρμοστής, με τη θέση να αντικαθίσταται με εκείνη του πρέσβη σε κυρίαρχο κράτος. Ωστόσο, ο Λάμπσον παρέμεινε και στη νέα θέση, συνεχίζοντας να είναι εξίσου αλαζονικός, ιδίως με τον Φαρούκ, τον οποίο δε σταμάτησε να αποκαλεί «το παιδί». «Προσωπικά λυπάμαι» έλεγε ο Γκράφφτυ-Σμιθ «που ο σερ Μάιλς Λάμπσον παρέμεινε στο Κάιρο ως ο πρώτος πρέσβης της Βρετανίας... Ως φυσική παρουσία και ιδιοσυγκρασία ήταν ανίκανος να δημιουργήσει μια πειστική εντύπωση αλλαγής, και αυτό είχε δυσάρεστες συνέπειες».¹⁰⁵

«Σαν να τον βλέπω μπροστά μου» θυμόταν ο δικαστής Μπρίντον για τον Φαρούκ «να μπαίνει στη μεγάλη αίθουσα των Μεικτών Δικαστηρίων με αφορμή την υπογραφή της Συνθήκης του Μοντρέ, ένας αδύνατος νεαρός με ξανθά μαλλιά, που ο Τύπος –όπως και ο λαός του– τον αποκαλούσε Αιγύπτιο “Πρίγκιπα του παραμυθιού”. Συχνά έρχεται στον νου μου ένα περίεργο σχόλιο που έκανε κάποτε στη σύζυγό μου: “Ξέρετε, μεγάλωσα με οδυνηρό τρόπο”. Περίεργο, ναι, επιφανειακά – για όσους, όμως, γνωρίζουν όλη την ιστορία, ίσως και να κρύβει το μυστικό μιας έντονης συμφοράς».¹⁰⁶

Στις αρχές του 1937, στο Μποργκ ελ Αράμπ η Βίβιαν Τζέννινγκς Μπράμλυ θρηνούσε για την αποχώρηση του βρετανικού στρατιωτικού αποσπάσματος από την περιοχή. «Περιμένουμε μερικούς φαντάρους για τσάι. Ίσως είναι το τελευταίο μας, λυπάμαι που το λέω, καθώς άκουσα ότι φεύγουν. Θα μας λείψει το φυλάκιο – όπως, φαντάζομαι, και στους Βεδουίνους».¹⁰⁷ Εκείνη την εποχή, το μόνο που έκανε ήταν να πηγαινοέρχεται με το αυτοκίνητό της στην Αλεξάνδρεια, όπου έμενε με τους Μπρίντον και ακολουθούσε τα βήματα του Φόρστερ στο Ελληνορωμαϊκό Μουσείο. «Ο επισκέπτης που “διατρέχει ανεπηρέαστα” τους χώρους του» έγραφε ο Φόρστερ στην πρώτη έκδοση του οδηγού του «διαπιστώνει εκ των υστέρων πως, τελικά, τον έχει επηρεάσει... Είναι προτιμότερο να μην επισκεφθεί τη συλλογή προτού μάθει ή φανταστεί

κάτι για την αρχαία πόλη, και καλό είναι να δει ορισμένα καθοριστικά αντικείμενα προτού αποχωρήσει – οπωσδήποτε ένας χρυσός κανόνας για όλα τα μουσεία. Τότε πιθανόν να διαπιστώσει πως ένα θραύσμα του παρελθόντος έχει ζωντανέψει».¹⁰⁸ Η Βίβιαν παρέδιδε τα αναθεωρημένα κείμενα στον Μπρίντον, μαζί με πολυάριθμες παρατηρήσεις, τις οποίες ο Μπρίντον προωθούσε στον Φόρστερ, προς μεγάλη αμηχανία της Βίβιαν. «Αισθανόμουν μάλλον άβολα διαπιστώνοντας πόσες φορές αναφερόταν το όνομά μου στον κύριο Φ!» έγραφε στη σύζυγο του Μπρίντον, την Τζενίβα, στο Ράμλι. «Πάντως, στην όποια επόμενη αναφορά νομίζω πως αξίζει να επισημανθεί η εξαιρετική ευχαρίστηση που αισθάνθηκα επισκεπτόμενη το Μουσείο, νιώθοντας δίπλα μου την (πνευματική) παρουσία του».¹⁰⁹

Παρά το διαρκές πηγαινέλα, η Βίβιαν διαπίστωνε πως στην πραγματικότητα το μουσείο καθώς και η πόλη συχνά την επηρέαζαν και δεν την άφηναν αδιάφορη, και, προκειμένου να το αντιμετωπίσει, κατέφευγε στους Μπρίντον. Τι είχε απογίνει το καζίνο στο Σαν Στέφανο; Οι στάσεις του τραμ για το Ράμλι είχαν ακόμη τις ίδιες ονομασίες; Και η ελληνιστική νεκρόπολη που βρέθηκε το 1933 κάτω από τον βρετανικό στρατώνα στην περιοχή Μουσταφά Πασά; Για όλα αυτά απευθυνόταν στον δικαστή Μπρίντον. «Είδα τον τάφο» του είπε «αλλά δεν μπορώ να τον περιγράψω με ακρίβεια από μνήμης. Μπορείτε να στείλετε κάποιον, για να κρατήσει σημειώσεις επιτόπου; Ο κύριος Μάρσαλ έχει έναν εξαιρετικά διαυγή τρόπο να θέτει τα πράγματα, και είναι ιδιαίτερα εξοικειωμένος με τη μεθοδολογία του Φόρστερ».¹¹⁰ Και από το Μποργκ ελ Αράμπ, σε κατάσταση πανικού, έγραφε στην Τζενίβα: «Θυμάστε τις τελευταίες σημειώσεις σε εκείνη την επίσκεψη-αστραπή που κάναμε στο Μουσείο; Πιθανόν να τις παράχωσα στο “υπό διόρθωσιν αντίτυπο” του οδηγού του Φόρστερ που άφησα στο δωμάτιό μου (στο σπίτι σας) – στην καλύτερη περίπτωση. Ή μπορεί να παράπεσαν κάπου – κάτω από κάποιο κρεβάτι–, ή ακόμη και στη βιβλιοθήκη – οπότε φοβάμαι πως θα έχουν χαθεί. Σε αυτή την περίπτωση, θα χρειαστεί να παρακαλέσω θερμά εσάς –ή όποιον δεν έχει με κάτι άλλο να ασχοληθεί– να πεταχτείτε μέχρι το Μουσείο και να επαληθεύσετε ή να διορθώσετε ένα δυο πράγματα».¹¹¹

Τελικά, τον Ιούλιο του 1937 η έρευνα, η αναθεώρηση και η επιμέλεια της δεύτερης έκδοσης είχαν ολοκληρωθεί και η Βίβιαν αναχώρησε με το πλοίο από την Αλεξάνδρεια για το Λονδίνο, προκειμένου να ελέγξει μαζί με τον Φόρστερ

το αναθεωρημένο κείμενο. «Σου είπα» έγραφε στον Τζον Μπρίντον «πως κάποια στιγμή ίσως λάμβανες ένα SOS αναφορικά με τον Οδηγό: ετοιμάσου, καθώς έφτασε η ώρα. Με τον κύριο Φόρστερ ελέγξαμε το κείμενο διεξοδικά –η τελευταία μας συνάντηση ολοκληρώθηκε γύρω στα μεσάνυχτα!–, και το αποτέλεσμα, μολονότι πολύ ικανοποιητικό, άφησε ορισμένες εκκρεμότητες, για τις οποίες θα σου ήμασταν ευγνώμονες εάν τις τακτοποιούσες, όποτε μπορέσεις. Κακόμοιρε Τζον! Φοβάμαι πως θα χρειαστεί να τρέξεις πολύ».¹¹²

Το κάλεσμα να τρέξει εδώ κι εκεί στην πόλη ήταν για τον Τζον μια ευπρόσδεκτη επαναφορά στην Αλεξάνδρεια, που την είχε εγκαταλείψει δέκα χρόνια πριν. Ρώτα τον Αντριάι για τη χρονολογία του μελανού αγγείου που υπογράφει ο Μονομάχος, ήταν το πρώτο αίτημα στη λίστα της Βίβιαν και του Φόρστερ. Η επιγραφή δίπλα στην είσοδο του καθεδρικού ναού των κοπτών («σύντομα θα αφαιρεθεί») είχε αφαιρεθεί; Εξακολουθεί να υπάρχει το κανόνι στην άμμο, στην κορυφή του λόφου Αμπού ελ Ναουάτιρ; Η σειρά των υφάλων συνεχίζει να κλείνει την είσοδο του Δυτικού Λιμανιού; Υπάρχει ακόμη το όμορφο ψηφιδωτό κάτω από το τσακισμένο τσίγκινο παράπηγμα στην Κάνωπο; Οι Χαλδαίοι συνεχίζουν να αναζητούν κατάλληλη έκταση για την ανέγερση εκκλησίας; Ωστόσο, η καρδιά του Τζον ράγισε όταν επέστρεψε στον παιχνιδότοπο της παιδικής του ηλικίας στον όρμο Στάνλεϊ και διαπίστωσε ότι το μικρό χωμάτινο μονοπάτι που χρησιμοποιούσε για να κατεβαίνει στη θάλασσα είχε μετατραπεί σε φαρδύ αυτοκινητόδρομο, ότι η καμπύλη με τα βράχια είχε καλυφθεί από μια σειρά πανομοιότυπες καμπίνες και μια τσιμεντένια αναβαθμίδα, όπου μια ορχήστρα έπαιζε τζαζ μελωδίες και ο κόσμος καθόταν σε τραπεζάκια κι έπινε μπίρα. Από τότε που εκσυγχρονίστηκε, ο όρμος Στάνλεϊ είχε αποκτήσει τη φήμη μέρους όπου σύχναζαν παιδεραστές. Ο Ρώσος στρατηγός με το λευκό υπογένειο και η σύζυγός του που έφτιαχνε τα νόστιμα παγωτά δεν υπήρχαν πια, και στη θέση τους βρισκόταν ένα καφέ γεμάτο σερβιτόρους. Τουλάχιστον είχε διασωθεί η κινέζικη παγόδα. «Μπράβο! σκέφτηκα. Μια κινέζικη παγόδα στην Αίγυπτο, με θέα τη Μεσόγειο. Τρομερή αντίσταση!» Και σαν σε όραμα, επέστρεψαν σκηνές από την παιδική του ηλικία, η ευθυμία, το χρώμα, οι κραυγές έντονης χαράς, στη συνέχεια όμως «το όνειρο ξεθώριασε σιγά σιγά κι ένιωσα πως είχα δει τη σκιά μου στην άμμο».¹¹³

Το 1926, έναν χρόνο προτού ο πατέρας του παντρευτεί την Τζενίβα, ο Τζον κλήθηκε από τη μητέρα του στην Αμερική για να συνεχίσει τις σπουδές του, αν και μόνο μέχρι τα δεκαέξι του, οπότε μπήκε στην οικογενειακή επιχείρηση. Οι Μακφάντεν της Φιλαδέλφειας ήταν από τους μεγαλύτερους μεσάζοντες βάμβακος στις Ηνωμένες Πολιτείες και ο Τζον μαθήτευσε αρχικά στο υποκατάστημα του Γουέικο στο Τέξας κι έπειτα στο Μέμφις του Τεννέσι, όπου γνώρισε και ερωτεύτηκε την Τζόζεφιν Ίνγκραμ, μια γεμάτη ζωή και όμορφη ξανθιά ντεμπιτάντ. Μόλις, όμως, οι Μακφάντεν έμαθαν για τον δεσμό τους προσπάθησαν να τους χωρίσουν, υποστηρίζοντας πως ο Τζον ήταν πολύ μικρός για να κάνει ό,τι θέλει στη ζωή του. Οι δύο νέοι κλέφτηκαν και, στα τέλη Φεβρουαρίου του 1927, έναν μήνα μετά τον γάμο τους, ο Τζον, είκοσι ενός, και η Τζόσι, είκοσι, έφτασαν με το καράβι στο λιμάνι της Αλεξάνδρειας.

«Ο πατέρας του Τζον μας συνάντησε και μας φέρθηκε άψογα. Είναι στ' αλήθεια αξιολάτρευτος, και είπε στον Τζον πως ήμουν τρομερά χαριτωμένη και πολύ γοητευτική. Νομίζω ότι με συμπαθεί» έγραφε η Τζόσι στη μητέρα της. Ο Μπρίντον φρόντισε επίσης να την ανακρίνει ως προς τα στοιχειώδη: «Με ρώτησε για τα γαλλικά μου και είπε πως πρέπει να αρχίσω να τα εξασκώ, και με ρώτησε αν παίζω τένις». Όταν έφτασαν στο σπίτι των Μπρίντον στο Ράμλι, η Τζενίβα «βγήκε έξω, με αγκάλιασε και με καλωσόρισε», ενώ παραχώρησε σ' εκείνη και τον Τζον «ένα υπέροχο μεγάλο δωμάτιο με τεράστιο παράθυρο, από το οποίο χύνεται αυτή τη στιγμή το φως του ήλιου», ενώ «το βράδυ κοιμόμαστε κάτω από μια πολύ μεγάλη κουνουπιέρα, που καλύπτει όλο το κρεβάτι και οι άκρες της χώνονται κάτω από το στρώμα. Το λατρεύω. Αισθάνομαι ειλικρινά σαν να ζω κάπου μακριά, σε τροπικά μέρη». Την επομένη «πήγαμε για πικνίκ κατά το μεσημέρι με μερικούς φίλους του Τάντε» (επειδή ο Τζον αποκαλούσε τη μητριά του «Τάντε», η Τζόσι αποκαλούσε τον δικαστή Μπρίντον «κύριο Τάντε»), «...τη λαίδη Μπάγκερ και την κόρη της, γύρω στα τριάντα πέντε. Κατεβήκαμε στην παραλία. Υπάρχει μια υπέροχη παραλία εδώ, με μια μεγάλη σειρά με καμπίνες για τους λουόμενους... Φαντάσου να μπορείς να κολυμπάς τον Φεβρουάριο. Εδώ κάνει τόση ζέστη, όσο στα τέλη Μαΐου στο Μέμφις».

«Η Αλεξάνδρεια» έγραφε η Τζόσι στη μητέρα της «έχει περίπου εξακόσιες με επτακόσιες χιλιάδες κατοίκους, δύο φορές περισσότερους από το

42. Η οικογένεια Μπρίντον σε μια παραθαλάσσια καμπάνα στο Σίντι Μπισρ του Ράμλι. Από αριστερά: ο δικαστής και η Τζενίβα Μπρίντον, η Τζόσι και ο Τζον Μπρίντον και, στην άκρη δεξιά, μια φίλη της οικογένειας, η Χάρμιον.

Μέμφις, *n'est pas**; Μεγάλα ψηλά φοινικόδεντρα και Άραβες – χιλιάδες Άραβες με μεγάλες μακριές κελεμπίες σαν νυχτικά, και κόκκινα φέσια. Η φασαρία στους δρόμους είναι υπέροχη, όπως και τα τιτιβίσματα των πουλιών και οι φωνές –θυμίζουν τους νέγρους στην πατρίδα που πουλάνε φρούτα, ωστόσο είναι πιο μακρόσυρτες και, φυσικά, στα αραβικά–, είναι πολύ δύσκολο να θυμάσαι ότι οι υπηρέτες εδώ είναι Άραβες και όχι νέγροι. Όταν φτάσαμε, ο επιστάτης, που βρίσκεται χρόνια στην υπηρεσία του πατέρα του Τζον, μου έσφιξε το χέρι και στη συνέχεια το φίλησε – όπως είναι φυσικό, εξεπλάγην. Όλα είναι πολύ καλύτερα απ' ό,τι μου τα παρουσίαζε ο Τζον και είμαι πανευτυχής. Αύριο βράδυ θα πάμε σε επίσημο δείπνο και στην Όπερα – ειλικρινά, θεωρώ ότι είναι εξίσου πρόσχαρο με το Μέμφις. Όλοι σου φέρονται πολύ ευγενικά. Θυμίζει πολύ το Μέμφις, ειλικρινά».¹¹⁴

* Έτσι δεν είναι; (Σ.τ.Μ.)

Μία εβδομάδα αργότερα η Τζόσι πήγε με τον Τζον και την Τζενίβα για «τσάι με κάποιους συμπαθέστατους Εγγλέζους που ζουν στην έρημο. Ο πατέρας της οικογένειας είναι ένα είδος βασιλιά των Βεδουίνων – των Αράβων που ζουν σε ετοιμόρροπες σκηνές στην έρημο. Έχει χτίσει ένα υπέροχο σπίτι εκεί, σχεδόν τσάμπα. Τώρα χτίζει ένα τζαμί για τους Βεδουίνους που ζουν εκεί κοντά». Εκείνο το βράδυ πήγαν «σε μια λέσχη» όπου «δειπνήσαμε και καθίσαμε γύρω από τη φωτιά και διαβάσαμε. Στη συνέχεια ο Τζον κι εγώ κάναμε μια βόλτα στην έρημο. Είχε πανσέληνο και ήταν υπέροχα. Τριγύρω δεν υπήρχε ψυχή, εκτός από κάποιες σκηνές Βεδουίνων εδώ κι εκεί. Η λέσχη είναι μέρος ενός παλιού αραβικού χωριού. Θυμίζει το αρχηγείο της Λεγεώνας των Ξένων που βλέπεις στις ταινίες. Το όνομά της είναι Μποργκ ελ Αράμπ».¹¹⁵

Λίγες μέρες αργότερα η Τζόσι έλεγε στη μητέρα της ότι «είναι πραγματικά απαραίτητο να γνωρίζεις γαλλικά εδώ πέρα. Τις προάλλες πήγαμε στο γεύμα που παρέθεσε ένας Αιγύπτιος και όλοι μιλούσαν γαλλικά. Φυσικά, κάτι καταλάβαινα, αλλά φοβόμουν να πω οτιδήποτε πέρα από *bonjour* και *αντίο*». ¹¹⁶ Όμως, παρότι η γλώσσα της πόλης ήταν τα γαλλικά, οι ίδιοι οι Γάλλοι ήταν σε γενικές γραμμές υπερβολικά βυθισμένοι στην πατριωτική νοσταλγία για να ακολουθήσουν το ρεύμα της αλεξανδρινής κοινωνίας. Ωστόσο οι Τορτιγιά, απόγονοι ενός μηχανικού που είχε έρθει στην Αίγυπτο με τον Φερντινάντ ντε Λεσσέφ, αποτελούσαν εξαίρεση.

«Ειλικρινά, μανούλα, ήταν όπως στις ταινίες!» έγραφε η Τζόσι δεκαπέντε μέρες μετά την άφιξή της, έχοντας ξεκινήσει τη μέρα της με μια επίσκεψη στο Γκαρμπανιάτ, πέντε χιλιόμετρα δυτικά του Μποργκ ελ Αράμπ. «Κάποιος ονόματι Τορτιγιά, που ζει στην Αλεξάνδρεια και έχει ένα πανέμορφο περσικό σπίτι στην πόλη, έχει χτίσει ένα πραγματικό κάστρο στην έρημο. Είναι τεράστιο, με πισίνα και γήπεδο τένις. Πρέπει να έχει δέκα υπνοδωμάτια, μια υπέροχη αίθουσα υποδοχής με ταπισερί και πανοπλίες, ένα δωμάτιο ψυχαγωγίας στο υπόγειο με τραπέζι του πινγκ πονγκ και πεντέξι τουαλέτες με σύγχρονες υδραυλικές εγκαταστάσεις – και το έχει μόνο για τα Σαββατοκύριακα στην έρημο! Είναι όμορφα επιπλωμένο. Στο δείπνο ήταν δεκαοχτώ άτομα – δέκα εθνικότητες! Γάλλοι, Άγγλοι, Γερμανοί, Ούγγροι, Ρουμάνοι, Αμερικανοί, Αιγύπτιοι, Ιταλοί και... δε θυμάμαι τις άλλες δύο. Φάγαμε γαρίδες, κοτόπουλο, ήπιαμε κρασιά και το πιο νόστιμο

γλυκό που έχω δοκιμάσει στη ζωή μου – ειλικρινά δεν μπορείς να φανταστείς πόσο εκπληκτικά ήταν όλα εκεί έξω στην έρημο, χιλιόμετρα μακριά από τον πολιτισμό.

»Γυρίσαμε στο σπίτι κατά τις πέντε και στη συνέχεια ο Τζον κι εγώ φύγαμε βιαστικά για ένα κοκτέιλ πάρτι σε ένα βρετανικό πολεμικό πλοίο. Συναρπαστικό δεν ακούγεται; Ήταν το HMS "Furious". Το πλοίο ήταν αγκυροβολημένο περίπου ένα μίλι έξω από το λιμάνι και χρειάστηκε να πάρουμε μια λάντζα από την προβλήτα για να πάμε ως εκεί. Φυσικά ήταν φωταγωγημένο και σημαιοστολισμένο και το θέαμα ήταν πανέμορφο. Το "Furious" είναι αεροπλανοφόρο και είχαν μετατρέψει τον χώρο μεταφοράς των αεροπλάνων σε ένα είδος μακριάς αίθουσας. Είχαν απομακρύνει τα αεροπλάνα και στα πλαϊνά είχαν κρεμάσει τις σημαίες όλων των κρατών. Η αμερικανική σημαία ήταν ακριβώς απέναντι από την αγγλική. Υπήρχε μια ορχήστρα και ένα μέρος για χορό. Ειλικρινά, ήταν τρομερά διασκεδαστικό». Αφού επέστρεψαν στην πόλη όπου δειπνήσαν και χόρεψαν, η Τζόσι συνόψισε τη μέρα της: «Δεν υπάρχει σχεδόν τίποτα που να μη βρίσκεις στην Αλεξάνδρεια. Είναι μια πολύ σύγχρονη, μοντέρνα πόλη. Χρησιμοποίησα όλο μου το κραγιόν Max Factor, οπότε έπρεπε να αγοράσω άλλο και έσπευσα να το κάνω».¹¹⁷

Και αν οτιδήποτε σχετικό με την Αλεξάνδρεια φάνταζε «υπέροχο» για την Τζόσι και «όπως στις ταινίες», ανακάλυψε πως ακόμα και «ο κινηματογράφος είναι υπέροχος» όταν πήγε να δει το *Ρωμαίος και Ιουλιέτα*: «Η ταινία είναι φυσικά στα αγγλικά, αλλά στην κάτω πλευρά δείχνουν τους διαλόγους στα γαλλικά και έχουν μια μικρή οθόνη στο πλάι της μεγάλης, όπου δείχνουν τους διαλόγους στα ελληνικά και στα αραβικά. Δεν ακούγεται πολύ κοσμοπολίτικο;».¹¹⁸

Ο Όσβαλντ Φίννεϋ και η σύζυγός του Τζόσα ήταν οι στενότεροι φίλοι του Τζάσπερ και της Τζενίβα Μπρίντον στην Αλεξάνδρεια και, καθότι ο πλουσιότερος ξένος στην Αίγυπτο, ο Φίννεϋ ήταν ο ανεπίσημος επικεφαλής της βρετανικής κοινότητας της Αλεξάνδρειας. Καθώς δεν είχαν δικά τους παιδιά, οι Φίννεϋ σχεδόν υιοθέτησαν τον Τζον και την Τζόσι, που ζούσαν χωρίς να πληρώνουν ενοίκιο σε ένα από τα ιδιόκτητα σπίτια τους με θέα τη θάλασσα στο Γλυμενόπουλο· επιπλέον, ήταν ευεργέτες της Αρχαιολογικής Εταιρείας,

ενώ στο εσωτερικό της Ραβινείας το όνομα του Όσβαλντ Φίννεϋ είναι χαραγμένο στον τοίχο, με τη δωρεά του στην εβραϊκή κοινότητα να υπερβαίνει ακόμη κι εκείνες των πιο εύπορων Εβραίων. Όλα αυτά ενδεχομένως να φανέρωναν απλώς το επιχειρηματικό του πνεύμα, καθώς ο Όσβαλντ είχε, όπως έλεγε η Τζόσι, «χωμένο παντού το χεράκι του στην Αλεξάνδρεια».¹¹⁹ Μαζί με Έλληνες και Εβραίους συνεταίρους, ο Φίννεϋ ήταν από τους βασικούς παίκτες στις εξαγωγές βάμβακος (με την Alexandria Commercial Company) και στην εγχώρια υφαντουργία (με τη Filature Nationale d'Egypte)· επίσης ασχολιόταν με την παρασκευή οξυασετυλίνης, έλεγχε την παραγωγή μαγιάς και τη διανομή γάλακτος, έκανε μεγάλες επενδύσεις σε ακίνητα και από το 1925 ήταν ιδιοκτήτης της Société Orientale de Publicité, του ομίλου που εξέδιδε τις πρώτες σε κυκλοφορία αγγλόφωνες και γαλλόφωνες εφημερίδες της χώρας, τις *Egyptian Gazette*, *Egyptian Mail*, *Le Progrès égyptien* και *La Bourse égyptienne*.

Με τις μυθικές δεξιώσεις και τον αμύθητο πλούτο τους, οι Φίννεϋ αποτελούσαν την επιτομή της χρυσής εποχής της Αλεξάνδρειας του Μεσοπολέμου. «Όλοι οι Γερμανοί, Γάλλοι και Άγγλοι αστέρες του τένις έπαιξαν εδώ σε ένα διεθνές τουρνουά» έγραφε η Τζόσι στη μητέρα της. Επίσης, στην πόλη ήταν ο θίασος Dublin's Gate Theatre του Μάικλ Μακ Λιάμμορ. «Πηγαίνουμε κάθε μέρα στους αγώνες τένις και κάθε βράδυ στο θέατρο και στο ενδιαμέσο σε κοκτέιλ πάρτι και για τσάι. Το βράδυ της Δευτέρας πήγαμε όλοι στον χορό της κυρίας Φίννεϋ για τους τενίστες. Είναι εκείνη που έχει τέσσερις Ρολς Ρόους και ζει σε ολόκληρο κτίριο και με φωνάζει συνονόματη. Ο χορός ήταν τρομερά διασκεδαστικός και σέρβιραν σαμπάνια και χαβιάρι λες και ήταν νερό και μαρμελάδα».¹²⁰

Ο Όσβαλντ απέδιδε την τύχη του για τη δημιουργία της περιουσίας του στην Τζόσα, ένα απλοϊκό κορίτσι δεκάξι ετών όταν εκείνος, ήδη σαραντάρης, τη γνώρισε στην Τεργέστη στη δεκαετία του 1920. Οι Μπρίντον θεωρούσαν πως, κατά πάσα πιθανότητα, η Τζόσα προερχόταν από μια αξιολύβηστη μεσοαστική οικογένεια, ενώ σίγουρα και οι δύο ήταν καθολικοί, εκείνη μάλιστα ένθερμη. Ωστόσο, το παρελθόν της Τζόσα παρέμενε ένα μυστήριο, δίνοντας λαβή για εξωφρενικές φήμες στην Αλεξάνδρεια, μεταξύ αυτών πως ο Φίννεϋ την είχε γνωρίσει σε ένα σπίτι με ανήλικες πόρνες. Πέρασαν τρία χρόνια μέχρι να την παντρευτεί και στο μεταξύ, καθώς την προετοίμαζε

43. Η Τζόσα και ο Όσβαλντ Φίννεϋ στην ταράτσα του σπιτιού τους στην Αλεξάνδρεια. Ο Φίννεϋ, με επιχειρηματική δραστηριότητα στην αγορά ακινήτων, στις εφημερίδες, στο βαμβάκι και στα κρεμμύδια, ήταν ο πλουσιότερος αλλοδαπός στην Αίγυπτο και ανεπίσημος επικεφαλής της βρετανικής κοινότητας.

προκειμένου να γίνει μια κοσμική κυρία, εκείνο που ο δικαστής Μπρίντον χαρακτήριζε ως το «προφανώς αλάθητο επιχειρηματικό κριτήριο»¹²¹ του Φίννεϋ τον κατέστησε απίστευτα πλούσιο, ώστε από ιδιοκτήτης ενός απλού διαμερίσματος στον αριθμό 3 της οδού Ρόλο (νυν οδού Ιατρού Αχμέντ Αμπντέλ Σαλάμ, βόρεια της οδού Σουλτάνου Χουσεΐν), από το οποίο δεν έφευγε γιατί ήταν προληπτικός, κατάφερε να αγοράσει τον ένα μετά τον άλλο τους ορόφους και να καταλήξει ιδιοκτήτης ολόκληρου του κτιρίου, ενώ στη συνέχεια γκρέμισε το εσωτερικό και το μεταμόρφωσε σε ιταλιάνικο παλάτι.

«Πρώτη φορά βλέπω κάποια με τόση ενεργητικότητα και ζωντάνια» έλεγε η Τζόσι, περιγράφοντας την κυρία Φίννεϋ μετά την πρώτη τους γνωριμία. «Τρέχει πέρα δώθε σαν υστερική, οργώνει στ' αλήθεια αυτό το τεράστιο σπίτι». Δύο ασανσέρ και μια μαρμάρινη σκάλα διέτρεχαν τους συνολικά πέντε ορόφους, από το γυμναστήριο και την πισίνα στο ισόγειο μέχρι την αίθουσα χορού στον τέταρτο όροφο και την ταράτσα με τα ερωτικά αγάλματα ελληνορωμαϊκού στιλ και την εντυπωσιακή πανοραμική θέα της Μαρεώτιδος, της πόλης και της θάλασσας. «Παντού κυριαρχεί το μάρμαρο και α, ναι – ο κύριος Φίννεϋ συλλέγει ταπισερί και έχει ορισμένες τεράστιες, που καλύπτουν ολόκληρο τοίχο. Η αίθουσα χορού είναι γεμάτη από τέτοιες. Ειλικρινά εξεπλάγην τόσο πολύ, που γούρλωσα τα μάτια. Διοργάνωσαν ένα υπέροχο μπαλ μασκέ λίγο πριν από την άφιξή μας. Διοργανώνουν διαρκώς δεξιώσεις».¹²²

Το ετήσιο μπαλ μασκέ των Φίννεϋ συνήθως συνέπιπτε με την περίοδο των Αποκριών στην Αλεξάνδρεια. «Οι Απόκριες δεν υπήρχε περίπτωση να περάσουν απαρατήρητες στην κοσμοπολίτικη πόλη μας» θυμόταν ο κόμης Πατρίς ντε Ζογέμπ. Οι τελευταίες μέρες πριν από τη Σαρακοστή ζωντάνευαν με ξεφαντώματα και μασκαρέματα στους δρόμους, στα σπίτια και στους χώρους ψυχαγωγίας. «Γινόταν παρέλαση αρμάτων γεμάτων με πρόσχαρες καλλονές με μάσκες και ντόμινο, που σήκωναν στο πόδι την πόλη. Το βράδυ διοργανώνονταν ρεβεγιόν ή μπαλ μασκέ, συνήθως για φιλανθρωπικούς ή άλλους σκοπούς, στην Όπερα, και το γλέντι συνεχιζόταν μέχρι το ξημέρωμα σε όλη την πόλη».¹²³

Η αφρόκρεμα της Αλεξάνδρειας περίμενε πώς και πώς τον αποκριάτικο χορό των Φίννεϋ – οι οικογένειες Μπενάκη, Χωρέμη, Ζερβουδάκη, Πιλ, Μπάρκερ, Κάρτερ, Τορτιγιά, Αμπρόν, Ρόλο, Μενάς, Βενσαντόν. Η ξαδέλφη του Πατρίς, η κόμισσα Μαρί ντε Ζογέμπ, σημείωνε στα ημερολόγιά της την παρουσία της σε όλους σχεδόν τους χορούς των Φίννεϋ από το 1927 – μεταμφιεσμένη ποικιλότροπα σε πιερότο, μηχανικό αυτοκινήτων, ναύτη, αρλεκίνο, τσιγγάνα, Τιρολέζα, Κουβανέζα χωρική και το 1939 σε Παλαιστίνια. Ως κόμισσα, είχε το ελεύθερο να επιλέγει μεταμφιέσεις από κατώτερες κοινωνικές τάξεις, όμως οι στολές της χωριούσαν μπροστά στις περισσότερες άλλες, όπως στην περίπτωση ενός ευτραφούς Αρμενίου που πήγε μεταμφιεσμένος ως Ερρίκος Η' συνοδεία έξι συζύγων, αν και κανείς δεν επέλεξε ποτέ

44. Η αίθουσα χορού των Φίννεϋ. Χάρης στα μυθικά πάρτι και στην αμύθητη περιουσία τους, οι Φίννεϋ αποτελούσαν το σύμβολο της χρυσής εποχής της Αλεξάνδρειας του Μεσοπολέμου. Ο Ντάρρελ έγραψε στο Αλεξανδρινό κουαρτέτο για τα διάσημα ετήσια μπαλ μασκέ τους, χρησιμοποιώντας τα ως σκηνικό για δολοπλοκίες και φόνο.

να μεταμφιεστεί τόσο άθλια, όσο ένας μάλλον μικρόσωμος Έλληνας που εφοδιάστηκε με ένα μαονένιο κάθισμα τουαλέτας γύρω από τη μέση και ένα καζανάκι στο κεφάλι του. «Η μητέρα μου» όπως έλεγε ο Μπερνάρ, γιος της κόμισσας Ντε Ζογέμπ, «δεν ασχολιόταν ιδιαιτέρως με τη μεταμφίεσή της. Κάποτε πήγε ντυμένη ζητιάνα και κάθισε στο κατώφλι επαιτώντας, και όλοι περνούσαν από μπροστά της χωρίς να δίνουν το παραμικρό, εκτός από μια πλούσια μεγαλόσωμη Εβραία που είπε στον σοφέρ της “δώσε στην κυρία ένα σελίνι”, και κατόπιν, στον χορό, η μητέρα μου είπε στην έκπληκτη καλεσμένη “ήσασταν η μοναδική γενναιά δωρη γυναίκα”».

«Βλέπουμε τη Δάφνη ντυ Μοριέ παντού όπου πηγαίνουμε» έγραφε η Τζόσι στη μητέρα της στο Μέμφις «και τις προάλλες πήγαμε στο σπίτι της για ένα ποτό». ¹²⁴ Όμως στην Αλεξάνδρεια η Δάφνη ντυ Μοριέ έπληττε αφόρητα και, πέρα από την αποστροφή της για τα κοκτέιλ πάρτι, δεν εμφανίζει ούτε ίχνος της πόλης στη Ρεβέκκα, το μυθιστόρημα που άρχισε να γράφει ενώ ο σύζυγός της υπηρετούσε στην πόλη, στη φρουρά των Γρεναδιέρων, την περίοδο 1936-1937. «Μέναμε σε μια νοικιασμένη κατοικία όχι μακριά από την παραλία, Ράμλι νομίζω πως λεγόταν, και ενόσω εκείνος ήταν απασχολημένος με τις στρατιωτικές υποθέσεις του εγώ νοσταλγούσα την Κορνουάλη. Θεωρώ πως αντιμετώπισα θαρραλέα την κατάσταση και πήγαινα στα διάφορα κοκτέιλ πάρτι όπου ήμασταν υποχρεωμένοι να παραβρεθούμε... Αναρωτιόμουν εάν...

45. Μερικοί από τους καλεσμένους στο μπαλ μασκέ των Φίννεϋ του 1938. Ο Ζακ Βενσαντόν στέκεται αριστερά, με τη σύζυγό του Κλαιρ να κοιτάζει ψηλά προς το μέρος του. Η Ροζέτ ντε Μενάς είναι η τελευταία γυναίκα που στέκεται στα δεξιά, έχοντας δίπλα της την κόρη της, Ντενίζ.

θα ζήλευα έτσι και ο καλός μου στρατιώτης είχε παντρευτεί κάποιαν άλλη πριν από μένα. Είχε αρραβωνιαστεί μία φορά, το ήξερα, και ο αρραβώννας είχε χαλάσει – ενδεχομένως εκείνη να ήταν καλύτερη στις δεξιώσεις και στα κοκτέιλ πάρτι απ' όσο θα γίνω ποτέ εγώ... Οι σπόροι έχουν αρχίσει να πέφτουν. Ένα όμορφο σπίτι, μία πρώτη σύζυγος, ζήλια... Βημάτιζα πέρα δώθε στο καθιστικό στην Αλεξάνδρεια, με το σημειωματάριο ανά χείρας».¹²⁵

«Ο πατέρας του Τζον προσπαθεί να του βρει δουλειά στις εκδοτικές επιχειρήσεις» ανέφερε η Τζόσι στη μητέρα της. «Ο Τζον αγαπούσε πάντοτε αυτού του είδους τα πράγματα και ο πατέρας του θεωρεί πως αυτό πρέπει να κάνει».¹²⁶ Τον Απρίλιο κατέληξε να προσληφθεί στην Whitehead Morris – «Χαίρεται τόσο που ξέφυγε από το εμπόριο βάμβακος»¹²⁷ –, ωστόσο, η δουλειά για τον διευθυντή του, τον Γουίλλιαμ Γουόκερ, «δεν ήταν σε καμία περίπτωση αργομισθία», όπως είπε αργότερα ο Τζον στον Φόρστερ, ενώ προσπαθούσε να του εξηγήσει τους λόγους για το μέτριο αποτέλεσμα της δεύτερης έκδοσης. «Για κάποιον λόγο ο Γουόκερ επέμενε πεισματικά να χρησιμοποιήσει μικρά τυπογραφικά στοιχεία» και κάποιες φορές ο Τζον, στην προσπάθειά του να δώσει στο βιβλίο ένα πιο μεγάλο και ευανάγνωστο σχήμα, κινδύνευσε να απολυθεί. «Όμως πήρα κατά κάποιον τρόπο την εκδίκησή μου. Κατάφερα να διασώσω ορισμένες από τις σημειώσεις και τους χάρτες που φτιάξατε για τον κύριο Μαν, για την έκδοση του 1922. Ο Γουόκερ, πάνω στα νεύρα του, τα πέταξε μια μέρα στον κάλαθο των αχρήστων. Πλέον είναι δεμένα στο δικό μου αντίτυπο του οδηγού. Βρίσκονται σε ασφαλή χέρια, που γνωρίζουν την αξία τους, και ελπίζω να μη σας πειράζει που τα έχω στην κατοχή μου».¹²⁸

Τα ξεσπάσματα του Γουόκερ έκρυβαν μια *amour-propre*. Ο δικαστής Μπρίντον, όταν προσέγγισε αρχικά την Whitehead Morris, δεν αντιλήφθηκε πως η τιμή που του ζήτησαν αφορούσε την ανατύπωση και όχι την εκτύπωση μιας αναθεωρημένης πρώτης έκδοσης. Τώρα, ύστερα από έναν χρόνο δουλειάς, καθώς στην Whitehead Morris διαπίστωσαν το εύρος των αλλαγών, απαίτησαν περισσότερα χρήματα. Ο Μπρίντον απευθύνθηκε στον Δήμο και τους έπεισε να αγοράσουν χίλια αντίτυπα για 200 αιγυπτιακές λίρες, που μαζί με τα πενταχόσια αντίτυπα για το Γραφείο Τουρισμού και τα πενταχόσια για την Αρχαιολογική Εταιρεία ανέβαζαν το τελικό τιράζ στα δύο χιλιάδες

αντίτυπα. Όμως δεν ήταν απλώς θέμα χρημάτων, όπως έγραψε ο Γουόκερ στον Μπρίντον προς τα τέλη του 1936, αφού «ως αποκλειστικός κάτοχος των πνευματικών δικαιωμάτων για τον Αλεξανδρινό Οδηγό του E. M. Φόρστερ» η Whitehead Morris διατηρούσε «τον απόλυτο έλεγχο για τυχόν διορθώσεις, προτεινόμενες αλλαγές, αναθεωρήσεις ή προσθήκες και κανένα κόστος δεν υφίσταται ούτε πρόκειται να γίνει αποδεκτό από την επιχείρηση δίχως την τελική έγκρισή της».¹²⁹ Με δυο λόγια, ο Γουόκερ αυτοαναγορευόταν σε τελικό κριτή τόσο των στοιχείων που θα έμπαιναν στον οδηγό όσο και όσων δε θα έμπαιναν, καθώς και του τρόπου παραγωγής του.

Ο Μπρίντον προειδοποίησε εγγράφως τον Φόρστερ, ο οποίος απάντησε ότι «ανησυχώ ιδιαίτερα με όσα μου αναφέρατε για τον κύριο Γουόκερ... Ευχαρίστως θα του γράψω σχετικά και μάλιστα σύντομα, εάν το επιθυμείτε – και αν μου δώσετε κάποια ιδέα για το τι πρέπει να γράψω».¹³⁰ Θεωρώντας καλύτερο να επιτρέψει στον Γουόκερ να δει πρώτα το έργο, ο Μπρίντον υπέβαλε τον οδηγό με τις προσωρινές αλλαγές στις 8 Απριλίου 1937, λίγες μέρες αφότου ξεκίνησε να εργάζεται στην Whitehead Morris ο Τζον, και άσκησε όσο το δυνατόν πιο προσεκτικά πίεση, εξηγώντας ότι «οι περισσότερες έχουν ήδη εγκριθεί από τον κύριο Φόρστερ... όμως θα θέλατε, φυσικά, να του υποβάλουμε το εγκεκριμένο από εσάς κείμενο, για να δώσει την τελική του έγκριση».¹³¹ Δεκαπέντε μέρες αργότερα ο Φόρστερ έγραψε στον Μπρίντον: «Επίσης, είχα νέα από τον κύριο Γουόκερ και εσωκλείω αντίγραφο της απάντησής μου, το οποίο ευελπιστώ πως θα θεωρήσετε επαρκώς διακριτικό απέναντί του. Δηλώνω πολύ ικανοποιημένος από τις νύξεις σας και είμαι σίγουρος πως έχετε δικίο που κανονίσατε να επικοινωνεί απευθείας μαζί μου. Θα σας κρατώ ενήμερο για οτιδήποτε σχετικό από πλευράς μου, και από πλευράς σας θα έχετε πλήρη επαφή μέσω του γιου σας».¹³²

Και η συνωμοσία εξελίχθηκε, με την επιστολή του Φόρστερ στον Γουόκερ να αναφέρει, «χαίρομαι ιδιαίτερα που η νέα έκδοση του Οδηγού τυγχάνει της έγκρισής σας. Σίγουρα τυγχάνει της δικής μου, και αισθάνομαι ιδιαίτε- ρως υπόχρεος μπροστά στην πρωτοβουλία και τη διαρκή βοήθεια του δικαστή Μπρίντον επί του θέματος. Πιστεύω πως βρίσκεστε ήδη σε επικοινωνία μαζί του και ελπίζω να θεωρήσετε καλό να διαβουλευέστε μαζί του από καιρού εις καιρόν, μια που εγώ δε βρίσκομαι εκεί». Για να ακολουθήσουν τα λόγια που, όπως φαντάζεται κανείς, έβγαλαν από τα ρούχα του τον Γουό-

κερ και τον οδήγησαν να πετάξει τους παλιούς χάρτες από την έκδοση του 1922 στον κάλαθο των αχρήστων: «Όσο για τα σχεδιαγράμματα, φοβάμαι ότι δε συμφωνώ με την άποψή σας πως τα αρχικά είναι επαρκή. Πολλές αλλαγές έχουν λάβει χώρα από τότε που γράφτηκε το βιβλίο, οι οποίες αναφέρονται δεόντως στο αναθεωρημένο κείμενο, και αν τα σχεδιαγράμματα παραμείνουν παρωχημένα, θα παραπλανήσουν τον περιηγητή και θα οδηγήσουν σε αρνητικές κριτικές για το βιβλίο».¹³³ Επαναλαμβανόταν η ίδια ιστορία, όπως και με τον κύριο Μαν.

Ο δικαστής Μπρίντον, που ακολούθησε τη Βίβιαν στο Λονδίνο το καλοκαίρι του 1937 και συνάντησε εκεί τον Φόρστερ, τον ενημέρωσε για την «ευχάριστη ανθρωπίνη κωμωδιούλα σχετικά με τον οδηγό που παίζεται στην Αλεξάνδρεια», λέγοντας πως «είναι σαν να έχει μετατραπεί σε ίδρυμα (και αισθάνομαι ο κατεξοχήν τρόφιμός του). Ανακύπτει καθημερινά. Έχω φτάσει σχεδόν να εξαρτώμαι από αυτό για να με κινητοποιεί, ήπια έστω – όπως και να με ωθεί ευχάριστα και να με πανικοβάλλει».¹³⁴

Ύστερα από επιπλέον καθυστερήσεις και απεργίες στην Whitehead Morris, η δεύτερη έκδοση της Αλεξάνδρειας εκδόθηκε επιτέλους τον Δεκέμβριο του 1938, παρουσιάζοντας την πόλη του Φόρστερ τη στιγμή ακριβώς που ο πόλεμος οδηγούσε στην Αλεξάνδρεια μια καινούρια γενιά. «Η κυρία Στιτς κοίταξε από το μπαλκόνι τους κήπους» έγραφε ο Ίβλυν Γουό στο μυθιστόρημα *Officers and Gentlemen* [Αξιωματικοί και ευγενείς], σε μια σκηνή που διαδραματίζεται στην πόλη, την άνοιξη του 1941:

«Ο Φόρστερ λέει πως αξίζει να τους ‘εξερευνήσουμε διεξοδικά’» είπε.

“Μια άλλη μέρα”. Στον Γκάυ: “Έχεις τον Οδηγό του;”.

“Πάντοτε ήθελα ένα αντίτυπο. Είναι πολύ σπάνιος”.

“Μόλις επανεκδόθηκε. Ορίστε, πάρε τον δικό μου. Θα αγοράσω άλλον”.

Έβγαλε από το καλάθι της ένα αντίτυπο της Αλεξάνδρειας του E. M. Φόρστερ.

“Δεν το ήξερα. Σ’ αυτή την περίπτωση, θα τον αγοράσω εγώ. Ευχαριστώ πολύ, πάντως”.

“Πάρ’ τον, μην είσαι ανόητος” του είπε.

“Καλά, ευχαριστώ πολύ. Φυσικά, ξέρω το Φάρος και Φαρίσκος”.

“Φυσικά· ο Οδηγός είναι ακόμη καλύτερος”».¹³⁵